

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

*С. І. Черіпко,
Р. П. Юр-Кирилюк*

Українська мова

Синтаксис і пунктуація

Практикум

Київ
Видавництво Національного авіаційного університету
«НАУ-друк»
2010

УДК 811.161.2(076.5)
ББК Ш 141.14-923
Ч 475

Рецензенти:

В. П. Заскалета — канд. філол. наук, доц.
(Національний авіаційний університет);

О. В. Дияк — канд. філол. наук, доц.
(Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова);

Л. П. Овдій — учитель-методист
(Середня загальноосвітня школа № 163 ім. М. Кирпоноса)

Затверджено методично-редакційною радою Національного авіаційного університету (протокол № 5/10 від 17.06.2010 р.).

Черіпко С. І.

Ч 475 Українська мова. Синтаксис і пунктуація: практикум /
С. І. Черіпко, Р. П. Юр-Кирилюк. — К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту
«НАУ-друк», 2010. — 160 с.

ISBN 978-966-598-657-7

Практикум містить вправи і завдання, які сприяють узагальненню й систематизації вивченого, підготовці до вступу до загальноосвітніх навчальних закладів. Практичний матеріал із синтаксису і пунктуації простого і складного речення подано систематизовано, логічно вмотивовано, відповідно до чинних програм з української мови.

Для слухачів підготовчих курсів, учнів загальноосвітніх навчальних закладів, учителів, абітурієнтів.

УДК 811.161.2(076.5)
ББК Ш 141.14-923

ISBN 978-966-598-657-7

© Черіпко С. І.,
Юр-Кирилюк Р. П., 2010

Передмова	4
Розділ 1. СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ	5
1.1. Підмет і присудок, способи їх вираження. Тест 1.....	5
1.2. Другорядні члени речення (означення, прикладка). Тест 2.....	10
1.3. Другорядні члени речення (додаток та обставина). Тест 3.....	15
1.4. Односкладні речення. Тест 4.....	20
1.5. Речення з однорідними членами (узагальнюючі слова та розділові знаки при них). Тест 5.....	25
1.6. Речення із звертаннями, вставними словами, словосполученнями та реченнями. Тест 6.....	31
1.7. Речення з відокремленими членами. Тест 7.....	36
Розділ 2. СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ	43
2.1. Складне речення. Тест 8.....	43
2.2. Складносурядне речення. Тест 9.....	49
2.3. Складнопідрядне речення (підрядне означальне та підрядне з'ясувальне речення). Тест 10.....	55
2.4. Складнопідрядні речення з підрядними обставинними. Тест 11.....	61
2.5. Складнопідрядне речення з кількома підрядними частинами. Тест 12.....	68
2.6. Безсполучникові складні речення. Тест 13.....	75
2.7. Складне речення з різними видами зв'язку. Тест 14.....	81
Розділ 3. ЗВ'ЯЗНІ ТЕКСТИ	89
Розділ 4. ПРАВИЛЬНІ ВІДПОВІДІ ДО ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	116
Тест 1.....	116
Тест 2.....	117
Тест 3.....	117
Тест 4.....	118
Тест 5.....	119
Тест 6.....	120
Тест 7.....	121
Тест 8.....	122
Тест 9.....	123
Тест 10.....	124
Тест 11.....	125
Тест 12.....	126
Тест 13.....	127
Тест 14.....	128
ЗВ'ЯЗНІ ТЕКСТИ	130
Список літератури	157

Передмова

Практикум «Українська мова. Синтаксис і пунктуація» укладений відповідно до робочої навчальної програми з дисципліни «Українська мова» для 8-місячних підготовчих курсів Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету, програми з дисципліни «Українська мова» для загальноосвітніх навчальних закладів та програми Українського центру оцінювання якості освіти.

Пунктуація української мови досить складна, її опанування викликає певні труднощі. Синтаксичний аналіз речень, здійснюваний у шкільній практиці, здебільшого не дає очікуваного навчального ефекту. Пропонований практикум слугуватиме практичною основою для реалізації набутих теоретичних знань та вироблення стійких пунктуаційних навичок у абітурієнтів.

Структура практикуму має чотири розділи: «Синтаксис і пунктуація простого речення», «Синтаксис і пунктуація складного речення», «Зв'язні тексти» та «Правильні відповіді до тестових завдань». У першому і другому розділах подано тестові завдання, укладені відповідно до специфікації тестів Українського центру оцінювання якості освіти та основних правил синтаксису і пунктуації «Правопису української мови». Тестові завдання першого і другого розділів мають різні типи складності: завдання, у яких потрібно вказати одну правильну відповідь із чотирьох-п'яти запропонованих; виявити речення, в яких допущено пунктуаційні помилки; встановити відповідність між мовним явищем та його характеристикою; виконати роботу з текстом. Для повторення й узагальнення пунктуаційних навичок у третьому розділі збірника подаються тексти.

Практикум орієнтовано на самостійну індивідуальну роботу учнів старших класів, слухачів підготовчих курсів, абітурієнтів, а також усіх, хто прагне набути й удосконалити свої навички із синтаксису та пунктуації.

Дібрані матеріали можуть бути використані викладачами на курсах з підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання, вчителями на уроках української мови в школах, а також під час самостійної підготовки абітурієнтів до вступу у ВНЗ та тестування.

Перевірити правильність виконання завдань допоможе четверта частина збірника, що містить правильні відповіді.

Речення й уривки з текстів дібрано з художньої та науково-популярної літератури.

Розділ 1

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

1.1. Підмет і присудок, способи їх вираження

У завданнях 1—10 із чотирьох запропонованих
відповідей вказати одну правильну

ТЕСТ 1

1. Укажіть речення, у якому в ролі підмета виступає субстантивована частина мови.
А Усі ми дужі дружбою своєю (*В. Сосюра*).
Б Першою думкою в Остапа було тікати (*М. Коцюбинський*).
В Пахне в'ялою травою, квітами (*О. Довженко*).
Г Он ідуть закохані і юні (*В. Сосюра*).
2. Знайдіть речення, у якому є тільки підмет.
А В полі пахло вогким осіннім зіллям (*О. Копиленко*).
Б Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю (*П. Тичина*).
В І поля, і мости, і вагони, жайвороній задумливий спів (*В. Сосюра*).
Г У гурті весело сіється і жнеться (*Нар. тв.*).
3. Знайдіть речення, у якому підмет і присудок узгоджені в числі й особі.
А У вашого Андрійка є талант (*С. Васильченко*).
Б На білому небі ясно горіла зірниця (*М. Коцюбинський*).
В О, не забудьте мені червону ту зиму (*В. Сосюра*).
Г Чимало води утекло в Дунаю з того часу (*М. Коцюбинський*).
4. Знайдіть речення з сурядним зв'язком.
А А я люблю, як у вечірній час сопілка заспіває переливна (*М. Рильський*).
Б Там, де розступилися смереки, стояла дівчина (*П. Гуріненко*).

- В** Вогню не засвічували, бо ясно світить місяць у небі
(*А. Шиян*).
- Г** Над садами уже піднявся місяць, і хтось при ньому клепає
росу на пізню гречку чи просо (*М. Стельмах*).
5. Знайдіть речення з прямим порядком слів.
- А** Нас Вітчизна вела у звияжні походи і по чорній землі, і по
білих пісках (*Л. Дмитренко*).
- Б** Кружляють сизокрилі голуби — над Києвом, Тбілісі і Моск-
вою (*Л. Дмитренко*).
- В** В далі непогасні іде Україна зоряна моя (*В. Сосюра*).
- Г** В небі кучерявою юрбою зграйка хмар сріблястих поспіша
(*Д. Луценко*).
6. Знайдіть поширене речення.
- А** Он зірка в небі пролетіла (*В. Сосюра*).
- Б** Річка синіє (*М. Рильський*).
- В** Ось жовтень (*Г. Донець*).
- Г** Дощ накрапає (*Г. Донець*).
7. Знайдіть речення з підметом, вираженим іменником.
- А** Прожити вік — не поле перейти (*Нар. тв.*).
- Б** Сава Андрійович раптом замовк (*О. Довженко*).
- В** Незабаром Соломія з Іваном простували повз плавні до ци-
ганської оселі (*М. Коцюбинський*).
- Г** Вода прибувала з дивовижною швидкістю (*О. Довженко*).
8. Знайдіть речення, в якому підмет виражений неозначеною
формою дієслова.
- А** Несите «мусиш» повело Сашка служити крукам клятим
(*П. Панч*).
- Б** Грамотний — тямущий і на все видющий (*Нар. тв.*).
- В** Умовились ми з Василем на річку піти на цілий день
(*О. Копиленко*).
- Г** На давніх партизанських тропях лишалась спогадом війна
(*Л. Дмитренко*).
9. Знайдіть речення з підметом, вираженим складною назвою.
- А** П'ять ораторів змінюється за хвилину — так кортить усім
говорити (*О. Довженко*).
- Б** Хлопчик Юрчик разом з дідом і бабунею приїхав з міста на
дачу відпочити (*Н. Забіла*).
- В** «Садок вишневий коло хати» — зразок геніальності й прос-
тоти в поезії (*М. Рильський*).

- Г Та сім'я яворів невесела уклонила кінноті до ніг (*А. Малишко*).
10. Знайдіть речення з простим дієслівним присудком.
- А Заради визволення Києва кожен воїн був готовий віддати життя (*А. Москаленко*).
- Б Месники тепер мали виконати основне завдання рейду (*Л. Горлач*).
- В Я намалюю тебе серед березового гаю (*І. Цюпа*).
- Г Полум'яний дід довго не міг прочахнути (*О. Довженко*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
у яких допущено пунктуаційні помилки**

11. 1 Джерело красномовства — у серці (*Дж. Мілль*).
- 2 Головне достоїнство мови: у ясності (*Стендаль*).
- 3 Ціну здоров'ю знають тільки хворі люди. А вартість хліба — всі голодні люди (*В. Франків*).
- 4 Назустріч хлопцям, — іскор водоспад (*О. Гончар*).
- 5 А надворі по небу — багряне мереживо (*Г. Тютюнник*).
- 6 Навколо мене, тиша безбережна нічного вересня (*М. Рильський*).
12. 1 Чого вдосталь у нас — так це: світла (*О. Гончар*).
- 2 А в душі: печаль, як небеса (*Д. Павличко*).
- 3 Ти кобзу любиш ніжнодзвонную, а я, співаючий курай (*П. Тичина*).
- 4 Садками ходить брунькоцвіт, а в небі — злотозор (*П. Тичина*).
- 5 У Полтаві — літо бабине. У Санжарах — падолист (*Б. Олійник*).
- 6 З лісу шепче гілка. З жита — перепілка. З-за широкого лиману журиться сопілка (*А. Малишко*).
13. 1 Попереду сонця сипаті промені. А позаду: стовпи снігової курави (*Д. Павличко*).
- 2 На обрії десь — пасмо гір (*С. Черкасенко*).
- 3 А над левадою, ніжні-ніжні шати з золотого серпанку (*О. Вишня*).
- 4 Петро зійшов на ганок, далі — в сіни (*В. Підмогильний*).
- 5 У премудрих приказках: багатівковий людський досвід (*З журналу*).

14. 1 Над Києвом: золотий гомін, і голуби, і сонце! (П. Тичина).
 2 Внизу — Дніпро торкає струни... (П. Тичина).
 3 Від Троянівки до Вовчої долини (сім кілометрів) (Г. Тютюнник).
 4 Човен — на середині ріки. Береги далеко. Правий (гори, кучугури і переярки в лісах). Лівий — мілини, пісок, верболози і безкраї, нескінченні соковиті луки (Ю. Смолич).
15. 1 В правій руці він тримав футбольний м'яч, у лівій, добрий паунок грубесних книжок (Ю. Смолич).
 2 Посеред колони — велика машина із зеленим критим кузовом... (Г. Тютюнник).
 3 Я — тікати. А за мною: хмари бджіл (П. Глазовий).
 4 Навколо ставка, — верби густим вінком (Г. Тютюнник).
 5 З одного боку — ляск та писк тонких голосів, цілі оберемки квіток та вінків, ряботиння плахт, керсеток, шитих, мережаних сорочок... А з другого — цілий густий ліс зілля... (Панас Мирний).

Завдання 16—17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між присудком і способом його вираження.
- А** Простий дієслівний присудок.
Б Складений дієслівний присудок, що означає початок дії.
В Складений дієслівний присудок з модальним дієсловом.
Г Іменний складений присудок, де у ролі іменної частини складеного присудка вживається числівник.
Д Іменний складений присудок, де у ролі іменної частини складеного присудка вживається дієприкметник.
- 1 І в школі, і в інституті він був першим (О. Гончар).
 2 Він співав би солов'єм, танцював би так, що аж куріло (Є. Гуцало).
 3 Наливайко ще з першого слова канцлера намагався не вслухатися в його повчання (Ю. Смолич).
 4 В тих торбах, oprіч шкільних книжок, були напхані календарі, часословці, житіє (О. Гончар).
 5 Почало рясно осипатися на бульварах Києва жовтогаряче листя (Г. Тютюнник).
 6 Лукаш стає навколішки і п'є з відра (Леся Українка).

17. Установіть відповідність між складним присудком і його структурою.
- А** Складний тричленний дієслівний присудок, який складається з особової форми дієслова, дієслова-зв'язки у формі інфінітива та прив'язкового члена — інфінітива.
 - Б** Складний тричленний іменний присудок, який складається з особової форми дієслова, дієслова-зв'язки у формі інфінітива та іменної частини.
 - В** Складний тричленний присудок мішаного типу, який складається із зв'язки, прив'язкової іменної частини та прив'язкового інфінітива.
- 1 Спочатку Сашко почав займатися фізкультурою (*О. Гончар*).
 - 2 Ревіли геть червоні хвилі, ти радий був би їх спинить (*А. Малишко*).
 - 3 Ніхто мене не може присилувати жити на хуторі (*П. Куліш*).
 - 4 Слова юного промовця мов постріли (*Ю. Мушкетик*).

**Прочитайте текст і виконайте
18—20 завдання до нього**

- (1) Яскравим зразком стилю бароко є церква святого Юра. (2) Вона була зведена у XVIII столітті у Львові, на Юрській горі. (3) Перша церква була збудована на цьому місці ще в XIII столітті, майже одразу після заснування міста, за наказом самого князя Лева. (4) Вона була дерев'яною. (5) У XIV столітті її замінила кам'яна споруда. (6) Місто швидко стало рости, перетворюючись на значний культурний та торговельний центр. (7) Для спорудження церкви було запрошено видатних архітекторів. (8) Головний вхід до церкви оздоблений аркою (*З енциклопедії*).
18. Простий дієслівний присудок є в реченні
- А** другому
 - Б** п'ятому
 - В** шостому
 - Г** восьмому
19. Складений дієслівний присудок є в реченні
- А** першому
 - Б** п'ятому
 - В** шостому
 - Г** восьмому

20. Іменна частина присудка, виражена прикметником, є у реченні.
- А четвертому
 - Б п'ятому
 - В шостому
 - Г восьмому

1.2. Другорядні члени речення (означення, прикладка)

У завданнях 1—10 із чотирьох запропонованих відповідей вказати одну правильну

ТЕСТ 2

1. Знайдіть речення з узгодженим означенням.
 - А В очах дівчини світяться іскри нерозтраченої любові (*О. Довженко*).
 - Б Чубенко подивився на годинника і дав наказ зупинитися (*Ю. Яновський*).
 - В У всякого своя доля і свій шлях широкий (*Т. Шевченко*).
 - Г Люблю хати древлянського Полісся (*Л. Костенко*).
2. Знайдіть речення з прикладкою, що береться в лапки (лапки опущено).
 - А На подвір'ї заводу Метал зупинився високий юнак у сірій замасленій шинелі, в танкістському шоломі (*О. Гончар*).
 - Б До Аристархова приїхав генерал Федоренко (*О. Довженко*).
 - В Шахта розташована на лівому високому березі річки Саксагань (*В. Земляк*).
 - Г Голова колгоспу Марко Безсмертний радісно привітав учителя (*М. Стельмах*).
3. Знайдіть речення з неузгодженим означенням.
 - А Вночі в садах тут світять груші бери (*Л. Костенко*).
 - Б Чарівні місця на річці, на Осколі (*Остан Вишня*).
 - В З рум'яного сходу мигнуло світло (*М. Коцюбинський*).
 - Г Всі мовчки думають свої дівочі думи (*О. Довженко*).
4. Знайдіть речення з прикладкою, яка не береться в лапки (лапки опущено).
 - А Цього вечора мав демонструватися фільм В степах України (*О. Гончар*).
 - Б Величезна горбата скеля Богатир зовсім перегородила собою берег і врзалась грудьми далеко в Дніпро (*Я. Бай*).

- В** Я пообіцяв самому собі прочитати книжку Овод, щоб виступити на черговому шкільному вечорі (*В. Бичко*).
- Г** Пароплав Тарас Шевченко велично гойдався на хвилях Дніпра (*Ю. Збаш*).
5. Знайдіть речення з непоширеною прикладкою.
- А** Сонце закотилось в тучі-хмари (*П. Усенко*).
- Б** Красу українського степу змалював ще великий Гоголь у повісті «Тарас Бульба» (*І. Цюпа*).
- В** Знаменита панорама «Оборона Севастополя» воскрешає в уяві кожного героїчне минуле у всій його величі (*І. Цюпа*).
- Г** Повість відомого письменника М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять» — поетичний спогад про його дитинство (*О. Гончар*).
6. Знайдіть речення з поширеною прикладкою.
- А** Вкрилась тепла земля зіллям-рястом дрібним (*Леся Українка*).
- Б** Дівча—бульдозерист переплітає перед сонцем коси (*М. Стельмах*).
- В** З криком сів на груди чорний ворон-птах. (*П. Тичина*).
- Г** Там живе голова сільгоспідприємства «Чумацький шлях» Часник (*О. Корнійчук*).
7. Знайдіть речення з прикладкою, яка пишеться через дефіс (дефіс опущено).
- А** Тоді загорілися іскри в очах красеня юнака (*І. Ле*).
- Б** Не треба забувати заслуг Максима Рильського як перекладача (*О. Гончар*).
- В** Я хочу на озеро Світязь, в туман лісів (*Л. Костенко*).
- Г** Залізну троянду викував коваль Максим (*О. Бабишкін*).
8. Знайдіть речення з прикладкою, що пишеться окремо (знаки опущені).
- А** З сіножаті над річкою закигиче інколи чайка вдовиця (*Марко Вовчок*).
- Б** Вірочка говорила так, ніби розповідала цікаву казку билину (*Ю. Збаш*).
- В** Присадкуватий купець вірмен пильно стежить за вантажниками (*З. Тулуб*).
- Г** Недалеко од Богуслава, коло Росі, в довгому покрученому яру розтягнулось село Семигори (*І. Нечуй-Левицький*).
9. Знайдіть речення з неоднорідними означеннями.
- А** Молодий горбоносий парубок в шинелі красиво повертає голову до нас і приязно усміхається (*М. Стельмах*).

- Б** На подвір'ї шахти стояв збуджений, тривожний гомін
(*Ю. Смолич*).
- В** Будуть приходити люди вбогі й багаті, веселі й сумні, радощі й тугу нестимуть мені (*Леся Українка*).
- Г** З землі піднялися три ракети: червона, зелена і жовта
(*М. Стельмах*).
10. Знайдіть речення з прикладкою, що пишеться через тире (знаки опущені).
- А** Голова правління Артем Іванович Сударик радо зустрів своїх інвесторів і запросив усіх до хати (*П. Вільховий*).
- Б** Над сивим Дніпром струнка береза розпустила віти-коси
(*А. Шинкаренко*).
- В** Знайшов собі він з гарними очима дівчиноньку нову весну знайшов
(*М. Рильський*).
- Г** Над Берліном в прозорому весняному небі полоскались прапори народів-переможців (*В. Козаченко*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
в яких допущено пунктуаційні помилки**

11. **1** І, притомлений Котигорошко, я на груди, землі впаду
(*А. Малишко*).
- 2** Щастя, воно, — як ластівка, живе не під кожним дахом
(*Л. Талалай*).
- 3** Солов'ї, нічні товариші мої, у сад злетілись до вікна (*П. Воронько*).
- 4** Дзвіночок сміху — мій син — прокидається вранці (*Є. Гуцало*).
- 5** Доцвітали конвалії в травах, голубої весни прапори (*В. Симоненко*).
- 6** За шофера ми поставили тракториста Серьогу: на прізвище Півень (*Ю. Яновський*).
12. **1** У журбі отакій і подружився Давид з одним австріяком (на імення Стах) (*А. Головка*).
- 2** Як визволителів своїх нас зустрічали на кордоні (*О. Гончар*).
- 3** Ліс зустрів мене як друга тихим горлиць воркуванням
(*М. Рильський*).
- 4** Встає над землею людина, господар своєї землі (*М. Бажан*).
- 5** Перед тобою світ — великий том розкритий (*М. Рильський*).
- 6** Дивлячись на людей: усміхався і мій батько — великий добрий чоловік (*О. Довженко*).

13. 1 Нема краю можливостям матері-природи, як нема межі людському розуму (*Ю. Смолич*).
- 2 Травою берізкою, немов павутинням, заплівся квітник (*І. Ле*).
- 3 Ми йдемо по Львову: тчемо по дорозі килимок-розмову, ніточку між нами слово-човник тягне (*Д. Павличко*).
- 4 Я на палубі пароплава («Некрасов») (*В. Козаченко*).
- 5 Вечір — мисливець підстрелене сонце несе у сірому ягдташі (*М. Рильський*).
- 6 Про хист Довженка: як письменника заговорили на повен голос тільки в роки Другої світової війни (*М. Рильський*).
14. 1 Жовтий-прежовтий метелик мов дражнився (сяде на буркун-траву й гойдається) (*О. Гончар*).
- 2 А чабан Горпищенко — тільки радується в душі, дивлячись, як люди смакують його водою (*О. Гончар*).
- 3 Піднімає Волинь Світязь-озера келих (*Л. Костенко*).
- 4 Молодий Горпищенко-льотчик запитує батька: «Хто цей, тату, колодязь, копав?» (*О. Гончар*).
- 5 Кружляє над полем чорний птах ворон (*В. Сосюра*).
15. 1 З криком сів на груди — чорний ворон птах (*М. Рильський*).
- 2 Заєць-русак: більший від зайця-біляка (*З підручника*).
- 3 Наша мати-пшениченька — золоту сорочку тче (*Д. Павличко*).
- 4 Всіма барвами мальовничої України заграла палітра Шевченка-живописця (*Л. Подолян*).
- 5 Пшениця-арнаутка сіяна рівними-рівними рядками (*Остан Вишня*).

Завдання 16 —17 на встановлення відповідності

16. Укажіть відповідність між неузгодженими означеннями та різновидами за їх значенням.
- А** Означення, що показує ознаку за суб'єктом дії.
- Б** Означення, що характеризує предмет за його належністю.
- В** Означення, що показує ознаку за її джерелом або носієм.
- Г** Означення, що дає особі або предметові якісну характеристику.
- Д** Означення до пояснюваного іменника, що означає форму відтворення образу людини або тварини, її зовнішнього вигляду.
- 1** Тут же на стенді красувалися фото трьох Героїв України (*З газети*).

- 2 Вона перебирала в пам'яті усіх парубків села (*М. Стельмах*).
- 3 Цієї ночі доля молодого архітектора була вирішена (*П. Загребельний*).
- 4 Пахощі липового цвіту (*З підручника*).
- 5 У передпокої була вішалка червоного дерева (*М. Коцюбинський*).
- 6 Вже добре смеркалося, як Іван перелазив у садок Максима (*П. Куліш*).
17. Встановіть відповідність між прикладкою та її відношенням до будь-якого члена речення.
- А До підмета.
- Б До іменної частини складеного присудка.
- В До означення або додатка.
- 1 Міст заgrimкотів — це Псьол-ріка (*Л. Костенко*).
- 2 Милуйся, милуйся свічками-березами і прозорим воском кленів-шептунів (*А. Малишко*).
- 3 Славу нову України підносить народ-демократ (*М. Рильський*).
- 4 Ой, який же ти став тепер, мій лісу-брате (*Я. Качура*).

Прочитайте текст і виконайте

18—20 завдання до нього

- (1) Минуло кілька днів. (2) У повітрі потеплішало. (3) Водяна круговерть весняної повені утихомирилась. (4) На підсохлому пагорбі зібралася вціліла лісова живність. (5) Тут безпечно. (6) Під дубом сполохано пряде вухами білястий заєць. (7) Йому холодно. (8) Після крижаної купелі він продовжує тремтіти. (9) Час від часу викидає на поверхню купку землі оксамитовий кріт. (10) Він квапиться будувати підземні галереї. (11) Невдовзі на пагорбі з'являється гостя. (12) Стара болотяна черепаха припливла сюди перепочити після вдалого полювання на молодих линів (*За А. Давидовим*).
18. Непоширеним є речення
- А перше
- Б друге
- В п'яте
- Г сьоме

19. Обставина способу дії є в реченні

- А другому
- Б п'ятому
- В шостому
- Г сьомому

20. Обставина мети дії є в реченні

- А другому
- Б п'ятому
- В восьмому
- Г дванадцятому

1.3. Другорядні члени речення (додаток та обставина)

*У завданнях 1—10 із чотирьох
запропонованих відповідей вказати одну правильну*

ТЕСТ 3

1. Знайдіть речення з прямим додатком.

- А Чубенко помалу взяв із стола свої папери й планшетку (*Ю. Яновський*).
- Б А Оксана затулила руками обличчя і притихла (*А. Головка*).
- В Все кориться мені, мов цариці (*Леся Українка*).
- Г Як же вірять в весну ці обмерзлі гілки на деревах (*В. Сосюра*).

2. Знайдіть речення з обставиною міри і ступеня.

- А Тривожно і радісно злетіли сірі гуси вгору і полинули, полинули (*О. Довженко*).
- Б Володя завжди хвилювався, коли заходив у цей двір (*Ю. Мушкетик*).
- В Маковейчик, оглянувшись, мало не скрикнув з несподіванки (*О. Гончар*).
- Г Греки любили людину, вони перші досконало вивчили форми людського тіла (*О. Корнійчук*).

3. Знайдіть речення з обставиною умови.

- А Величаво мріє над річкою Тарасова гора (*О. Довженко*).
- Б Чіпка, наперекір світові й людям, якийсь веселий, радий (*Панас Мирний*).
- В На могилі кобзар сидить та на кобзі грає (*Т. Шевченко*).
- Г При вологій весні озимина буде доброю (*Б. Комар*).

4. Знайдіть речення з однорідними додатками.
- А Ледве встала Катерина, поклонилась, вийшла мовчки з хати (*Т. Шевченко*).
 - Б В тій пісні чулися гудки заводів і рев машин, і шепоти пше-ниці (*П. Тичина*).
 - В Я у думках збирався в горах, або нахилив до себе співучі ма-ківки, або вибирав огірки (*М. Стельмах*).
 - Г Моя мати перша в світі навчила мене любити роси, малень-кий ранковий туман, п'янкий любисток, м'яту, маковий цвіт, осінній гороб і калину (*М. Стельмах*).
5. Знайдіть речення з обставиною причини.
- А З тривожним почуттям входить Голик до інженера Тихого (*О. Довженко*).
 - Б Я до вас удень два рази добивався (*О. Корнійчук*).
 - В Женці схилились, потомились і від праці од тяжкої потом вкрились (*М. Рильський*).
 - Г Революційно настроєні фронтовики всупереч волі офіцерс-тва домоглися свого (*І. Цюпа*).
6. Знайдіть речення з обставиною допустовості.
- А З високої башти шлюзової камери лунає по радіо Четверта симфонія Бетховена (*О. Довженко*).
 - Б Всупереч обставинам дівчина продовжувала багато читати (*Ю. Збаш*).
 - В Далеко внизу в синьо-білій пільмі вгадувалися Десна й ліси на Задесенні (*Ю. Мушкетик*).
 - Г Ти ореш, сієш і живеш для ясної мети (*М. Рильський*).
7. Знайдіть речення з обставиною часу.
- А Все завмерло від жару (*І. Цюпа*).
 - Б Над Дніпром високо в небі літак (*О. Довженко*).
 - В За останні півтора року він переробив зі своїми колгосп-никами безліч роботи (*О. Довженко*).
 - Г Метелик ранній пролетів бездумно, немов листок сухий (*М. Рильський*).
8. Знайдіть речення з обставиною місця.
- А Аристархов щасливий, і йому трохи сумно (*О. Довженко*).
 - Б Човен повернув за гострий ріг піскуватої коси і вступив у Чорне море (*І. Нечуй-Левицький*).
 - В І обурення росте надзвичайно через його безглузді експе-рименти (*О. Корнійчук*).
 - Г І гнеться дерево від плоду (*М. Рильський*).

9. Знайдіть речення з обставиною способу дії.
- А Не взявшись до сокири, не зробиш хати (*Нар. тв.*).
 - Б Побачивши Черниша, боєць зворушився до сліз (*О. Гончар*).
 - В Генерал армії Федорченко і Алик ідуть степом (*О. Довженко*).
 - Г Стоять спокійно дерева безлисті, вирізьблюючи горні силуети на синім тлі спустошених небес (*П. Филипович*).
10. Знайдіть речення з обставиною мети.
- А Кравчина бачить вже свій дім і сяє від радості (*О. Довженко*).
 - Б Всю зиму піднімалися води Дніпра, заливаючи плавні, озера (*О. Довженко*).
 - В Я приїхав просити товариша Береста відкласти нашу розмову (*О. Керній*).
 - Г Ой три шляхи широкії до купи зійшлись (*Т. Шевченко*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
в яких допущено пунктуаційні помилки**

11. 1 Літак помалу рушив з місця і, пружно погойдуючись на товстих шинах коліс поїхав по зеленому полю аеродрому (*В. Собко*).
- 2 Грає сонце промінцями, білий сніг стає струмками, і, співаючи струмки шлях знаходять до ріки (*М. Стельмах*).
- 3 Виблискувала в лузі річка і, звиваючись, губилася в зелених шатах набережного гаю (*А. Шиян*).
- 4 Блакитний час, прикинувшись водою: тече в піщаних чистих берегах (*М. Рильський*).
- 5 Сиділи склавши руки (*М. Стельмах*).
12. 1 Про журавлів, ти більше не співала, а, серцем відчуваючи грозу, хапливим рухом крадькома втирала солону, теплу і гірку сльозу (*Л. Дмитерко*).
- 2 Дід прожив під сонцем коло ста літ, ніколи не ховаючись в холодок (*О. Довженко*).
- 3 Здалека під небом, в вирій летючи: голосно курличуть журавлів ключі (*Я. Щоголів*).
- 4 Незважаючи на малесенький вітерець, парило і робилося душно (*Г. Тютюнник*).
- 5 Іду собі ні на що особливо не зважаючи (*Олена Пчілка*).
13. 1 Захід погас (не розгорівшись). Або: Захід погас, не розгорівшись (*З газети*).
- 2 Хлопчики сиділи на крутому березі, звисивши ноги, і, стежачи за вудочками, вели тиху розмову (*М. Стельмах*).

- 3 До землі припавши вухом, заснуло враз, нароблене село
(*М. Стельмах*).
- 4 Солодкою стрілою пізній цвіт, скрадаючися приморозок рани-
ть (*М. Рильський*).
- 5 Пароплав, висадивши на берег кількох пасажирів, прийняв
на палубу двох дачників і, прийнявши, рушив далі на південь
(*М. Хвильовий*).
14. 1 Але, помітивши сльози в Гафійчиних очах, вона — замовкла
(*М. Коцюбинський*).
- 2 Тепер він ішов, тихо плутаючись у високій траві (*В. Підмо-
гильний*).
- 3 Ах, це десь весна танцює розтопивши білу кригу! (*П. Тичина*).
- 4 Незважаючи на малесенький вітерець, парило (*В. Винниченко*).
- 5 Він дивився на стовп сонячного проміння, що продершись
крізь вікно, ліг на стіни чотирма золотими плямами (*М. Коцю-
бинський*).
15. 1 Передні: зупинилися наслухаючи (*Гр. Тютюнник*).
- 2 Троянці, в човни посідавши, і швидко їх поодпихавши — по
вітру гарно поплили (*І. Котляревський*).
- 3 Тимко сидів згорбившись (*Гр. Тютюнник*).
- 4 Веслує літо в хмарну облогу по заводах просмоленим човном
і, натомивши у мандрівці ноги, лягає десь спочити за горбом
(*М. Рильський*).

Завдання 16 —17 на встановлення відповідності

16. Встановіть відповідність між додатком і способом його вира-
ження.
- 1 В мене нема тут знайомих (*М. Коцюбинський*).
- 2 Несла ворона до мого двора, мов хліба крихітку, своє кар-
таве «кра» (*І. Нехода*).
- 3 Доки балакаємо, уже, може, з Князівни Содом і Гоморру
зробили (*А. Головка*).
- 4 Воронько — в першу чергу поет-пісняр. Його «Похідну»,
«Весільну», його «Ой шумить високе жито» хочеться не чита-
ти, а співати (*М. Рильський*).
- 5 Дуже любив Чіпка казки слухати (*Панас Мирний*).
- 6 Чернишеві вдалося подавити кілька вогневих точок
(*О. Гончар*).

- А вигуком
 - Б неозначеною формою дієслова
 - В цілим реченням
 - Г фразеологічним зворотом
 - Д прикметником
17. Встановіть відповідність між обставинами та їх значенням
- А обставина способу дії
 - Б обставина міри і ступеня
 - В обставина місця
 - Г обставина часу
 - Д обставина причини
 - Е обставина мети
 - Є обставина умови
 - Ж обставина допустовості
- 1 Прагнучи якнайшвидше добратися до партизанів, професор, непомітно для себе, швидко опанував ритм коня (*О. Гончар*).
 - 2 Темної ночі переведено його в темний покій (*Панас Мирний*).
 - 3 Було, незважаючи на таку рань, душно, як улітку (*А. Головка*).
 - 4 Спихвату ляпнувши про дівчину, він одразу ж завагався був... (*А. Головка*).
 - 5 Знадвору веранду обплітав густими звоями дикий виноград (*В. Кучер*).
 - 6 Не спитавши броду, не лізь у воду (*Нар. тв.*).
 - 7 Розтрошені ущент лежать дерева (*М. Терещенко*).
 - 8 Легко і швидко ішла Меланія через колгоспне подвір'я (*О. Гончар*).
 - 9 Леонід відчув гострий сором за свій вчинок (*О. Десняк*).

Прочитайте текст і виконайте

18—20 завдання до нього

(1) Толя недовго гостював на бабусиних хлібах. (2) Десять чи на третій день після приїзду в село його бачили на колгоспнім дворі. (3) Цей тендітний, бліденький підліток був мало схожий на сільських хлопчаків, огрубілих, засмаглих, немов налаштованих до роботи. (4) Їх охоче відправляли в поле возити снопи. (5) А Толя неприкаяно походжав з батіжком.

- (6) Він дуже заздрив своїм новим приятелям та все натякав заклопотаним бригадирам, що і він робітник. (7) Ті дивились на нього трохи здивовано, з неприхованим недовірям і питали: (8) — Що ж ти вмєш робити? *(За В. Земляком).*
18. Укажіть речення, у яких є додатки, виражені іменником або займенником у знахідному відмінку без прийменника.
19. Укажіть речення, у якому є обставина мети.
20. Укажіть речення, у яких ужито обставини міри й ступеня.

1.4. Односкладні речення

У завданнях 1—10 із чотирьох запропонованих відповідей вказати одну правильну

ТЕСТ 4

1. Знайдіть означено-особове речення.
- А Дорогих гостей ласкаво запрошують до столів *(А. Шиян).*
- Б Вигострю, виточу зброю іскристу, скільки достане снаги мені й хисту *(Леся Українка).*
- В Насипало снігу в лісі багато. Такого пухкого снігу та білого *(О. Котиленко).*
- Г В сіні вогню не сховаєш *(Нар. тв.).*
2. Односкладними є речення.
- А Взимку та повесні курінь відчинено з ранку до вечора і цілу ніч *(Г. Тютюнник).*
- Б В зів'ялих листочках хто може вгадати красу всю зеленого гаю? *(І. Франко).*
- В Було ясне після дощу підвечір'я *(Гр. Тютюнник).*
- Г На гіллі дерев лежало пухке, ворсисте хутро *(Є. Гуцало).*
3. Знайдіть неозначено-особове речення.
- А Блисками-пожежами небо обмережимо *(В. Чумак).*
- Б Чесне діло роби сміло *(Нар. тв.).*
- В Інеєм окутало скрізь дерева *(С. Васильченко).*
- Г А он розпирають вдову за подушне *(Т. Шевченко).*
4. Знайдіть безособове речення.
- А Назбираю в гаю запашного зілля, вибуялих трав *(В. Чумак).*
- Б Гримнуло ближче, немов звалив хтось на поміст деревину, загуркотіло й покотилось у небі *(С. Васильченко).*

- В** За що, не знаю, називають хатину в гаї тихим раєм (*Т. Шевченко*).
- Г** Боїшся вовка — не йди до лісу (*Нар. тв.*).
5. Головний член безособових речень може бути виражений.
- А** Дієсловом наказового способу (або II особи однини).
- Б** Дієсловом дійсного способу минулого часу множини.
- В** Прислівником (зі зв'язкою або без неї).
- Г** Дієсловом дійсного способу теперішнього часу 3-ї особи множини.
6. Знайдіть узагальнено-особове речення.
- А** Не давши слова — держись, а давши — кріпись (*Нар. тв.*).
- Б** Тим часом розвиднялося. Світало (*М. Рильський*).
- В** В довгу, темную нічку невидну не стулю ні на хвилику очей, все шукатиму зірку провідну, ясну владарку темних ночей (*Леся Українка*).
- Г** Треба за скривджених заступитися і розділити радощі з ними (*М. Сингаївський*).
7. Односкладними неповними є речення.
- А** Не забудь, не забудь юних днів, днів весни (*І. Франко*).
- Б** Ні тобі вітерцю, ні тобі лелечки в блакиті (*Є. Гуцало*).
- В** Золотих слів, тихих втіх, щирих сліз і любові, чистих поривів всіх не стидайсь, не губи! (*І. Франко*).
- Г** Од того поблажливо-зверхнього дотику його бридливо пересмикнуло й підняло (*В. Дрозд*).
8. Знайдіть називне речення.
- А** Потемніло, завітрило, закрутила курява (*С. Васильченко*).
- Б** Берези, сосни, і пісок, і яр, і птичий свист, і вітер, і ялини (*М. Рильський*).
- В** Легко й глибоко дихається в сухому сосновому бору (*О. Копиленко*).
- Г** Доброго не бійся, а поганого не роби (*Нар. тв.*).
9. Знайдіть пару речень, серед яких одне неповне.
- А** Прийшла осінь. У зелені коси беріз вплелися золотисті стрічки (*В. Пархоменко*).
- Б** Степи і степи... марево і марево над ними (*О. Гончар*).
- В** Тарас скінчив азбуку раніше за інших. Прийшов додому щасливий і гордий (*О. Єльченко*).
- Г** Люди спиняються на високому березі. Вони з надією вдивляються в темні обриси задніпровських лісів, що тепер стануть їх домівкою, їх спільником у боротьбі (*Ю. Збанацький*).

10. Головний член виражений дієсловом дійсного способу минулого часу множини в односкладному реченні.
- А** Порятуйте красу у зерні, у стеблі, у рослині (*О. Матулик*).
- Б** І мене в сім'ї великій, сім'ї вольній, новій не забудьте пом'янути незлим тихим словом (*Т. Шевченко*).
- В** Усю худобу звичайно пасли на луках, на полях чи в лісах (*О. Воропай*).
- Г** Крашанки фарбувалися природними барвниками із трав, кори та ягід у червоний, жовтий, синій, зелений та золотистий кольори (*О. Кобилянська*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
в яких допущено пунктуаційні помилки**

11. **1** Він стоїть на мурі, юний, і прекрасний, і кладе цеглини, зводить новий дім (*В. Сосюра*).
- 2** Налита сонцем і вітрами, хлюпоче веслами весна (*М. Стельмах*).
- 3** Поля, пробуджені сонцем від зимового сну, злегка парували (*В. Козаченко*).
- 4** Враз темніє, — і, до цвяшків подібні, прорізуються зорі мовчазні в осіннім небі (*Л. Первомайський*).
- 5** На галявину вискакує сарна і, зачарована чудовим концертом: зупиняється (*М. Коцюбинський*).
12. **1** А далі полились вже дивні мелодії, (співучі, глибокі та ясні) (*І. Нечуй-Левицький*).
- 2** Одягнений у хвою, шумить дрімучий темний бір (*Н. Забіла*).
- 3** В небі мерехтіли густо посіяні, по-літньому, веселі, зорі (*Ю. Збанацький*).
- 4** В заволоченому хмарами небі не вгледіти людної зірки (*Н. Рибак*).
- 5** Над ставком широководим, посеред очеретів, там комар, славетний лицар, під листком зеленим жив (*Б. Грінченко*).
- 6** Де-не-де ще стримів на гілці одинокий, скручений, дудочкою листок, схожий на зморшкувате вушко (*М. Стельмах*).
13. **1** Осяяний сонцем, перед нами розкрився зовсім новий світ (*М. Стельмах*).
- 2** На ньому була полотняна сорочка з вишитим волошковими нитками коміром (*І. Микитенко*).

- 3 Векла враз пішла в танець; плавно виступала, вигиналася, смуглява та вродлива (*К. Гордієнко*).
- 4 Стояло небо, дивне і сумне (*Л. Костенко*).
- 5 Село, зачароване зоряним небом хороше синіє розкиданими хатками (*М. Стельмах*).
- 6 Низенька, чорнява, завітчана польовими квітами, вона нітрохи не схожа була на селянок, часто запечених сонцем, високих, іноді дуже неповоротких дівчат (*Панас Мирний*).
14. 1 Чи, може що, кращого бути над небо, задивлене в море? (*Б. Лепкий*).
- 2 Мене спиняє біла піна гречок, запашна, легка, неначе збита крилами бджіл (*М. Коцюбинський*).
- 3 Йду в простори я, чулий, — тривожний (*П. Тичина*).
- 4 І хвилі моря, далекі і близькі, мені шумлять (*В. Сосюра*).
- 5 Десь звисока лилась пісня жайворонка — весела, потужна й легка (*В. Підмогильний*).
- 6 Спереду і з боків аж до обрїю широко розгорнувся степ, одноманітний, і безкрайній (*В. Підмогильний*).
15. 1 Гарба, залишена серед двору почорніла і здавалась чудернацькою, незрозумілою машиною (*В. Підмогильний*).
- 2 Кроки наші, тихі, шаркаючі, ставали поспішніші (*В. Винниченко*).
- 3 Заходив серпень: місяць снопів, місяць селянських надій (*М. Стельмах*).
- 4 Далі він одягся в новенький сукняний костюм, замшеві рукавички і, нарешті, в довгу до п'ят, немов кавалерійську, шинель (*Ю. Смолич*).
- 5 І справді, розгніваний, він біг до кафедри, хапав журнал і вліплював нечесному борцеві одиницю за знання німецької мови і літератури (*Ю. Смолич*).
- 6 У щастя людського два рівних є крила, троянди й виноград, красиве і корисне (*М. Рильський*).

Завдання 16—17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між односкладними реченнями та поділом їх на групи.
- 1 Сади свій сад, плекай свої надії, зневірою душі собі не рань (*П. Дорошенко*).

2 Стоїш високо — не будь гордим, стоїш низько — не гнися
(Нар. тв.).

3 Навколо було надзвичайно тихо (В. Симоненко).

4 Ведуть коня вороного, розбиті копита (Т. Шевченко).

5 Відпочити б з дороги, пообідати смачно, а тоді й за роботу
(І. Кириленко)

А означено-особове

Б номінативне

В неозначено-особове

Г узагальнено-особове

Д безособове

Е інфінітивне

17. Установіть відповідність між безособовим реченням та їх поділом за загальним значенням на групи.

А У хаті стало димно від махорки (О. Підсуха).

Б Якось осінньо тут, тривожно (О. Гончар).

В Більше ста верблюдів було в цей день запряжено у водовози, зав'ючено бурдюками та барилами з артезіанською водою (О. Гончар).

Г На його щастя, згори, з верхів'я засірів лозовистий острівць (М. Вінграновський).

1 речення, що виражають якийсь процес.

2 речення, що виражають стан природи або оточення.

3 речення, що виражають психічний чи фізичний стан людини, її настрій, прагнення, бажання, волевиявлення.

Прочитайте текст і виконайте

18—20 завдання до нього

(1) Обрядовим є хліб у новорічні свята. (2) На Волинському Поліссі як новорічні гостинці дітям випікають калачики, а на Полтавщині — пряники й медяники у формі вершників, панянок. (3) Дивлячись на цих рожевих «вершників», «панянок», згадуєш і своє дитинство. (4) У важкі повоєнні роки матері наші привозили такі гостинці з базару. (5) Це було справжнє свято для нас. (6) В Опішні та довколишніх селах пряники нерідко можна бачити у хатах як декоративну прикрасу

(За Л. Орел).

18. Означено-особовим є речення

А перше

- Б друге
В третє
Г шосте
19. Неозначено-особовим є речення
А перше
Б друге
В п'яте
Г шосте
20. Безособовим є речення
А перше
Б третє
В п'яте
Г шосте

**1.5. Речення з однорідними членами
(узагальнюючі слова та розділові знаки при них)**

*У завданнях 1—10 із чотирьох
запропонованих відповідей вказати одну правильну*

ТЕСТ 5

1. Знайдіть речення з однорідними членами.
А Підійшовши до мису Челюскіна, криголами зустріли важку зиму (*М. Трублаїні*).
Б Пріська ледве ходила по хаті, серце Пріськи нило (*Панас Мирний*).
В З низьких мар, освітлених знизу загравою доменних печей, зривався сніг (*В. Собко*).
Г Шумів лагідний прибіій і обполіскував гальку піщаного берега (*М. Трублаїні*).
2. Знайдіть речення з однорідними членами без сполучників.
А Сонце вже показалось і пекло камінь (*М. Коцюбинський*).
Б Над містом, над заводом, над усім Донбасом пролунали гудки (*В. Собко*).
В Схопила лиска півника та й зникла в гушині (*Н. Забіла*).
Г Хоч не гріло, та світило осіннє сонечко (*Лєся Українка*).
3. Знайдіть речення з однорідними підметами.
А По заході сонця одразу сплив повний місяць над островом, освітив очерети, кущі, виселок (*М. Ткач*).

- Б** На високих горбах шуміли під вітром віковічні дуби, липи, клени (*А. Шишкін*).
- В** Здалеку лунало срібне, палке, тужливе щебетання соловейка (*М. Коцюбинський*).
- Г** Телеграфіст приймав зведення і з Києва, і з Одеси, і з Миколаєва, і з Волочиська (*Ю. Смолич*).
4. Знайдіть речення з поширеними однорідними членами речення.
- А** Петрик розповідав Клаві про небо й землю, природу й людей, сонце й місяць (*Л. Дмитренко*).
- Б** Наче в провесні чи в літі зацвіли поля (*Т. Масенко*).
- В** Закони хмар, і вод, і вітрів, і світла відкрились нам у ті далекі дні (*В. Сосюра*).
- Г** Коли вийти на вершину однієї з трьох гір і глянути на схід, очам відкриваються неосяжні заливні луки, дубові діброви, рукави Дніпра, що виблискують на сонці, ніби широкі, блискучі мечі, кинуті казковими велетнями в лугові трави та верболози (*М. Руденко*).
5. Знайдіть речення з однорідними членами зі сполучниками.
- А** Вітер шарудів і грався довгими вусами колосків (*В. Собко*).
- Б** Яр в'ється гадукою між крутими горами, між зеленими терасами (*І. Нечуй-Левицький*).
- В** По заході сонця одразу сплив повний місяць над островом, освітив очерети, кущі, виселок (*М. Трублаїні*).
- Г** Руки в старого лісоруба вузлуваті, жиливі, могукані (*О. Ільченко*).
6. Знайдіть речення, в якому узагальнююче слово стоїть перед однорідними членами (розділові знаки опущено).
- А** Чарівний світ плине переді мною сині води білі піски, хати на високих берегах (*О. Довженко*).
- Б** Луки, гори, пишні сади все зелене й прекрасне (*О. Гончар*).
- В** І над водою і над гаєм кругом, як в усі, все мовчить (*Т. Шевченко*).
- Г** Молоді палкої пориви бурхливі, душі, ідеали, мрії золоті це сміливо гордий виклик темноті (*В. Чумак*).
7. Знайдіть речення з однорідними присудками.
- А** Все частіше краплі стікали з дахів, з ринв, зі стік (*М. Коцюбинський*).
- Б** Діти розділилися на бетонярів, каменярів, теслярів, водолазів, машиністів (*Д. Бедзик*).

- В** Вирували вітри, ламали дерева, збивали молодий плід у садах (*К. Гордієнко*).
- Г** Дід робив людям чи воза, чи сани, чи колеса, чи січкаруню (*М. Стельмах*).
8. Знайдіть речення, в якому узагальнююче слово стоїть після однорідних членів (розділові знаки опущено).
- А** Наче все покрилось туманом і ріка, і гори, і сади (*Л. Шиян*).
- Б** Стояла похмура непривітна погода сльота, мжичка, дощ, вітер (*В. Козаченко*).
- В** Тихо було навкруги над широким плесом лиману внизу і позаду над урвищами гори (*Ю. Смолич*).
- Г** Гуркіт підвід, рокіт моторів, іржання коней все ставало зараз помітно лункішим, ніж вдень (*О. Гончар*).
9. Знайдіть речення з однорідними членами, в якому є протиставний сполучник.
- А** На ослонах, попід стіною, сиділи чоловіки та жінки, очікуючи черги (*М. Коцюбинський*).
- Б** Вечірне небо, гори, ліси, бриніли, як грандіозна чутлива мембрана (*О. Гончар*).
- В** Дорога йшла берегом річки, але часто відходила вбік, заглиблюючись у ліс (*В. Арсеньєв*).
- Г** Берези, граби, сосни і дуби стояли стрункі, високі (*М. Коцюбинський*).
10. Знайдіть речення з однорідними членами, в якому є єднальний сполучник.
- А** Не тільки будівельники, а й селяни з усіх довколишніх сіл ще вночі зібрались на берег (*Я. Баум*).
- Б** Я стою серед подвір'я і по-своєму перебираю дідові слова (*М. Стельмах*).
- В** Відвічний ліс шумів над ним тужливо або стогнав, вітрами битий (*І. Франко*).
- Г** Жив дядько Микола хоч бідно, зате весело (*М. Стельмах*).

У завданнях 11—15 знайдіть по три речення, в яких допущено пунктуаційні помилки

11. **1** Все найсвятіше при собі тримаю: найперший крок свій і найперший плач, найперший поцілунок, спів, розлуку (*В. Женченко*).

- 2 Вода, хмари, плав все пливло, все безупинно неслося вперед, шуміло, блищало на сонці (*О. Довженко*).
- 3 Луки, гори, пишні сади — все зелене й припишкле. Стерня, свіже литво полукіпків, снопи і снопи — все виблискує на сонці, все бризкає жнив'яним сонцем (*О. Гончар*).
- 4 Було діло — та полетіло (*Нар. тв.*).
- 5 Слова його лились, текли — і в серце падали глибоко (*Т. Шевченко*).
12. 1 Усе в чеканні спілі краплі рос, земля і місяць, вишні і тополі (*Б. Олійник*).
- 2 Дуб, сосна, верба, тополя ген ростуть посеред поля. Вільха, сокір, клен, береза зеленіють коло плеса (*А. Камінчук*).
- 3 В одній долині під горою високий явір зеленів, край берега над чистою водою широке віття розпустив (*Л. Глібов*).
- 4 І широкою долину, і високою могилу, і вечірнюю годину, і що снилось, говорилося — не забуду я (*Т. Шевченко*).
- 5 Хай на своїм віку кожен посадить дерево (в полі чи в садку) (*Л. Глібов*).
13. 1 І дурень, і мудрий: нічого не знає (*Т. Шевченко*).
- 2 Сьогодні усе для тебе — озера, гаї, степи (*В. Симоненко*).
- 3 Земля красувалася в рум'яних яблуках: янтарних динях, пурпурових помідорах (*Л. Дмитренко*).
- 4 Горять, міняться на очах сині, зелені, бузкові, оранжеві й бурштинові легкі, осяйні хмари (*В. Козаченко*).
- 5 В піснях і труд, і даль походів, і жаль, і усміх, і любов, і гнів великого народу, і за народ пролита кров (*М. Рильський*).
14. 1 Писала і писала; мережила рядочками папір (*Б. Олійник*).
- 2 Деь підвода далека в полях гуркотить. Хто, куди та для чого прямує? (*М. Рильський*).
- 3 І чути дзвони угорі, беріз, вітрів, небес (*М. Бажан*).
- 4 Ще днів моїх багато за горою, за зорями в небесній глибині (*Д. Павличко*).
- 5 Важкий пором пропливає мимо і наче тоне в густих сутінках (*О. Донченко*).
- 6 Птахи знову поверталися з-за моря, схудлі, легкі, бистрі (*О. Гончар*).
15. 1 Скільки там зібрано різних колекцій: і корисних рослин, і рослин-бур'янів, і шкідливих комах, і насіння (*О. Донченко*).
- 2 Усякі люди трапляються на містку: і щедрі і скупі і веселі і сумні і мовчазні і говірки (*М. Стельмах*).

3 Над нашим світом і під світом: є ще світи великі і малі
(*Д. Павличко*).

4 Не забудь, не забудь юних днів, днів весни (*І. Франко*).

5 Барвистий килим з трави, пролісків, рясту й фіалок вкрив землю (*А. Шиян*).

6 Сонце підпливає все вище та вище; пече все дужче та дужче
(*Панас Мирний*).

Завдання 16—17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між реченнями, та наявними в них однорідними головними та другорядними членами.

А Крокують стрільці і танкісти, бійці, генерали і маршал
(*М. Бажан*).

Б Коні вгрузали в сніг, падали, хропли, підводились, повзли на колінах (*О. Десняк*).

В За вікном мело, скаженіло, вило (*О. Гончар*).

Г Стояла тиха, тепла, красива ніч (*Я. Баш*).

Д Голова колгоспу, бригадири, ланкові перевіряють, як почуває себе після зими озимина — жито, пшениця (*О. Кошленко*).

Е Добра мати невтомно збирала кожен аркушик, фото, листок і утворила музей (*Т. Масенко*).

Є Дихнуло з півночі і півдня, з заходу і сходу (*П. Тичина*).

1 однорідні додатки

2 однорідні підмети

3 однорідні головні члени безособового речення

4 однорідні присудки

5 однорідні означення

6 однорідні обставини

7 однорідні прикладки

8 два або кілька рядків однорідних членів у реченні

17. Установіть відповідність між однорідними членами та вживаними при них прийменниками різної будови.

А Тут на Москву, на Бухарест, на Прагу шумливі пролітають літаки (*М. Рильський*).

Б Десь за лугами, очеретами, за низькою смужкою хмар сходило сонце (*П. Дорошенко*).

В Понад горами, над степом розлетілись грізним цепом, стали в один хор. Не ховайтесь, хитрі лиски, витягнем із нор!
(*П. Тичина*).

Г Вигострю, виточу зброю іскристу, скільки достане снаги мені й хисту (*Леся Українка*).

1 Той самий простий прийменник може не повторюватися, проте різні прийменники не пропускаються.

2 Однорідні обставини виражені сполученням повторюваного простого прийменника *на* з іменником.

3 Зрідка однакові прийменники повторюються не перед усіма однорідними членами.

Прочитайте текст і виконайте

18—20 завдання до нього

(розділові знаки опущено)

(А) Добриня поїхав прямо піднявся на гору поминув ремісницький посад густо забудований і ремісницькими будинками і халупами і різними майстернями і опинився на майдані перед Білгородськими воротами. (Б) Немолодий рудобородий сторож преспокійно дрімав собі сидячи проти сонця на лаві під стіною. (В) Щит і спис його лежали просто на землі. (Г) Добриня скочив з коня наблизився сів поряд зі стражем обняв його попід руки і так дотягнув до дерев'яної сторожки. (Д) Потім він повернувся на майдан сів на лаву і двічі сіпнув за віршовку дзвона. (Е) Відразу з долини на гору виринули вершники промчали Білгородські Іудейські Софійські ворота ввірвалися на Бабин торжок і оточили великокнязівський двір.

(Є) Приголомшені несподіваним нападом дружинники смоленського князя не вчинили ніякого опору (*За В. Маликом*).

18. Тільки однорідними членами ускладнені речення.
19. Однорідними членами та відокремленим означенням ускладнене речення.
20. Дієприкметниковий зворот, що стоїть перед означуваним словом, відокремлюється у реченні.

1.6. Речення зі звертаннями, вставними словами, словосполученнями та реченнями

У завданнях 1—10 із чотирьох запропонованих відповідей вказати одну правильну

ТЕСТ 6

1. Знайдіть речення, в якому є звертання (деякі розділові знаки опущено).
 - А Мова — це великий дар природи, розвинутий і вдосконалений за тисячоліття з того часу, як людина стала людиною (*К. Крапива*).
 - Б Мово рідна слово рідне
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має.
(*С. Воробкевич*).
 - В Крім любові до своїх братів, ще потрібно дещо, що єднає людей в один народ, — це рідна мова (*А. Шашкевич*).
 - Г Мова — наша зброя, якою ми служимо народові, що нас породив, вигодував і виховав (*М. Рильський*).
2. Знайдіть речення зі вставним словом, яке виражає упевненість.
 - А По-моєму, ти хоч не феномен, але спритний чоловік (*О. Корнійчук*).
 - Б Мені тепер відкрилося, нарешті, що людина створена для любові, для кохання, для зачарованості й захопленості (*П. Загребельний*).
 - В Живу, як знаєте, я на хуторі, якраз на узліссі (*Остан Вишня*).
 - Г Ввечері, справді, пішов дощ (*Ю. Смолич*).
3. Знайдіть речення, в якому звертання стоїть в кінці (розділові знаки опущені).
 - А Мужай прекрасна наша мово серед прекрасних братніх мов (*М. Рильський*).
 - Б Кобзарю знаєш, нелегка епоха оцей двадцятий невгамовний вік (*Л. Костенко*).
 - В Гей рицарю жадібний стережись (*М. Бажан*).
 - Г Я сирота з Вільшаної, сирота бабусю (*Т. Шевченко*).
4. Знайдіть речення зі вставним словом чи словосполученням, вжитим для активізації уваги.

- А** Орфей, до речі, також був фракієць (*Л. Костенко*).
- Б** Тепер, щоправда, довкола було досить голо і сухо (*І. Франко*).
- В** Поволі танула над річкою хмара диму, а над селом, навпаки, вона росла, розбухала (*Ю. Збанацький*).
- Г** Як ви знаєте, через наш район будується асфальтова дорога (*Ю. Яновський*).
5. Знайдіть речення з поширеним звертанням (розділові знаки опущено).
- А** До тебе Україно наша бездоляная мати струна моя перша озветься (*Леся Українка*).
- Б** Пригадайте мамо те прощання край воріт, де сяяла роса (*Д. Павличко*).
- В** Микито знов мою правду ти позабув і судиш про князів (*І. Кочерга*).
- Г** Будь же Львове сильний проти вражих зграй (*М. Рильський*).
6. Знайдіть речення зі вставним словом чи словосполученням, яке виражає почуття.
- А** Ти, мабуть, не знаєш, що наша дивізія носить ім'я мого рідного міста (*О. Гончар*).
- Б** Легенькими хвильками озеро набігало на греблю і, очевидно, підточувало її (*Ю. Збанацький*).
- В** На жаль, не завжди і не все так робиться, як говориться (*Ю. Смолич*).
- Г** Буває, в неволі іноді згадаю своє стародавнє (*Т. Шевченко*).
7. Знайдіть речення зі словом-реченням (ні).
- А** Нема в нас, браття, (ні) зради лихої, (ні) кривди ми не боїмось (*Л. Українка*).
- Б** І (ні) планети, (ні) сонця не мають права зупинятися (*П. Тичина*).
- В** (Ні) краще ніколи не роздивляйтесь, з чого зроблене те, що нам до вподоби (*М. Коцюбинський*).
- Г** (Ні) долі, (ні) волі у мене нема, зосталася тільки надія одна.
8. Знайдіть речення зі вставним словом чи словосполученням, що вказує на джерело повідомлення.
- А** Вершники, здавалось, зрослися з підібраними грудастими кіньми (*М. Стельмах*).
- Б** Відступати нам, по-перше, пізно, а по-друге, нема підстав (*В. Собко*).

- В** Видно, не дуже до смаку прийшласть йому мужицька арифметика (*С. Васильченко*).
- Г** Привикне, кажуть, собака за возом бігти, то й за саннями побіжить (*Панас Мирний*).
9. Знайдіть речення зі вставним словом (розділові знаки опущено).
- А** Дівчина не намагалася заплутувати слідів, вона вкидала всі листи до тої самої скриньки, а коли й не до тої самої, то принаймні в тому самому поштовому відділенні, що значилося під цифрою сім (*П. Загребельний*).
- Б** Полювання як ви потім побачите потребує чимало часу (*Остан Вишня*).
- В** І раз неждано і чудно для ранку сплеснули мідні звуки оркестру (*Ю. Смолич*).
- Г** В неволі тяжко, хоча й волі сказати по правді не було (*Т. Шевченко*).
10. Знайдіть речення з непоширеним звертанням (розділові знаки опущено).
- А** Краю героїчний пісне соколина ми розбили бурі вільними грудьми, підняли ми в лузі журну ту калину, Україну славному звеселили ми (*В. Сосюра*).
- Б** Гірке Тарасе твоє панування, краще б до людей ішов у найми (*С. Васильченко*).
- В** Південний краю як тепер далеко лежиш від мене ти (*Леся Українка*).
- Г** Запалай мій вогнику крилатий полум'ям привітним і незлим (*А. Малишко*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
в яких допущено пунктуаційні помилки**

11. **1** Людей такого рідкісного дару хоч трохи, люди, треба берегти (*Л. Костенко*).
- 2** Спи моя дитино золота, спи моя тривога кароока (*М. Вінграновський*).
- 3** Від вас, мої львівські каштани, від вас, закарпатські черешні, від вас, придніпровські тополі, я маю доручення нині (*Д. Павличко*).
- 4** Це ти — Івасю, сину мій! (*А. Малишко*).
- 5** Ти наше диво калинове, кохана, материнська, мово! (*Д. Білоус*).

12. 1 Зацвітайте молодю — жита! (І. Нехода).
 2 Пізнаю тебе в постаті несхилій, вчителько моя, зоре світова, раднице моя (А. Малишко).
 3 О смутку, молодий, о радості струнка! (Б.-І. Антонич).
 4 Коли б ти, нічко, швидше минала... (Леся Українка).
 5 В тобі, мистецтво у тобі одному є захист (М. Рильський).
13. 1 До тебе, любя річенько ще вернеться весна (Л. Глібов).
 2 Це було літом любий, читачу (Г. Косинка).
 3 На добраніч вам, ниви. Й тобі, зозуле (М. Коцюбинський).
 4 Гей, вдарте в струни, кобзарі натхніть серця піснями (П. Тичина).
 5 Та що ж я, добродійко, буду розказувати? (В. Винниченко).
14. 1 Ви, громадяночко, може, проковтнули язика? (М. Стельмах).
 2 Ростіть скоріш — хлоп'ята — на підмогу дідусяві (П. Куліш).
 3 Вийди дівчинонько моя вірна (Нар. тв.).
 4 Чого ви тітко смієтеся? (Іван Карпенко-Карий).
 5 Голубко, мила, не журись ти сльози, мамо, зітри... (А. Малишко).
15. 1 Ой не світи, місяченьку, не світи нікому... (Нар. тв.).
 2 А ви чия будете дівчино? (С. Васильченко).
 3 У таких справах, Льоню — витримка понад усе (О. Гончар).
 4 Чуєш ти мене друже і брате всім я руку в путі подаю (А. Малишко).
 5 Мамо, матінко моя, де ви? Рідна моя, чому ви не стрічаєте мене? Де ви, голубко, матінко моя сива? (О. Довженко).

Завдання 16—17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між звертанням та способом його вираження.
- А** Тарасе! Ти знаєш: свого на соборі в Констанці не зрікся і спалений Гус (Л. Первомайський).
- Б** О світла пам'ять, спогад мій, явивсь в душі, як буревій (П. Тичина).
- В** Тривожне, засни непробудно, не рвись в недобачені сні (П. Воронько).
- Г** Хто в полі, хто в лісі, стережися (Леся Українка).
- Д** Лану, ти, ворушись. Збирайся (В. Козаченко).

- 1 Іменник, ідентичний з формою наказового способу.
 - 2 Субстантивований прикметник.
 - 3 Іменник у кличний формі.
 - 4 Підрядне підметове речення.
 - 5 Особовий займенник (зрідка вживається в експресивному мовленні).
 - 6 Узгоджене означення.
17. Установіть відповідність між емоційним забарвленням звертання та значенням, за допомогою якого воно розкривається.
- А Ходімо ж, малята, на поле мерщій — з братами збирати врожай золотий (*М. Стельмах*).
 - Б Тільки сміливіці живуть, завтра, орлята, в путь (*П. Воронько*).
 - В Уклін тобі, опалене каміння священних севастопольських руїн (*Ю. Нагнибіда*).
 - Г Ох, Києве! Не находивсь я по твоїх вулицях, та чи ж можна по нихходитися! (*П. Загребельний*).
- 1 Повторення звертання та частки або вигуки при ньому.
 - 2 Лексичне значення слова, яким виражено звертання.
 - 3 Означення і прикладки, що стоять при звертанні (звертаннях).
 - 4 Переносне значення слова-звертання.
 - 5 Суб'єктивна оцінка.

Прочитайте текст і виконайте

18—20 завдання до нього
(розділові знаки опущено)

(1) У майстерні не було нічого такого ні дивовижних верстатів ні інструментів розкладених на полицках ні креслень та схем на стінах. (2) В одному кутку бормашина з великим колесом нею свердлять залізо та стіл з лещатами. (3) У другому ручне наждачне точило. (4) Все це ми бачили ще дітьми у колгоспівських кузнях. (5) І може тому похнюпились усі отакою звичайною виявилась майстерня... .

(За Гр. Тютюнником).

18. Двокрапка після узагальнюючого слова перед однорідними членами ставиться в реченні
- А першому
 - Б другому

- В** четвертому
Г п'ятому
19. Дужками виділяється вставна конструкція в реченні
А першому
Б другому
В четвертому
Г п'ятому
20. Відокремлене означення, виражене дієприкметниковим зворотом, є в реченні
А першому
Б другому
В четвертому
Г п'ятому

1.7. Речення з відокремленими членами

У завданнях 1—10 із чотирьох запропонованих відповідей вказати одну правильну

ТЕСТ 7

1. Знайдіть речення з відокремленим означенням.
А Коли Леся вийшла, Сергієві, незважаючи на веселий вечір, стало журно (*В. Козаченко*).
Б Блаженкова обслуга, найхитріша з усіх обслуг, знову, замість п'яти мін, випустила сім (*О. Гончар*).
В Окрім Юрка, збиралося завжди до Олекси ще двоє-троє хлопців (*В. Козаченко*).
Г Крізь проламаний снарядом купол світилося небо (*О. Гончар*).
2. Знайдіть речення з відокремленою прикладкою, виділеною комами.
А Капітан Чумаченько (літній високий мужчина з моложавим обличчям і сивими скронями) стояв поруч неї (*О. Гончар*).
Б Кирило лишився сам і байдуже дивився, як ніч обгортала садок (чорна, густа, тепла) (*М. Коцюбинський*).
В Грали два водевілі (один російський, другий український) (*М. Івченко*).
Г Дочки (Ольга і Олена) визбирували на городі картоплю (*В. Козаченко*).

3. Знайдіть речення з відокремленою прикладкою, виділеною тире.
- А** Марко (юнга з шхуни «Колумб») ходив сьогодні додому, на маяк, де його батько працював наглядачем (*М. Трумбич*).
 - Б** У розвідку з нами ходив Костянтин Соловійов (місцева людина), яка мала багато знайомих і родичів по всій Пригор'євській сільраді (*М. Майоров*).
 - В** В строгому темному костюмі Марина сиділа серед своїх вихованців (дівчаток і хлопчиків) (*І. Цюпа*).
 - Г** Цвілі дерева холодним цвітом (білі і легкі), немов весільні дівчата (*М. Коцюбинський*).
4. Знайдіть речення з відокремленим додатком.
- А** Тимко сидів ображений і розумів, що, крім матері і Гаврила, всі його ненавидять (*Гр. Тютюнник*).
 - Б** За морем, у синім тумані, потопала стара земля (*М. Коцюбинський*).
 - В** Максим, минувши густі зарості ожини, переплетені хмелем, опинився на поляні (*А. Шиян*).
 - Г** Височезна ялинка, прикрашена іграшками і ліхтариками, стояла серед площі Перемоги (*В. Собко*).
5. Знайдіть речення з відокремленою обставиною, вираженою дієприслівниковим зворотом.
- А** Вальдшнеп, або лісовий кулик, — благородна птиця рудуватого кольору, з довгим дзьобом і довгими ногами (*Остан Вишня*).
 - Б** Тут, одразу ж за рогом, починається густий підстрижений садок, слідом за куницею ми пірнаємо під кущі жовтої акації і вже звідти, з-під кущів, визираємо на вулицю (*В. Бичко*).
 - В** Місячне сяйво, пробираючись крізь шибки вікон, м'яко лягло на скатерть (*А. Шиян*).
 - Г** Там, за містом, понад шляхом битим, по гарячій каменистій полі йде дівча татарське вродливе (*Леся Українка*).
6. Знайдіть речення з відокремленою обставиною, вираженою іменниками в непрямих відмінках.
- А** Угорець поклав свою елегантну паличку, пригладив борідку і, намагаючись приховати замішання, бадьоро взявся за сокиру (*О. Гончар*).
 - Б** Колись, давненько вже, поїхав я навесні до одного мого доброго приятеля на чудесній нашій Полтавщині (*Остан Вишня*).

- В** Там, за горами, давно вже день і сяє сонце, а тут, на дні міжгір'я, ще ніч (*М. Коцюбинський*).
- Г** Вилітає птах, крилом коричневим мелькаючи в кущах і носа довгого красиво нахиливши (*М. Рильський*).
7. Знайдіть речення з відокремленою обставиною, вираженою прислівником.
- А** Вся велич того, що робиться на його батьківщині, звідси, збоку, самому Хомі ставала ніби зрозумілішою і видимішою (*О. Гончар*).
- Б** Могутні бульдозери раз у раз з'являються на валу з потужним гуркотом і, грізно блиснувши ножами до сонця, знову провалюються, глухо зникають у розвированому земляному хаосі своїх циклонічних робіт (*О. Гончар*).
- В** Поїхав я оце якось на дозвіллі за місто, отуди за Бровари (*Остан Вишня*).
- Г** Поміж деревами, не дуже побоюючись, проскакує вихудлий за зиму вухань і зникає в підліску (*М. Стельмах*).
8. Знайдіть речення з відокремленими уточнюючими членами, виділеними комами.
- А** Особливо славиться легендами найпоетичніше місце в Житомирі (Кам'яна долина річки Тетерів, яка звалась у свій час Завач (*В. Шевчук*)).
- Б** Над торішнім комишем уже звиваються білими табунцями крячки (перші ластівки, викинуті в поля весною) (*О. Гончар*).
- В** На Україні, в тилу ворога, діяла майже тристатисячна партизанська армія на чолі з прославленими різними народами генералами (Героями і двічі Героями Радянського союзу) (*І. Цюпа*).
- Г** На Луках (понад Таманню) густими хвилями перекочувався туман (*Гр. Тютюнник*).
9. Знайдіть речення з відокремленими уточнюючими членами, виділеними тире.
- А** Як тільки вона у житечку-пшеничці розминеться з літом, у нас достигають суниці, достигають уночі (при зорях) і тому стають схожими на росу (*М. Стельмах*).
- Б** У неї в хаті завелось багато всяких вузликів з насінням (великих і малих) і раз у раз щось сушилося на вікнах (*М. Коцюбинський*).

- В** В дрімучих лісах за горами (в краю неполоханих птиць) хоробрі ішли партизани стежками вовків і лисиць (*М. Нагнибіда*).
- Г** Десь на залужжі надсадно (з підвиванням) кричав сич (*Гр. Гютюнник*).
10. Знайдіть речення з уточнювальними обставинами (розділові знаки опущено).
- А** Незабаром з обох боків звелися справді розмиті береги (*Гр. Гютюнник*).
- Б** На його щастя згори з верхів'я засірів лозовистий оспарівець (*М. Вінграновський*).
- В** Під снігом зараз поховались гнізда вівсянок (*Є. Гуцало*).
- Г** Невдовзі з південного сходу показалися пухкі хвилевидні тумани (*О. Кошівний*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
в яких допущено пунктуаційні помилки**

11. **1** Яка хороша й нерозумна ти, наївна, мила юність неумита (*В. Симоненко*).
- 2** А степ безмежний і по-весняному свіжий, розстилався навколо (*З. Тулуб*).
- 3** Срібним маревом повіті, коло сіл стоять тополі (*Леся Українка*).
- 4** Заслухані у відголоси минулого задивлені у міраж майбутнього, ми часто пропускаємо повз увагу найцінніше, музику сьогоднішнього дня (*І. Вільде*).
- 5** У степах, розморених гарячим літеплом червненого сонця густа ковила грала перламутрово-срібними хвилями (*А. Дрофань*).
- 6** І пахощі покошених полян лились медами в далечінь бездонну (*М. Рильський*).
12. **1** Соснові шишки великі і порожні, котилися під ноги або дивилися із трави десятками очей на схилені голови синіх дзвіночків (*М. Коцюбинський*).
- 2** Акації стояли в цвіту, завітчані безліччю білих китиць (*І. Нечуй-Левицький*).
- 3** На відстані метра, від мене на вікні, сиділо галчення, майже доросле (*О. Копиленко*).
- 4** Сильна, вправна, вона працювала завзято і самовіддано (*В. Собко*).

- 5 Над ганком висіли важкі кетяги, пов'язаної в пучки калини (*М. Стельмах*).
- 6 Омиті росами квіти розтулюють повіки (*В. Сосюра*).
13. 1 Крім акацій тут ще кілька тополь росте, дикий виноград по верандах в'ється (*О. Гончар*).
- 2 А я не знаю нічого ніжного окрім берези (*Леся Українка*).
- 3 Нікого тут нема, крім мене й господині (*В. Собко*).
- 4 Я ж казав, що єсть ще такі, крім нас, у Полтаві! (*О. Гончар*).
- 5 Нервова тканина утворюється з нервових клітин — або нейронів (*З підручника*).
14. 1 Тоді в чагарниках, а особливо на узліссях з'являється у нас на Україні вальдшнеп і поодинці, і цілими табунами, так званими висипками (*Остан Вишня*).
- 2 Північні береги Чорного моря крім південного берега Кримського півострова, низовинні (*З підручника*).
- 3 Старий зараз ніякої роботи не визнає крім пасаки (*М. Стельмах*).
- 4 Всі за винятком Бойчука здивовано дивилися на шкіпера (*М. Трублаїні*).
- 5 Густі, непрохідні ліси закривали весь простір, окрім високих полонин (*М. Коцюбинський*).
15. 1 Де-не-де біліє деревій, жовтіє безсмертник, пахнуть сохнучи від спеки васильки (*О. Гончар*).
- 2 Бійці сиділи деякий час, задумавшись (*О. Гончар*).
- 3 Край самої дороги запідпадьомкав перепел, потім чогось злякався і, втікаючи, зашелестів житами (*М. Стельмах*).
- 4 На відміну від попереднього року наклад журналу збільшився майже втричі (*З газети*).
- 5 Всупереч зовнішній легковажності, Люба напрочуд добре вміла зберігати таємниці (*О. Гончар*).

Завдання 16—17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між відокремленнями другорядних членів та загальними умовами, що сприяють тим чи іншим відокремленням.
- А** Шумів розгойданий вітрами хлібів великий океан (*М. Нагнибіда*).
- Б** Бруком проторохтів екіпаж, повний пасажирів у широко полих кавказьких капелюхах (*П. Панч*).

- В** Мороз дихнув на скло і залишив казкових квітів гори, якоїсь не земної чистоти (*П. Воронько*).
- Г** Хлібороб з діда-прадіда, любив Гайченко землю (*Ю. Збанацький*).
- 1** Ступінь обтяженості члена речення залежними словами впливає на відокремлення означень, прикладок, обставин і додатків.
 - 2** Сислове навантаження члена речення зумовлює відокремлення означень, прикладок (препозитивна прикладка, якщо вона має лише атрибутивне значення, не відокремлюється, але відокремлюється, якщо вона ускладнена обставинним значенням).
 - 3** Препозитивні означення, виражені прикметниковими і дієприкметниковими зворотами, не відокремлюються (якщо вони не обтяжені додатковим обставинним значенням).
 - 4** Уточнюючий характер одного члена речення щодо іншого має значення для відокремлення означень, прикладок, додатків, обставин.
 - 5** Неузгоджені означення, виражені іменниками у формі непрямих відмінків з прийменниками або без прийменників, відокремлюються тоді, коли треба підкреслити виражене ними значення.
17. Установіть відповідність між емоційним забарвленням відокремлених прикладок і різними засобами їх вираження.
- А** Він, її наречений, був студент випускник гірничого інституту (*В. Ткаченко*).
- Б** Вона, співачка, на дні душі складається (*Леся Українка*).
- В** На мальовничих придніпровських кручах, у кучерявій зелені — край, піднісся Київ між садів квітучих — колиска слави древньої Русі (*І. Нехода*).
- Г** Жовтіє кульбаба — цей найневибагливіший посланець і весняний первоцвіт київських схилів (*П. Загребельний*).
- 1** художніми засобами
 - 2** підкресленням прикладки за допомогою займенників
 - 3** лексичним значенням прикладки
 - 4** суфіксами на означення пестливості, згрубілості чи зневаги
 - 5** повторенням основного іменника, який разом із залежними словами (узгодженими і неузгодженими означеннями) виступає емоційно-забарвленою прикладкою

**Прочитайте текст і виконайте
18—20 завдання до нього**

(1) Земля оповита нічним мороком, не спала. (2) Уже третю добу над її білими, як саван, просторами гасав ураганний вітер, засипаючи снігом усе на своєму шляху. (3) І знесилена боротьбою земля здається принишкла, здригаючись під сильними нестихаючими ударами вітру. (4) А він нісся над самою землею, піднімав, мов смерч, у небо міради сніжинок і, коли вже внизу виднілись яскраві вогні, зі всією силою кидався вниз, змушуючи натужно скрипіти старі будинки і високі вуличні ліхтарі. (5) Із свистом проносився він по безлюдних вулицях міста і, вирвавшись на околицю, кидався на зимовий ліс, який стогнав під його натиском. (6) Всі дерева парку, за винятком кількох старих дубів, стогнали від його поривчастої сили (*М. Черничук*).

18. Укажіть речення, які мають у своєму складі відокремлені поширені обставини, виражені дієприслівниковими зворотами.
19. Укажіть речення, які мають у своєму складі відокремлені поширені обставини, виражені дієприкметниковим зворотом.
20. Укажіть речення, яке у своєму складі має відокремлений поширений додаток.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

2.1. Складне речення

У завданнях 1-10 із чотирьох запропонованих відповідей вказати одну правильну

ТЕСТ 8

1. Укажіть складне речення, у якого одна із частин — односкладне речення.
 - А Один-однісінький серед морської рівнини бовваніє крейсер вдалині, і, крім нього, ніде ні паруса, ні катера (*О. Гончар*).
 - Б Вони купатимуться й розважатимуться цілий день, а надвечір Віталіків мотоцикл доставить Тоню прямисінько в табір, до самого її намету (*О. Гончар*).
 - В А над нами гуде дзвін, а вище нього летять лелеки (*М. Стельмах*).
 - Г Гілля яблунь по садках уже голе-голісіньке, та подекуди, на пізніх сортах, іще біліють та рожевіють плоди (*Є. Гуцало*).
2. Знайдіть складне речення.
 - А У шістнадцятому столітті, за описом 1572 року, в Житомирі, окрім невеликого замку, було всього 142 двори (*В. Шевчук*).
 - Б Ішли межі стін, грубо зложених з сірого каменю, вишитих блідими перами папороті (*М. Коцюбинський*).
 - В Мене ліси здоров'ям напували, коли бродив у їхній гущині (*В. Симоненко*).
 - Г Шуру Ясногорську, згідно з її бажанням, призначили командиром санітарного взводу в третій батальйон (*О. Гончар*).
3. Знайдіть просте речення.
 - А Чимало літ перевернулось, води чимало утекло; і в хутір лихо завернуло... (*Т. Шевченко*).
 - Б В парку є одна стежина, де ходила ти (*І. Франко*).

- В** А тут, не тобі кажучи, ростуть дочки так швидко, як на дріжджах (*І. Нечуй-Левицький*).
- Г** Схід уже червонів малиново, але навколо ще стояла п'їтьма (*Ю. Збанацький*).
4. Знайдіть складне речення зі сполучниками.
- А** Небо осіннє, мов квітка, марніє, сохне стерня, затихають лани (*П. Филипович*).
- Б** Саду нашого не можна впізнати: густим роєм білого цвіту обліпило кожну гілочку, наче снігом, тільки де-не-де помітні темні листочки дерев (*М. Івченко*).
- В** Вже сонце скотилось до заходу, вже степова трава лисніла червоним одлиском (*І. Нечуй-Левицький*).
- Г** Ми знали велике озеро, де щороку гуси восени спинялися й жили тижнів зо два, а то й більше (*Остан Вишня*).
5. Знайдіть складне речення без сполучників.
- А** Ми держались за руки, підняли догори голови і слухали, як грають у цвіту бджоли (*М. Коцюбинський*).
- Б** Стоять озера світлої краси, сади в росі земним багатством повні (*А. Малишко*).
- В** В душі й перед очима почали оживати події, люди, ліси, полум'ям охоплені села, але на папері все це виглядало бідніше (*М. Стельмах*).
- Г** Ми горді собою, що наближаєм трудом золотим щастя весни трудової (*В. Сосюра*).
6. Знайдіть складносурядне речення.
- А** І люди йшли під гору ту стрімку, і знову всім незміряні краси відкрилися в маленькому струмку (*Л. Забашта*).
- Б** Змалку його обступали білі стіни, на яких висіли вишиті маминими руками рушники (*І. Цюпа*).
- В** Помінялось місцем моє серце з сонцем, бо весна навколо, вітер і блакить (*Я. Братунь*).
- Г** Молодь вся була на полі, бо якраз настали жнива (*Леся Українка*).
7. Знайдіть складнопідрядне речення.
- А** На клумбах горіли маки, а ранні левкої тільки що розпустилися (*М. Коцюбинський*).
- Б** Ранок такий то був тихий та ясний придався: ні вітерець не віє, ні хмара не збіжиться (*Марко Вовчок*).

- В** А чи сумуєш ти від того, що в нас в садку немає пташок співучих, не чуть пісень сріблястих про ночі зоряні, про сонце, про кохання? (*Олександр Олесь*).
- Г** Біля ніг плещеться море і, мов питаючи в тривозі одна другу про щось найголовніше в світі, хвиля хвилю доганяє (*О. Довженко*).
8. Знайдіть правильно записане речення.
- А** Скоро уся долина і гори блищать вогнями; разом з димом з землі здійсмається вгору пісня (*М. Коцюбинський*).
- Б** Скоро уся долина і гори блищать вогнями — і разом з димом з землі здійсмається вгору і пісня.
- В** Скоро уся долина і гори блищать вогнями; і разом з димом з землі здійсмається вгору і пісня.
- Г** Скоро уся долина і гори блищать вогнями, і разом з димом з землі здійсмається вгору і пісня.
9. Знайдіть правильно перекладене речення: *Билось серце, и играла кровь от предчувствия чего-то в жизни радостного, могучего* (*С. Васильченко*).
- А** Билось серце, і грала кров від передчуття чогось в житті радісного, могучого.
- Б** Билося серце, і грала кров від передчуття чогось в житті радісного, могутнього.
- В** Билось серце, і грала кров від передчуття чогось в житті радісного, могучого.
- Г** Билось серце, і грала кров, від передчуття чого-то в житті радісного, могучого.
10. Знайдіть речення, у якому правильно розставлені розділові знаки.
- А** Тріснув під ножем березовий пояс, яким Сіроманець був прив'язаний за горло до драбини і вовк звівся на замлілі лапи (*М. Вінграновський*).
- Б** Безлисті чорні дуби та гриби в лісі рельєфно чіткі, і в прогалинах між стовбурами погляд летить далеко (*Є. Гуцало*).
- В** Інеєм порозцвітали дерева, стоять одухотворено-ясні й кожне видається великою квіткою (*Є. Гуцало*).
- Г** Копита відбивали чіткий ритм, і збуджений тим ритмом, він навмисно прискорював біг (*В. Дрозд*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
в яких допущено пунктуаційні помилки**

11. **1** Гуляє вітер по полях, несе дощі ласкаві й добрі і стелиться великий шлях за синій неозорій обрій (*М. Рильський*).
2 Хай жовтий лист зникає в даліні, та ще не раз — весна тобі всміхнеться (*В. Сосюра*).
3 Червоним яблуком округлим скотився день, допілий і тяжкий, і ніч повільним помахом руки широкі тіні чорним пише вуглем (*М. Рильський*).
4 Держи хліб на обід, а слово — на одвіт (*Нар. тв.*).
5 Край балки, проводжаючи потоки петрів батіг сміється синьооко, і коси розпустила ковила... . (*В. Павловський*).
12. **1** Палали села, і дуби палали, палали ниви золотих пшениць, а ми ішли і груди підставляли під вістря чорних, блискавиць (*В. Сосюра*).
2 Налита сонцем і вітрами, хлюпоче веслами весна і піднімає буйні трави земля хмільна і запашна (*В. Сосюра*).
3 Літо збігло, як день і з невлежаного туману вийшов синьоокий, золоточубий вересень (*М. Стельмах*).
4 Ще тільки зійшов сніг, а верба уже спішить привітати світ з весною даруючи йому пухнасті жовті котики (*Г. Бондаренко*).
5 Радісно дихала ніч пахощами далекого степу, і з подихами доносився невилазний шум чудових розмов її з землею (*В. Підмогильний*).
13. **1** Небо, високе й чисте просівало зорі крізь невидиме решето, і вони мерехтіли, падаючи (*Гр. Тютюнник*).
2 Та прийде час, і ти огнистим видом засяєш у народів вольних колі — труснеш Кавказ, вперешешся Бескидом, покотиш Чорним морем гомін волі і глянеш, як хазяїн домовитий, по своїй хаті і по своїм полі (*І. Франко*).
3 Хай вітер знамена колише й співають в садах солов'ї! (*В. Сосюра*).
4 Остап з Соломією сіли під вербою, але їм не говорилося (*М. Коцюбинський*).
5 У полях диміла місячна курява, — і тихим посвистом бриніли жита й пшеничні ожереди (*Є. Гуцало*).
14. **1** На хуторі вмирає день, і гасне перестигла бронза пшениць (*М. Хвильовий*).

- 2 Хоч поїдьте ви у ліс, а я тут посиджу, хоч посиджу я за вас, а ви їдьте, діду (*Л. Глібов*).
- 3 Травневий день, давно вже догорів, і даль доносить пісню журавлину, а я іду у морі ліхтарів, закоханий в безсмертну Україну (*В. Сосюра*).
- 4 Чи то цвіт біліється рясний, чи з-під хустки сивина — вдови-на? (*А. Малишко*).
- 5 І літо минуло, і осінь приспіла, і листям пожовклим всі стежки покрила (*Л. Глібов*).
15. 1 Дівчата на луці гребли, а парубки, в копиці клали, та, знай, на сонце позирали та нісенітничі верзли (*Т. Шевченко*).
- 2 З далекого краю лелеки летіли, та в одного лелеченька крилонька зомліли (*Д. Павличко*).
- 3 Скупий двічі платить, а ледачий двічі робить (*Нар. тв.*).
- 4 Кров — не вода, а серце — не камінь (*Нар. тв.*).
- 5 Тільки невсипуще море бухає десь здалеку — та зорі тремтять в нічній прохолоді (*М. Коцюбинський*).

Завдання 16 — 17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між складними реченнями і його типами.
- А** Я бачу, як блискавки на виднокрузі снопами блакитними падають в сніг (*Л. Первомайський*).
- Б** У луках трава копитами прим'ята і крик журавлиний у темряві чути (*Л. Первомайський*).
- В** Йде весна в кипучім зелен-цвіті, обрії палають на зорі (*Я. Шпорта*).
- Г** По-моєму, ти хоч не феномен, але спритний чоловік (*О. Корнійчук*).
- 1 безсполучникове
2 складносурядне
3 складнопідрядне
17. Установіть відповідність між складними реченнями та засобами вираження відношень між частинами цих речень.
- А** Ніхто не знає і донині, коли у п'ятмі давніх літ струмок в болотяній долині уперше вихлюпнув на світ (*М. Пригара*).
- Б** Дорога йде до тих мостів, які у будні ти мостив (*М. Стельмах*).

В Як явір простягає віти до явора через ріку, так матері одної діти братам шлють пісню гомінку (*М. Рильський*).

Г Буде вода — все буде (*О. Гончар*).

Д Співали про Галю, і як козаки її підманули, і як вона гине (*І. Нехода*).

1 інтонація (перелічена) служить засобом об'єднання частин в одне ціле, оскільки окремі частини не мають інтонаційної закінченості.

2 частини складного речення можуть тісно поєднуватися за допомогою лексичних елементів.

3 сполучниками об'єднуються як частини складносурядних, так і складнопідрядних речень.

4 співвідносні слова вживаються тільки в головному реченні.

В ролі співвідносних слів виступають вказівні займенники або займенникові прислівники:

5 сполучні слова служать засобом вираження зв'язків між частинами складнопідрядного речення і разом з тим є членами підрядного речення.

6 інтонація, що виражає причиново-наслідкові, умовно-наслідкові, часові та інші відношення.

Прочитайте текст і виконайте

18—20 завдання до нього

(1) Неширока стежка звивалась берегом понад річкою. (2) Звисала на стежку висока трава, кущі чорнобилю, повиті березкою, лапате листя квітучої рожі, жовті кетяги щавлю. (3) В ногах плуталась дерзка ожина, хльоскали по обличчю вербові гілки. (4) А іноді стежка крутилась по прибережних горбах, порослих пахучим чебрецем, одбігала вліво, ширшала. (5) Але Юрко нічого того не помічав. (6) Прислухаючись до Катиного щебету й не усвідомлюючи жодного слова, ступав ніби в тумані (*В. Козаченко*).

18. Простим з однорідними присудками є речення

А друге

Б третє

В четверте

Г п'яте

19. Частини поєднані безсполучниковим зв'язком у реченні
- А першому
 - Б другому
 - В третьому
 - Г шостому
20. Складним є речення
- А друге
 - Б третє
 - В четверте
 - Г п'яте

2.2. Складносурядне речення

У завданнях 1—10 із чотирьох запропонованих відповідей вказати одну правильну

ТЕСТ 9

1. Знайдіть речення з єднальним сполучником.
- А Лиш небо гуде неокрас, та сім'я журавлина на крилах весну підіймає, та ясними ночами зорі світять мечами на Дону, на Дніпрі, на Дунаї (*А. Малишко*).
 - Б Сонце незабаром зайшло зовсім, однак небо ще жевріло згасаючим багрянцем (*А. Шиян*).
 - В Чи до мети я певної дійду, чи без пори скінчу свій шлях тернистий (*Леся Українка*).
 - Г Ясно ще осіннє сонце сяє, та холодом осіннім вже в повітрі потягає (*І. Франко*).
2. Знайдіть речення з протиставним сполучником.
- А То замрячить дощем, то сипоне мокрим снігом (*І. Цюпа*).
 - Б Огнем тремтячим блиснула луска, але ще раз правиця відпуска у темну воду красня золотого (*М. Рильський*).
 - В На самій полонині вгніздилося сонце, і в його промінцях золотяться смереки (*М. Ткач*).
 - Г Щасливо співати і жити у ріднім краю, і зорям щасливо світити на землю мою (*В. Сосюра*).
3. Знайдіть речення з протиставним сполучником.
- А В долині персики цвітуть, а в горах знову сніг (*М. Рильський*).
 - Б Скінчився денний труд, і з брами заводської ідуть робітники (*В. Сосюра*).

- В** Чорніє млин, рум'яна спить вода, і солов'їна пісня молода плыве струмком із росяного саду (*М. Рильський*).
4. Знайдіть речення, між частинами якого ставиться кома (розділові знаки опущено).
- А** Темну хмарку розколола блискавка, загуркотів грім і на ставкову воду з кришталеvim дзвоном впали перші краплі дощу (*А. Шиян*).
- Б** Вона заспівала «Варшав'янку», польську революційну пісню і товариші теж заспівали (*М. Островський*).
- В** Був час обідньої перерви і все живе поховалося в затінки, вщухло, принишкло (*О. Гончар*).
- Г** А тепер шепочуть колоски у полі сонцем налилося золоте зерно (*В. Сосюра*).
5. Знайдіть речення, між частинами якого не ставиться кома (розділові знаки опущено).
- А** Гаї спинились над водою і тихо входять в клекіт рік і хмелем бродить під корою в березах чистий, свіжий сік (*М. Стельмах*).
- Б** Не сплять лише цвіркуни й фонтани та кліпа очами-зорями небо (*М. Коцюбинський*).
- В** Довкола будиночків цвів бузок і на білі стіни падала прозора тінь (*П. Панч*).
- Г** Де-не-де біля вирв сивіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець (*О. Гончар*).
6. Знайдіть речення, між частинами якого ставиться тире (розділові знаки опущено).
- А** В одну мить розсунувся простір і стали ближчими зорі (*Ю. Мушкетик*).
- Б** Дуби встають в сутінках величаво і плещуть зорями в гіллі і лунко жолудь падає на трави і припадає ревно до землі (*М. Стельмах*).
- В** Враз поплавець затанцював зненацька і вся душа напружилась рибацька, угадуючи таємниці дна (*М. Рильський*).
- Г** Столітні дерева підпиралися молодими а міцні, широкі їх віти лежали на молоденьких, гнучких верховинах і гнули їх додолу своєю важкою силою (*Марко Вовчок*).
7. Знайдіть речення, між частинами якого ставиться крапка з комою (розділові знаки опущено).

- А** Уже вишневі зацвіли сади і сніг пахучий падає на воду (*М. Рильський*).
- Б** Край берега, у затишку прив'язані човни а три верби схилилися, мов журяться вони (*Л. Глібов*).
- В** По полях ми з Вишнею бродили восени, шукаючи зайців і бур'ян поживклий, посивілий під ногами срібно хрупотів (*М. Рильський*).
- Г** Разом орали і молотили і все виходило краще та швидше у них, ніж у інших людей (*М. Коцюбинський*).
8. Знайдіть правильно записане речення.
- А** Ударив гучно стріл огненний — і цілий світ нараз потух (*М. Рильський*).
- Б** Ударив гучно стріл огненний, і цілий світ нараз потух.
- В** Ударив гучно стріл огненний; і цілий світ нараз потух.
- Г** Ударив гучно стріл огненний і цілий світ нараз потух.
9. Складносурядним розділовим реченням, частини якого повідомляють про події, що чергуються, є речення.
- А** Руки її то перебирали зовсім новий одяг, недавно пошитий чи куплений, то вже між її темних пальців текли разки старовинного намиста (*Є. Гуцало*).
- Б** Або сина її виженуть із гімназії, не давши йому докінчити курсу, або нехай він, батько, висіче сина різками таки тут, у Полтаві в гімназії (*Олена Пчілка*).
- В** Зрідка спросоння заскрипить журавель, або гупне біля якогось похиленого тину рясне яблуко (*М. Стельмах*).
- Г** Ще помру в дорозі, чи половці в полон потягнуть (*В. Малишко*).
10. Знайдіть речення, у якому правильно розставлено розділові знаки.
- А** Частіше задувають вітри з півночі і сива трава на солончаках біжить, як вода (*О. Гончар*).
- Б** Степ лежить тихий, повитий млою і силует вітродвигуна на далекім відділку маячить якомсь небуденно (*О. Гончар*).
- В** Кожен розповідав про найцікавіші бувальці і в них вималювався колективний життепис, переснований родинними турботами та вболіваннями (*В. Скуратівський*).
- Г** Під листям біленькими губками дихала трава, і врізнобіч розбігалися мишачі окопчики (*М. Вінграновський*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
в яких допущено пунктуаційні помилки**

11. 1 З далекого краю лелеки летіли та в одного лелеченька крильонька зомліли (*Д. Павличко*).
2 Скупий два рази платить, а лінивий два рази робить (*Нар. тв.*).
3 Кров не вода, а серце — не камінь (*Нар. тв.*).
4 Тільки невсипуще море бухає десь здалеку та зорі тремтять в нічній прохолоді (*М. Коцюбинський*).
5 Вдалині хиталися дерева — і синів задумано прибій (*В. Сосяра*).
12. 1 По узліссі й на галявині зеленіє перший ряст: цвітуть проліски та сон-трава (*Леся Українка*).
2 Не спалося, — а ніч — як море (*Т. Шевченко*).
3 Жили-були на світі дід і баба і була у них курочка ряба (*Укр. нар. казка*).
4 Десь-не-десь, у деякімсь царстві, жив собі цар та цариця, а в них — три сини, як соколи (*Укр. нар. казка*).
5 Гарячі коні помахували обтиканим виноградним листям головами, а дівчина у вінку з виноградної гіллячки тягла за собою на віз кілька стятих батьком довгих лозин з делікатним лапатим листом та позакручуваними тоненькими вусиками (*М. Коцюбинський*).
13. 1 Задихав березняк зеленими устами і перший пролісок, аж білий до нестями, тоненьку ніжку звів (*А. Малишко*).
2 Де-не-де біля яворів синіє безводний полин або кушиться пахучий чебрець (*М. Стельмах*).
3 В лісі озиваються співи солов'їні і всі голоси весняної ночі (*Леся Українка*).
4 Мавка, зачарована тихо колишеться, усміхається, а в очах якась туга аж до сліз... (*Леся Українка*).
5 По білих снах, рожевії гадки легенькі гаптували, мережки, і мрії ткались золото-блакитні, спокійні, тихі, не такі, як літні... (*Леся Українка*).
14. 1 Знов цвітуть черешні і зеленіє луг... . Сьогоднішнє вчорашнє незмінний круг (*М. Драй-Хмара*).
2 Здається сном далеке літо і юнь моя здається сном (*В. Сосяра*).
3 Он грім травневий радісно гуркоче, а там за ним, веселка молада підперезала стрічкою півнеба (*М. Рильський*).

- 4 Хай річка невеличка, а береги ламає (*Нар. тв.*)
- 5 Один я на світі без роду, і доля — стеблина-билина на чужому полі (*Т. Шевченко*).
15. 1 Минула ніч, і сонце білогриве несе на троні огненному день... (*В. Симоненко*).
- 2 Травневий день давно вже догорів і даль доносить пісню журавлину, а я іду у морі ліхтарів, закоханий в безсмертну Україну (*В. Сосюра*).
- 3 Чи то цвіт біліється рясний, чи з-під хустки сивина вдовина? (*А. Малишко*).
- 4 І літо минуло і осінь приспіла і листям поживклим всі стежки покрила (*Л. Глібов*).
- 5 Дівчата на луці гребли а парубки в копиці кляли, та, знай, на сонце позирали та нісенітниці верзли (*Т. Шевченко*).

Завдання 16—17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між складносурядними реченнями і синтаксичними відношеннями між частинами цих речень.
- А** Знадвору долітає ледве чутний рип утопаного снігу, а в димарі тоскно завивав задубілий вітер (*П. Панч*).
- Б** Наполохані гуси, гелгочучи, розлетілися по всій вулиці, а Василько вбіг до себе у двір (*П. Панч*).
- В** Хтось шарпнув за двері, і вони розчинилися навстіж (*Ю. Збанацький*).
- Г** Вона настирливо з тобою говорила, та й їй далась нелегко та розмова (*Леся Українка*).
- 1 приєднувальні зв'язки виражаються за допомогою сполучників та й, ще й, також, причому, притому.
- 2 засобами вираження єднальних відношень є інтонація і єднальні сполучники і (й), та, а (в значенні і), які вживаються як одиничні і повторювані.
- 3 послідовність дій або станів (сполучники і, а, а там, а потім) виражаються порядком частин складносурядного речення і формами минулого часу доконаного виду дієслів-присудків.
- 4 частини складного речення можуть тісно поєднуватись за допомогою лексичних елементів (займенників, прислівників).
- 5 причиново-наслідкові відношення (сполучники і, а тому) виражаються порядком речень (його не можна замінити) і інтонацією.

17. Установіть відповідність між складносурядними реченнями мішаного типу (з двома і більше сурядними) і різними за значенням сурядними сполучниками, за допомогою яких поєднуються окремі сурядні частини.
- А** Травневий день давно вже одгорів, і даль доносить пісню журавлину, а я іду у морі ліхтарів, закоханий в безсмертну Україну (*В. Сосюра*).
- Б** Ольга глянула в далечінь, і серце її раптом забилося прискорено (*Я. Галан*).
- В** Прилинув вітер і в нічній хатинці він про весняну волю заспівав, а з ним прилинули пісні пташині, і любий гай свій відгул з ним прислав (*Леся Українка*).
- Г** То я й кажу: «Хоч сидіть, а я не поїду, хоч посаджу я за вас, а ви їдьте, діду» (*Л. Глібов*).
- 1** комбінуються єднальні і зіставні відношення, але визначальними є єднальні.
- 2** комбінуються єднальні і зіставні відношення.
- 3** поєднано розділові і зіставні відношення; визначальними є розділові.
- 4** в реченні можуть виражатися відтінки сумніву або непевності.
- 5** кожний з логічних компонентів являє собою поєднання двох сурядних речень; визначальними в цьому реченні є зіставні відношення.

Прочитайте текст і виконайте

18—20 завдання до нього

- (1) Щось просвистіло у високому степовому небі. (2) Чи то кібчик пролетів чи то якийсь інший птах випурхнув із трави. (3) В зародку ще спить стебло та ось під вітрами та теплим дощем воно розів'ється розгорнеться викине листя настовбурчить зелене густе остюччя. (4) А потім жито заколоситься потім пожовтіє й настане пора жнив. (5) Літо поверне на осінь і в степу стане тихо й порожньо. (6) А зараз пнуться до сонця тугі блідо-зелені стрілки та шелестять у траві ящірки цвіркуни коники (*За В. Близнецем*).
18. Складносурядним розділовим є речення
- А** друге

- Б трете
В четверте
Г п'яте
19. Складносурядним протиставним є речення
А друге
Б трете
В четверте
Г п'яте
20. Сполучник *та* з'єднує частини складносурядного єднального речення
А другого
Б третього
В четвертого
Г шостого

2.3. Складнопідрядне речення (підрядне означальне та підрядне з'ясувальне речення)

*У завданнях 1—10 із чотирьох
запропонованих відповідей вказати одну правильну*

ТЕСТ 10

1. Знайдіть складнопідрядне речення.
- А Жінки й дівчата прали на річці білизну, а по вулицях бігали, сперечаючись між собою, жваві хлоп'ята і запускали паперові змії (*А. Шиян*).
- Б Злива не вщухала, була мокра вся шинель, але Щорс не поїхав одразу в готель, а поїхав Хрещатиком до Дніпра (*С. Скляренко*).
- В То Кармелюк тихенько співав про себе, то знов голосно, на усе поле розносились його пісня (*Марко Вовчок*).
- Г Тарас Шевченко для українського народу є тим самим, ким Пушкін і Некрасов — для російського, Адам Міцкевич — для польського, Ілля Чавчавадзе і Акакій Церетелі — для грузинського народу (*А. Малишко*).
2. Знайдіть речення, в якому підрядна частина стоїть на початку.
- А Дівчина співала тихо та виразно про того сироту-наймита, що не має в світі роду (*С. Васильченко*).
- Б Степ був напоєний такими звуками, ніби одночасно грали тисячі скрипок (*С. Завгородній*).

- В** Що за літо заробить Мотря, те за зиму й проживуть
(*Панас Мирний*).
- Г** Якось не помітили, коли почала йти, і пройшла перед очима
вся череда (*С. Васильченко*).
3. Знайдіть речення, в якому підрядна частина стоїть усередині.
- А** Він тільки один був такий, що міг здійняти з вікон грати,
розвалити мури (*М. Коцюбинський*).
- Б** Найбільш суворим і об'єктивним суддею, чий вирок вирі-
шує долю будь-якої теорії, є всесильний час (*М. Руденко*).
- В** Листя горобини з зеленого стало жовтим, а подекуди й чер-
воним, так що його важко було відрізнити від ягід
(*Леся Українка*).
- Г** Ріка в бігу аж до самісінького моря прозора вся, хоч з бере-
гів і каламуть (*П. Тичина*).
4. Знайдіть речення, в якому підрядна частина стоїть у кінці.
- А** Не пробуй з ковалем у кузні розмовлять, як молоток його з
ковадлом у розмові (*М. Рильський*).
- Б** То так погуляєм, що аж пекло засміється, земля затрясється
(*Т. Шевченко*).
- В** А я люблю, як у вечірній час сопілка заспіває переливна
(*М. Рильський*).
- Г** Про що думав Корж, він не міг би відповісти (*З. Тулуб*).
5. Знайдіть правильно записане речення.
- А** Зібралися діти на тому ж високому березі над Дніпром, звідки
видно і димарі цегельні, і місто, і пристань (*Д. Бедзик*).
- Б** Зібралися діти, на тому ж високому березі над Дніпром —
звідки видно і димарі, і цегельні, і місто, і пристань.
- В** Зібралися діти, на тому ж високому березі над Дніпром звід-
ки видно, і димарі, і цегельні, і місто, і пристань.
- Г** Зібралися діти на тому ж високому березі над Дніпром, звід-
ки видно і димарі цегельні і місто і пристань.
6. Знайдіть правильно перекладене речення *Перед глазами встал
образ сына, когда он был еще совсем маленьким* (*А. Шиян*).
- А** Перед глазами поставав образ сина, коли він був ще зовсім
маленьким.
- Б** Перед очима поставав образ сина, когда він був ще зовсім
маленьким.
- В** Перед очима постав образ сина, коли він був ще зовсім ма-
леньким.

- Г Перед очима поставав образ сина, когда он був ще зовсім невеличким.
7. Знайдіть речення з підрядним означальним.
- А В неділю стало відомо, що військо запорозьке наближається до Києва (*П. Панч*).
- Б Ще те не вродилось гостреє залізо, щоб нам правду й волю самодур зарізав (*І. Франко*).
- В Минуло трохи більше року, як землетрус обернув Мессіну в грудку каміння (*М. Коцюбинський*).
- Г Як важкі грозові хмари закривають голубизну неба, так не-веселі думки затьмарювали в душі Метелика радість повер-нення до рідного дому (*А. Шиян*).
8. Знайдіть речення з підрядним з'ясувальним.
- А На розі Віктор побачив пошту, загальний вигляд якої не змінився (*М. Руденко*).
- Б Вся земля наша одвіку, бо кожна грудка, кожен упруг поли-ті потом, погноєні кров'ю трудящих (*М. Коцюбинський*).
- В Пимон слухав дочку і милувався тим, як ловко і вміло в її маленьких ручках спорилась робота (*А. Шиян*).
- Г Павло заснув з думкою про два ясени, що з краю села росли над дорогою (*К. Гордієнко*).
9. Знайдіть складнопідрядне речення з кількома підрядними.
- А Коли дивитись у невтомне джерело і думати про неосяжну землю, то спаде на думку, що земля має серце чисте й мо-гутнє (*А. М'ястківський*).
- Б Але там, де збереглися залишки степового травостою, на початку літа настає дивовижно прекрасна, ніби святкова пора (*Б. Заверюха*).
- В Тіло йому охопила гаряча млюсть, в очах плавали жовті плями, і від того здавалося, що й на дворі теж жовто (*Гр. Тютюнник*).
- Г З суворою гідністю і навіть настороженістю жде він, поки син, вставши з газика, підійде до нього (*О. Гончар*).
10. Знайдіть речення, у якому правильно побудовано схему склад-ного з кількома підрядними.
- А Коли Данило дивився на Мирославу, йому здавалося, що він уже давно-давно знає дівчину, її місячні коси, її характерну дівочу ходу (*М. Стельмах*).

коли? що? що?
 (коли...), [], (що...), (що...).

Б Коли двоє б'ються, майже завжди з'являється третій, який спершу приглядається до бійців, щоб згодом виступити в ролі торжествуючого пожинача плодів перемоги (*П. Загребельний*).

коли? який? з якою метою?
 [коли...], (), (який...), (щоб...).

В Особливо гирло Почайної розлилося широко, бо Дніпро не мав місця, щоб прийняти всю тую воду, яку вона несла йому в дарунок (*Б. Лепкий*).

чому? з якою метою? яку?
 [], (бо...), (щоб...), (яку...).

Г А ти й не знав, що серед того люду стоїть одна, що молиться за всіх (*Л. Костенко*).

що? яка?
 [], (що...), (що...).

У завданнях 11—15 знайдіть по три речення, в яких допущено пунктуаційні помилки

11. **1** Тоді ціну йому знаєш як його втрачаєш (*Нар. тв.*).
- 2** Хто багато бажає, той ніколи щасливий не буває (*Нар. тв.*).
- 3** На світанку, сину буду наслухати, коли в синім небі крила зашумлять (*А. Малишко*).
- 4** Це весна що на землі бувала хтозна-скільки років і століть (*Л. Костенко*).
- 5** Ой вербо, вербо, де ти зросла, що твоє листячко вода знесла? (*Нар. тв.*).
12. **1** Я люблю тебе, незрадлива мудросте книг! Я низько схиляюся перед тобою щоб не схилитися перед кривдою і самовдоволенням чи крикливим невіглаством (*М. Стельмах*).
- 2** Вони пішли до ставу, де лунко серед ночі шумів потік і де здалека було видно покроплене відбитками вогнів колесо (*С. Склярєнко*).
- 3** Я люблю, як буває, осінню пахне яблуками в хаті (*А. Малишко*).

- 4 Якби ти знав, як багато важить слово одне сердечне теплеє слівце! (І. Франко).
- 5 Світ запав би в морок, якби не сяло над ним слово. Загоїться рана, завдана стрілою, підросте ліс вирубаний сокирою, але не загоїться рана, заподіяна лихим словом (Давньоіндійський афоризм).
13. 1 До плеса чи до озеречка ви підпливаєте ще тихіше; щоб ані звуку, ані шурхоту! (Остан Вишня).
- 2 Іван з жахом побачив як, виткнувшись з-за галузок, застряли головами бородаті цапи (М. Коцюбинський).
- 3 Чудові червоні маківки неначе цвіли, як на городі в зеленому листі а між тими вінками вилися переплетені з листом червоні ружі (І. Нечуй-Левицький).
- 4 Душно й солодко пахне в низовому бабиному садку тернів цвіт, гудуть у вуликах бджоли на пасіці (Остан Вишня).
- 5 Коли лежиш у полі лицем до неба і вслухаєшся в многоголо-су тишу полів, то помічаєш, що в ній щось є не земне, а небесне (М. Коцюбинський).
14. 1 Пташино люба! О, співай ти над півсонними полями нехай прокинеться весь край і зароїться орачами! (Б. Грінченко).
- 2 Місяць зовсім спустився під гору наче півхліба лежало над землею (Панас Мирний).
- 3 А хто від правди відступить на півметра: душа у нього сіра й напівмертва (Л. Костенко).
- 4 На обрії, одразу ж за селом, де оболоню тишею сповито, горять кульбаби, тішачи півсвіту своїм цнотливим молодим теплом (В. Стус).
- 5 Говорив він таким барвистим і оригінальним діалектом, який, на жаль, годі відтворити будь-якою іншою мовою (Іван Багряний).
15. 1 Троянди, паморозь іскристо-сива вкрила, хоч бідні пуп'янки ще прагнуть розцвісти (М. Рильський).
- 2 Шукати що-небудь, хоча і гриби не можна інакше як розглядаючи й пізнаючи (П. Тичина).
- 3 Я ненавиджу тих, що, не сіявши, жнуть, що, садів не садивши, плоди об'їдають (М. Нагнибіда).
- 4 З-за лісу сходило сонце кидаючи червоні пелюстки на небо і воду, що від неї підіймався легенький, ледь помітний, блакитно-білий туман (І. Сенченко).

Завдання 16 —17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між конструкціями з підрядними реченнями власне означального значення та можливими основними моделями таких конструкцій.
- А** З чим зрівнять людську жагу і мрії, якими вічно розум пломеніє! (*І. Коваль*).
 - Б** Шануй же запах хліба і води, землі твоєї, де твої сліди лягли на стежечці до головного броду (*І. Коваль*).
 - В** Біднюсь, природо, всі знамена літа, нового і єдиного в віках, що посміхається в зелених сповітках (*П. Воронько*).
 - Г** Ніколи в бурі не загине, хто Прометея має дух (*В. Сосюра*).
- 1 підрядне речення пояснює в головному іменник разом із залежним від нього займенниковим означенням.
2 підрядне речення пояснює в головному іменник з цілком конкретним значенням.
3 підрядне речення пояснює в головному субстантивоване слово.
17. Установіть відповідність між підрядним з'ясувальним реченням і місцем його відносно головного.
- А** Дмитрик з Миколкою сиділи на пагорбі і ждали, поки не згасне за горою сонце (*М. Стельмах*).
 - Б** Стрілець-радист, побачивши, що танк горить, пірнув у нижній люк і зсунув на землю бригадного командира (*Ю. Збанацький*).
 - В** Скільки дядьку Оверку весен, запитайте в гаю зозуль (*В. Симоненко*).
 - Г** З нами йдуть, хто давно покохав тую волю, як сонце вгорі (*В. Сосюра*).
- 1 підрядне з'ясувальне стоїть у середині складнопідрядного речення.
2 підрядне з'ясувальне стоїть на початку складнопідрядного речення.
3 підрядне з'ясувальне стоїть у кінці складнопідрядного речення.

Прочитайте текст і виконайте 18—20 завдання до нього

(А) На синіх долонях вечора синім смутком горбатився старий вітряк і в бланні простягав завмерлі руки чи то до неба, чи до людей. (Б) Звикши до праці, до гурту, він німотно карався без

них, і тихі сльози скапували з його крил, що вбрали дух борошна, дух степу, материнки, усіх чотирьох бродів і чотирьох вітрів. (В) Скільки приходило і скільки відходило людей од цих крил?! (Г) Неждано біля самих дверей вітряка щось заворушилось, а потім звелася постать людини, і по-старечому заскрипіло, на щось поскаржилось дерево ганку (*М. Стельмах*).

18. Три частини має складне речення.
19. Лише сурядним зв'язком пов'язані частини складного речення.
20. Позначте складне речення, частини якого пов'язані як сурядним, так і підрядним зв'язком.

2.4. Складнопідрядні речення з підрядними обставинними

**У завданнях 1—10 із чотирьох
запропонованих відповідей вказати одну правильну**

ТЕСТ 11

1. Знайдіть речення з підрядним обставинним.
 - А Той, хто зерно в плодючу землю сіє, пшеницю косить, садить дерева, той на плечі планету підійма й несе майбутнє, сповнене надії (*В. Сосюра*).
 - Б І на рівнині степовій, де споконвіку сухоїм нестерпно линув кураями, земля радітиме садами (*М. Нагнибіда*).
 - В Звідки птах випурхнув, там і гніздо знайдеш (*Нар. тв.*).
 - Г Те, що було нам співучим, ясним, хай ще дужче ясніе другим, ранком співається, днем наливається, в добрім здоров'ї, в науках кохається (*П. Усенко*).
2. Знайдіть речення з підрядним часу.
 - А Коли вечірні сутінки ледь-ледь заворушилися навколо вересневих дерев, Степан з Ольгою поверталися в село (*М. Стельмах*).
 - Б Дзвени, моя пісне, хай серце тобою стискається, солодко так, як в грізну годину останнього бою в диму і пожарах атак (*В. Сосюра*).
 - В Як бити ворогів — то до кінця, самі ж бо не впадуть вони до ніг (*П. Тичина*).
 - Г В природі ніч існує для того, щоб у тиші росло усяке зілля і відпочивала людина (*М. Стельмах*).

3. Знайдіть речення з підрядним місця.
- А Коли люди працюють спільно, для них не страшні ніякі перепони (*М. Бажан*).
 - Б Не витрачаючи більше ні хвилини, хлопець попрямував до лісу, де його з нетерпінням чекали партизани (*А. Шиян*).
 - В Савушкін посадив дочку собі на плече, щоб вона бачила безкрайній розмай лісів, далекі білі гори, прозору синяву неба (*М. Стельмах*).
 - Г Микола з батьком одбули три дні панщини, а на четвертий пішли жати своє жито, незважаючи на те, що осавула з вчора знов загадував на панщину (*І. Нечуй-Левицький*).
4. Знайдіть речення з підрядним способом дії.
- А Там, де шахти розпростерли темні крила над селом, вже за обрієм блиснуло золоте зорі весло (*В. Сосюра*).
 - Б Так літував Іван у полонині, аж поки вона не спустилася (*М. Коцюбинський*).
 - В Вогню не засвічували, бо ясно світив місяць у небі (*А. Шиян*).
 - Г Дрібні хвилі зливалися до купи, мов брили зеленкуватого скла, непомітно підкрадалися до берега, падали на пісок і розбивалися на білу піну (*М. Коцюбинський*).
5. Знайдіть речення з підрядним порівняльним.
- А Андрієві було тільки дев'ятнадцять років, хоча через свій зріст він видавався вже дорослим парубком (*П. Панч*).
 - Б Там, де рідні кожна стежка і стеблина, бродять мої думи і пісні мої (*В. Сосюра*).
 - В Над голубими вітряками плив журавлиний караван, неначе кликав у дорогу (*В. Сосюра*).
 - Г Так мені чогось сумно й боязно, що аж серце моє мре (*Марко Вовчок*).
6. Знайдіть речення з підрядним причини.
- А Орд чужих плавець несамовитий Ламанш тому не смів перепливти, що Волги він не зміг переступити (*М. Бажан*).
 - Б На нас поети молоді вже непохожі, хоча цілком від нас ідуть (*П. Тичина*).
 - В На дні тієї щілини був мочар, росла осока та очерет, так що ніяк не можна було туди прокласти шлях (*І. Нечуй-Левицький*).
 - Г Чайка скиглить літаючи, мов за дітьми плаче (*Т. Шевченко*).

7. Знайдіть речення з підрядним мети.
- А** А сонечко встане, як перше вставало (*Т. Шевченко*).
 - Б** Де громи гриміли смертю огняною, зливи прошуміли сивою стіною (*Б. Горбатов*).
 - В** Коли ж ти мрієш добре, працюєш добре теж (*М. Бажан*).
 - Г** Шляхами трудними, в віках несхожими, за наше ріднеє, за ниви, за гаї йдемо верхів'ями, йдемо долиною, щоб вдарить в голову неситої змії (*П. Тичина*).
8. Знайдіть речення з підрядним наслідку.
- А** Скільки не дивись на море, воно ніколи не набридне (*В. Козаченко*).
 - Б** Чим далі заглиблювалися вони в гори, тим тихішим ставав відгомін бою (*В. Собко*).
 - В** Юрба розбила ногами грубий пісок, так що жовтувата курява здіймалась в повітрі і колихалася над головами (*Леся Українка*).
 - Г** Це було, як співав соловей над рікою (*В. Сосюра*).
9. Знайдіть речення з підрядним умови.
- А** Хоч місяць цей і зветься листопадом, але дерева вже простягли вгору, до сизого неба оголені віти (*О. Копиленко*).
 - Б** Якби всі легенди зібрати морські, якби їх в томи записати, то був би літопис на вічні віки (*М. Нагнибіда*).
 - В** І де б не ходив я в далекій дорозі, в чужім і у ріднім краю, я згадую матір у тихій тривозі і рідну хатину свою (*А. Малишко*).
 - Г** Я люблю тишину коли море спокійно так дише і зітхає у сні до холодних і темних глибин (*В. Сосюра*).
10. Знайдіть речення з підрядним допустовим.
- А** Хоча й минуло літ немало, нові турботи, інший час, а ніч оту, грози кресало і досі згадую не раз (*М. Нагнибіда*).
 - Б** Троянда квітнула-цвіла, мов іскри блискавиць (*А. Малишко*).
 - В** Я відкрию сирену так, що аж на сонці буде чути (*О. Корнійчук*).
 - Г** Стежина, наче лоза виноградна, пнеться по білій стіні гори (*Д. Павличко*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
в яких допущено пунктуаційні помилки**

11. **1** Ми любили лекції з історії не так за самий предмет, як за його викладача (*Ю. Смолич*).
- 2** Русь не дрімала стомлена і млява, забившись ведмедем у барліг, бо відчували грек і печеніг відлуння кроків князя Святослава (*В. Симоненко*).
- 3** Через те що нам треба було докінчити нашу гімназичну науку, нам, отже дозволялося в казармі не жити (*Ю. Смолич*).
- 4** Всі знали, що крім завідування статистикою товариш Безпалько взагалі багато важить у трестівських справах завдяки великому економічному досвідові (*В. Підмогильний*).
- 5** Самий ліс стояв ніжний, ясно-зелений, неправдоподібний, яким буває всього два-три дні наприкінці квітня, щойно вибринівши (*Ю. Смолич*).
12. **1** І ця пісня, і дві тополі і веселка над селом, і золотий туман сонця на заході, і дощик, що насправді йшов стороною перевернули душу парубкові (*М. Стельмах*).
- 2** Цікаво, чи росла за Овідієвих часів тут виноградна лоза? (*О. Гончар*).
- 3** Ми вже все це сто разів казали, що, або оборонимо Батурин, або згинемо всі (*Б. Лепкий*).
- 4** Завдяки Дмитру Івановичу по-новому відкривається нам і цей освітлений місяцем повен саява Дніпро-Славутич, що на півсвіту сріблиться своїми степовими берегами (*О. Гончар*).
- 5** Удосвіта дві хмароньки зустрілися вгорі і мовчки зупинилися — як тії дві зорі (*Олександр Олесь*).
13. **1** Кожний політичний діяч приречений на поразку якщо його робота позбавлена постійного спілкування з людьми (*З газети*).
- 2** Його село те що Степан покинув, теж стояло на березі... (*В. Підмогильний*).
- 3** З людиною буває часто так, що, добре знаючи колишнього події вона сучасності ні в зуб не розуміє (*М. Рильський*).
- 4** Лиш хто народу рідного не любить, піде по світу тихим жебраком і, просячи, до щастя шлях загубить (*Д. Павличко*).
- 5** Над водою гірко і п'яно пахло осиковими сережками, вербовими котиками і соком, що пробивав молоду кору (*М. Стельмах*).

14. **1** Благословенна будь, моя дівице Десно, що, згадуючи тебе вже много літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і щедрим (*О. Довженко*).
- 2** Хмара була сивою, шохвилі густішала, наливалася вируючою каламуттю, доки не стала внизу чорною, вгорі жовтогарячою, як глина на призьбі (*Гр. Тютюнник*).
- 3** Доброта: наче руки мами, на яких тримається життя (*Д. Павличко*).
- 4** Навряд чи хто-небудь узнає скільки їх безіменних героїв, пішло у безвість (*Ю. Яновський*).
- 5** Суть дружби є самопожертва тому нелегко другом бути (*М. Луків*).
- 15 1** Безглуздо керувати іншими коли не можеш керувати собою (*Нар. тв.*).
- 2** І хочеться бути дужим, і хочеться так любити, щоб навіть каміння байдуже захотіло ожити і жити (*В. Симоненко*).
- 3** Блаженний той, хто осінь на весну в натхненній пісні обертає (*В. Сосюра*).
- 4** Я бачу який він молодий, наш Київ, який він бадьорий, веселий і життєрадісний (*П. Загребельний*).
- 5** Веселі води що перед годиною були снігом бігли додому по рівчачках з камінця на камінчик (*В. Підмогильний*).

Завдання 16 — 17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та типами в них підрядних обставинних.
- А** Де непроглядна блимала покора іще, здається, позавчора, — сіяє творчість, гордість, молодість на світлім перехресті поколінь (*М. Рильський*).
- Б** Коли він повертатиметься додому, йому дорогою трапиться цікава, рухлива тень од ліхтаря, похитуваного вітром (*Ю. Яновський*).
- В** Як сказав Золототисячник, так і вийшло (*І. Рябокляч*).
- Г** Пішли такі сніги, що за поріг не витягнеш ноги (*П. Воронько*).
- Д** Мабуть, бути завірюсі, сніг, напевне, упаде, бо у валянках, в кожусі дід Данило в ліс іде (*А. Малишко*).
- Е** Ручки туго позатягвані у блискучі печатки, так що і пальців зігнути не можна (*Панас Мирний*).

- Є Щоб не скуб народ гороху при дорозі, Максим горох посіяв в просі (*Л. Боровиковський*).
- Ж Якщо ви вперше у Львові, то вам кожна дитина покаже дорогу до університету і політехнічного інституту (*Я. Галан*).
- З Хоча уже минули зелені свята, але хата й тепер пахла татарським зіллям і річкою (*М. Стельмах*).
- 1 складнопідрядне речення з підрядним допустовим.
 - 2 складнопідрядне речення з підрядним мети.
 - 3 складнопідрядне речення з підрядним способу дії.
 - 4 складнопідрядне речення з підрядним часу.
 - 5 складнопідрядне речення з підрядним міри і ступеня.
 - 6 складнопідрядне речення з підрядним місця.
 - 7 складнопідрядне речення з підрядним причини.
 - 8 складнопідрядне речення з підрядним наслідковим.
 - 9 складнопідрядне речення з підрядним умови.
 - 10 складнопідрядне речення з підрядним приєднувальним (супровідним).
17. Установіть відповідність між підрядними обставинними місця і відтінками значень, яких надають їм сполучні слова, приєднуючи підрядне обставинне до головного.
- А Там, де березина витіснила сосну та попускала паруси сонця, все, здавалось, залите було зеленим бенгальським вогнем (*М. Коцюбинський*).
- Б Куди кінь з копитом, туди жаба з хвостом (*Нар. тв.*).
- В Напружено прислухаючись, він дивився поперед себе, туди, відкіля вилетіли чайки (*М. Трублаїні*).
- Г Майже щоразу, коли хлопці йшли рибалити, їм на очі попадався чорний, немов сажа, на високих міцних ногах худорлявий пес (*Г. Демченко*).
- 1 підрядне речення з сполучним словом *куди*, яке вказує на прям руху.
 - 2 підрядне речення, з'єднане з головним сполучним словом *звідки* (*звідкіль, відкіль*), означає вихідний пункт дії або руху.
 - 3 підрядне означає певне місце дії головного речення і з'єднується з головним сполучним словом *де*.

Прочитайте текст і виконайте
18—20 завдання до нього
(розділові знаки опущено)

- (1) Більшість людей не може та й не намагається пояснити чому в тих чи інших випадках вони поводяться так а не інакше. (2) Хоча життя іноді й трясеться на вибоїнах все ж воно зрештою завертає на найжджені дідами-прадідами колії. (3) Штовхає його на цьому шляху так зване звичаєве право норми поведінки людей засноване на народних звичаях і досвіді предків. (4) У пошані були насамперед ті норми які спрямовували життя в спокійне русло сприяли мирові й злагоді в суспільстві. (5) Звичаєве право потребувало своїх диригентів регулювальників охоронців. (6) Так якщо хтось випадково або зозла косив на чужому полі то потерпілий збирав односельців та представників сільської адміністрації для визначення збитків. (7) Винні могли бути покарані за вироком сходу який керувався перш за все народною мораллю (*За В. Супруненьком*).
18. Допустове підрядне речення вжито в складнопідрядному реченні
А першому
Б другому
В четвертому
Г п'ятому
19. Підрядне речення умови вжито в складнопідрядному реченні
А першому
Б другому
В четвертому
Г шостому
20. З'ясувальне підрядне речення вжито в складнопідрядному реченні
А першому
Б другому
В четвертому
Г п'ятому

2.5. Складнопідрядне речення з кількома підрядними частинами

У завданнях 1—10 із чотирьох
запропонованих відповідей вказати одну правильну

ТЕСТ 12

1. Знайдіть речення з однією підрядною частиною.
 - А А доня взаперті сидить в своєму сумному покої і дивиться, як над горою червоний місяць аж горить, з-за хмари тихо виступає (*Т. Шевченко*).
 - Б Той, хто любить паростки кленові, хто діброви молоді ростить, сам достоїн людської любові, бо живе й працює для століть (*М. Рильський*).
 - В Всім еством вона прагне осягнути ще одну науку, може, найглибшу, науку про те, як жити так, щоб ніколи не гризло тебе сумління, щоб не було соромно за тебе твоїм дітям (*О. Гончар*).
 - Г Щоб прийшло на землю сподіване щастя, треба великої праці, бо щастя не дається дурно (*М. Коцюбинський*).
2. Знайдіть речення з кількома підрядними.
 - А Незважаючи на тяжкі умови життя, я завжди був великим оптимістом і дотепер не втратив віру у людей, у перемогу всього світлого над темрявою і злом (*М. Коцюбинський*).
 - Б Світлиця з матового скла, з одкритою стелею, так що видно багато неба і зовсім не видно землі (*Леся Українка*).
 - В Відколи син приїхав, ще й не надивилася вона на нього, бо й дома син не живе, за ці три дні більше був на полігоні, ніж тут (*О. Гончар*).
 - Г Багато чув я невчених співаків, що пісня в них, було, жаріє та іскриться, за серце беручи (*М. Рильський*).
3. Знайдіть речення з послідовною підрядністю.
 - А Я мрію так життя прожити, щоб кров і піт віддати землі своїй, щоб у плодах мої хилились віти, щоб розроставсь в глибинах корінь мій (*М. Стельмах*).
 - Б А за вікном щасливі люди про те, що є, і те, що буде, поміж собою гомонять (*В. Сосюра*).
 - В Діти не знали, скільки минуло часу відтоді, як вони полізли в підземний хід (*О. Донченко*).

- Г І квіткою й калиною цвісти над ним буду, щоб не пекло сонце, щоб не топтали люди (*Т. Шевченко*).
4. Знайдіть речення з неоднорідною (паралельною) підрядністю.
- А** Сизий бузок, котрим обсажені були стежки, переліз на їх гладеньке місце й вільно ріс там, де ходили людські ноги (*Панас Мирний*).
- Б** Розкажи, як за горою сонечко сідає, як у Дніпра веселочка воду позичає (*Т. Шевченко*).
- В** Нужда і плач в країні тій, де бідний ходить без роботи, багатий кличе на розбій (*А. Малишко*).
- Г** Тоді нам світло любе, як воно своє проміння лле в затишній хаті, коли сім'я вечере за столом, коли дитину колисає мати (*І. Кочерга*).
5. Знайдіть речення з однорідною підрядністю (супідрядністю).
- А** Удар кінноти був настільки несподіваним і приголомшуючим, що жодне з ворожих суден, поспішно відступаючи, не спробувало навіть огризнутися, хоча повстанці, скільки достали, проводжали з берега навздогін кулеметним вогнем з тачанки (*О. Гончар*).
- Б** Якби не жовте листя в садках, то можна було б подумати, що надворі не бабине літо, а справжнє літо (*І. Нечуй-Левицький*).
- В** Туман так погустішав, що здавалось, ніби й справді була темна ніч, хоч усі знали, що сонце не заходило, воно ховалось за бортом (*М. Трублаїні*).
- Г** Не поет, хто покидає боронить народну справу, щоб своїм словам блискучим золотую дачь оправу (*Леся Українка*).
6. Знайдіть речення з кількома підрядними, в якому ставиться кома (розділові знаки опущені).
- А** І тепла радість душу обняла і сам не знаєш у задумі світлій що краще вечір цей чи ночі мла що краще біля тебе сад розквітлий і серць квітучих трепет молодий чи над тобою зоряні сади (*Б. Тен*).
- Б** І що мені казати як батьки за тисяччу доріг у нужді в безхліб'ї біля хати виглядають сина на поріг як чекає мати тої вісті піднімає руки в пломені руки чисті в праці мозолисті золотисті у минулі дні (*А. Малишко*).

- В** Повінь на Дніпрі цього року була грізна багато снігу і дружна весна сповнила ріку водами які враз розламали кригу закрутили й з шаленою хуткістю понесли вниз до моря (*П. Панч*).
- Г** Вночі де не сяде горобчик спати не може так холодний вітер пронизує вдень їсти нічого бо все зібрано в клуні (*Леся Українка*).
7. Знайдіть речення з кількома підрядними, в якому ставиться крапка з комою.
- А** На старості літ Джеря любив довгими зимніми вечорами розказувати дочці й онукам ... де він бував ... що він бачив, в яких краях ходив, з якими людьми зустрівся (*І. Нечуй-Левицький*).
- Б** Звився жайворонок високо під чисте небо і заспівав про те, що мертва земля ожила знов, що сонце, зрадівши щастям землі, стало ласкавим, теплим, ясным ... що повіяли вітри і принесли на своїх крилах невідомі досі пахощі ... що забриніли в веснянім повітрі мухи та набубнявіли на деревах бруньки, готуючись зеленим листям замаїти гаї та діброви (*М. Коцюбинський*).
- В** Дерева стояли ще голі, хоч на пагорбках уже зеленіла трава ... а під кущами, мов розлита лазур, синіли проліски, які пробивалися навіть крізь залишки снігу (*Леся Українка*).
- Г** А Марко й далі співав ... дарма, що його пісню глушили якісь несамовиті громи і дарма що, її не чули ні бійці, ні дід, ні коні (*М. Стельмах*).
8. Правильно розставте розділові знаки в реченні з кількома підрядними.
- А** Має початись вознесіння сон-трави з-під опалого листа й сухого галуззя в лісі, вознесіння пролісків, чії пелюстки схожі на лапаті сніжинки недавньої зими, вознесіння рясту, що наче позичить собі кольору в небесної далечини (*Є. Гуцало*).
- Б** Проходячи мимо горобини, що стояла поміж вільх і беріз у захистку їхнього рясного віття не можна було втриматись від того, щоб не поглянути на її радісну поставу, що виражала щирі-щирісіньку втіху (*Є. Гуцало*).
- В** Владика Молдавський Петро Могила, що через шість років після уніатів став Київським митрополитом був першим, хто відбудував і зміцнив собор, перед тим пляндрований і нищений (*П. Загребельний*).

- Г Подякувавши Богові, пішов він у світ, набравши з собою цілющої роси, щоб робити нещасних сліпців видючими, та допомагати людям, як навчився він тої ночі у лісі
(*Олег Ольжич*).
9. Правильно розставте розділові знаки в реченні зі збігом двох сполучників.
- А Не думай, що коли ти заступив собою Янку та зробив нам деяку послугу, то все тобі тут дозволяється (*В. Малін*).
- Б Груші сагачки терпляче стримували себе, щоб не зацвісти, бо, хоч горобці й порозпускали хвости та крила, але не треба поспішати з цвітінням (*М. Вінграновський*).
- В Школу Єльці довелося кинути, бо, якщо досі була тільки помічницею матері, то відтепер мусила про все дбати сама (*О. Гончар*).
- Г О я знаю, що, коли б ти була на тій розі, то й ти була б стала за ними проти свого батька (*І. Франко*).
10. Знайдіть складне речення з кількома підрядними, які складаються з трьох частин.
- А Весна охоче роз'ятрить вашу печаль, щоб молодими легіонами мчати, не обертаючись, уперед повз все туди, де ще залишилися подекуди сніги й тане остання крига (*Б. Антоненко-Давидович*).
- Б Вранці, коли висить над містом сіре шмаття неба, ви поспішаєте, щоб не спізнитись, до фабрики чи установи, а десь між четвертою та п'ятою повертаєтесь додому (*Б. Антоненко-Давидович*).
- В Не в розкішних будинках, котрих там не було, не в бронзах і мармурах лежала краса Києва, а в тих горбах зелених, на яких він розтаборився, в ярах численних, засипаних квітами, в журливих потічках, що до могутнього Дніпра стікали (*Б. Лепкий*).
- Г Ждали тато й мама, що син їх незабаром прийде укінченим гімназистом, дійшовши кінця курсу щасливо, як то бувало при скінченні попередніх класів, коли Михайло привозив то похвального листа, то якусь книжку — нагороди за успіхи в навчанні (*Олена Пчілка*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
в яких допущено пунктуаційні помилки**

11. **1** Страшні слова, коли вони мовчать коли вони зненацька причаїлись (*Л. Костенко*).
- 2** Чи знаєте, як пахне м'ята біля причілка під вікном, чи не гріх великий спати в червневу ніч солодким сном (*Г. Донець*).
- 3** Сонце піднялося рано, здається, раніше звичайного, щоб наситити своїм промінням, своїм теплом усіх, кому ніколи впиватись ним у будень (*М. Олійник*).
- 4** Ти не можеш мене покарати блискавками з-під синіх брів, бо тебе я навіки втратив ще до того — як вперше зустрів (*В. Симоненко*).
- 5** Як хороше радіти без причини, коли на місто сутінь опада і чується як тихо безупинно дзюрчить у стоки весняна вода (*В. Симоненко*).
12. **1** Витри піт солоний із чола і трудись, забувши про утому, бо людина ціниться по тому, чи вона зробила, що могла (*М. Лукив*).
- 2** Про нас думають виходячи з того, що ми робимо, який маємо вигляд, що ми кажемо і як це ми кажемо (*Д. Карнегі*).
- 3** Єдиний спосіб на землі вплинути на іншу людину, це говорити про те, чого вона хоче, і навчити, як здобути бажане (*Д. Карнегі*).
- 4** Я люблю тебе, друже за те що в очах твоїх море синіє, що в очах твоїх сонце цвіте, мою душу голубить і гріє (*В. Сосюра*).
- 5** Ніколи я не знав, що так люблю — до болю, до смертельного жалю — понад Дніпром сріблисті верболози, березу, що прозорі ронить сльози на тиху, присмирнілу мураву (*М. Рильський*).
13. **1** Ходімо в ліс, де лист, як лис хвостом метляє по старій хрусткій галяві, де бродять дерева собі гуртом обвітрені розвихрені дуплаві (*Л. Горлач*).
- 2** Гони, вигонь з душі покірного раба, коли між волею й неволею — змагання, коли між розумом й безумством — боротьба, скоріш раба вичавлюй без вагання (*М. Барчук*).
- 3** В Стеблеві де кінчається містечко, де Рось виривається з тихих берегів, обставлених скелями, є дуже гарне місце (*І. Нечуй-Левицький*).

- 4 Життєва доля Василя Симоненка склалася так що й зараз коли його вже нема серед нас, мабуть, далеко не всі знають, кого ми втратили (*І. Коновець*).
- 5 Стояла тиха, ласкава година, коли вже віястий липень поскладав сіно в копиці і думав собі про те, що з неділі треба складати в полукіпки жито (*М. Стельмах*).
14. 1 На випадкових аркушах паперу та в захаявних книжечках поетова рука покрадьки записувала рядки, що стануть дорогами для цілого народу, що донесуть до нього крізь усі перепони віщі й вічні слова (*О. Гончар*).
- 2 Треба було ще глибоко розуміти, що мова тільки та невичерпно багата й гарна, яка виплекана твоїм рідним народом, яка живиться від народних джерел, що ніколи не замулюються (*П. Панч*).
- 3 Вони мусять чекати аж згасне вогонь, той вогонь полонинський, що сам народився, неначе Бог, сам має й заснути (*М. Коцюбинський*).
- 4 Він розумів, що життя дається лиш один раз; і двічі молодим не бути (*М. Луків*).
- 5 Коли батько та їхні гості жінки й чоловіки співали пісень, то їх обличчя ставали якимись особливими, гарними й задушевними, неначе тихий геній добра благословляв білими крилами чудесні душі трударів нашої землі (*В. Сосюра*).
15. 1 Коли пісні мого краю пливуть у рідних голосах мені здається, що збираю цілющі трави я в лугах (*М. Рильський*).
- 2 Коли б спитав мене хто-небудь, яку музику любив я у ранньому дитинстві, який інструмент яких музик я б сказав, що більше за все я любив слухати kleпання коси (*О. Довженко*).
- 3 Ярема гнувся, бо не знав, не знав сіромаха, що вирости крила... (*Т. Шевченко*).
- 4 Благословен той день і час коли прослалась килимами земля яку сходив Тарас малими босими ногами, земля, яку скропив Тарас дрібними росами-сльозами (*М. Рильський*).

Завдання 16 — 17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між складнопідрядним реченням і типами в них багаточленних підрядних речень з кількома підрядними частинами.

- А** На рідні землі орачі вертають, щоб сіяти святе зерно своє,
щоб знов заграло українське поле врожаєм щастя (*М. Бажан*).
- Б** Коли б він міг, зі всього світу скликав би лікарів, щоб вони
по крапельці знесли здоров'я дружині, поставили на про-
ворні ноги (*М. Стельмах*).
- В** Отак Марко і зустрівся після довгої розлуки з селом, про
яке геній людства писав, що на Україні воно схоже на пи-
санку (*М. Стельмах*).
- Г** Ми будем слухать мову щиру, що в хвилях принесе ефір,
що всі держави хочуть миру і що війну здолає мир
(*В. Сосюра*).
- Д** Тебе я слухала б довіку, куме мій, аби хотів співати
(*Л. Глібов*).

- 1 складнопідрядне речення з послідовною підрядністю.
- 2 складнопідрядне речення з непослідовною підрядністю.
- 3 складнопідрядне речення з мішаною підрядністю.
- 4 складнопідрядне речення з однорідною підрядністю.

17. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями з кількома підрядними мішаного типу, складними реченнями з сурядністю і підрядністю та їхньою структурою.

- А** Якщо тебе мужність покине крилата, байдужість підступить, душа обімліє, знайди безіменну могилу солдата і вічний вогонь, що над ним пломеніє (*Л. Забашта*).
- Б** За ці дні Валентин жодного разу не згадав про школу, але видно було, що думками весь час летів туди (*Ю. Збанацький*).
- В** Щаслива та дорога якою ми ідемо, і пісня та щаслива, що в серці ми несемо (*Д. Павличко*).
- Г** Колись у Сербії, що схожа на Україну долинами, гаями і піснями, в селянській хаті слухав я дитину, яка, стидаючись, горнулася до мами, горнулася, читаючи мені Максима Рильського поезію прекрасну про те, як обнімаються пісні, як зорі дружби сяють і не гаснуть (*М. Нагнибіда*).

- 1 у даному прикладі до головного речення відносяться три підрядні однорідні речення умови (вони відносяться до всього змісту головного речення) і неоднорідне з ними підрядне речення означальне (воно пояснює в головному реченні іменник).
- 2 у зазначеному реченні сурядним сполучником *але* поєднано в одне ціле просте (сурядне) речення зі складнопідрядним реченням.

3 у зазначеному реченні до головного відносяться два підрядні неоднорідні речення: перше — означальне пояснює в головному іменник, друге теж означальне пояснює в головному іменник; до другого означального, як до свого головного, відносяться два підрядні однорідні з'ясувальні речення.

4 в одному із зазначених речень підрядним сполучником поєднано два речення.

5 в одному із вище зазначених речень сурядним сполучником і з'єднано два складнопідрядні речення.

**Прочитайте текст і виконайте
18—20 завдання до нього**

(А) Із-за обрію стали накочуватися хмари, що громадилися все більше. (Б) Нарешті вони закипіли і тяжко рушили вперед, підминаючи під себе небо, так що на землі ставало все важче дихати. (В) Птахи, вириваючись у сизі присмерки степу, не могли злітати дуже далеко і високо, бо крила їх робилися зволженими. (Г) Степом рухалася широка чорна тінь, яка вже покрила степові могили і Довжанські ліси так, що їх уже зовсім не було видно. (Д) Коли хмари застигли і їх сторожке мовчання оволоділо небом і землею, кілька лапатих дощових крапель упало на круп коня. (Е) Рясний, веселий, благодатний ливнув дощ, який освіжив і обновив степ і людей, викликав у них дитячий, радісний настрій (*За Гр. Тютюнником*).

18. Складнопідрядними з підрядними означальними є речення.
19. Складнопідрядними з підрядними обставинними є речення.
20. Складнопідрядними з кількома підрядними є речення.

2.6. Безсполучникові складні речення

**У завданнях 1—10 із чотирьох
запропонованих відповідей вказати одну правильну**

ТЕСТ 13

1. Знайдіть речення зі сполучником.
А Я навіть почуваю себе краще, ніж влітку: у мене впала температура, я порожевів і став більше їсти (*Олександр Олесь*).
Б Другого дня зійшло сонце, а Микола з батьком та матір'ю вже й пообідали (*І. Нечуй-Левицький*).

- В** Половіє безмежний клин озимої пшениці, високе красується жито, сріблиться овес (*Ю. Яновський*).
- Г** Важкі краплини загойдались на колоссях, легенька пара знялась над нивами (*М. Коцюбинський*).
2. Знайдіть безсполучникове складне речення.
- А** На вулицях каштан вже запалив свої білі свічки, акація розвісила білі грона (*Ю. Смолич*)
- Б** Коли він торкався смичком до струн скрипки, все на світі зникало і залишалася тільки музика (*В. Собко*).
- В** Не всі серця дадуться хробаку, не всі шляхи у круг закуто; і проросте зелена рута на жовтому піску (*М. Бажан*).
- Г** Сусіднє вікно було зачинене, але крізь скло видно було цілу родину довкола довгого столу (*Ю. Смолич*).
3. Знайдіть безсполучникове складне речення, в якому ставиться кома.
- А** Берези низько опустили до землі довгі коси, вже не сухі й безвільні, а живі, налиті соком, набубнявіли тільки ще дуби і граби стояли чорні, байдуже спокійні, ніби зовсім їх не турбувала весна, ніби й не оживало їх коріння, не погнало по твердій корі живих соків (*Ю. Збанацький*).
- Б** Невідомо звідки налетів вітер зашуміли гіллям берези долинуло з заливних лугів могутнє іржання коней (*А. Шиян*).
- В** Було тихо, а то й вітерець рушив почало колесом сніг крутити (*Панас Мирний*).
- Г** Високі скелі, гордо нависли над морем, піддалися, нарешті море вигризло в них високі й глибокі гроти (*М. Коцюбинський*).
4. Знайдіть речення, в якому ставиться крапка з комою.
- А** З дядьком Стратоном ми прощаємося вже друзями він запрошує мене приїхати з дідом у їхнє село (*М. Стельмах*).
- Б** Десь весело дзюрчить струмок, у скісному промінні сонця грає роєм мушва якесь шамотіння, якість вечірні лісові звуки долітають до чуткого вуха (*М. Коцюбинський*).
- В** Була б охота знайдеться робота (*Нар. тв.*)
- Г** На устах Мірошниченка затремтіла хороша усмішка як добре, коли земля не згинає, а підносить людей (*М. Стельмах*).
5. Знайдіть речення, в якому ставиться двокрапка.
- А** Високе небо незнайомого півдня, терпкий аромат близького поля діють на бійців, мов якийсь чарівний трунок зникають денні сварки, вгамовуються пристрасті, всі стають ближчі між собою, одвертіші, мирніші, тихіші (*О. Гончар*).

- Б** Шумів травою степ шовковий сміявся день пісні лились
(*Олександр Олесь*).
- В** Сіється, сіється сніг скрізь на безмежжі доріг вітер заводить
в гаю пісню журливу свою (*В. Сосюра*).
- Г** Вербовий частокіл до самого берега прийнявся й пустив од
себе широке гілля вербові гілки, густо повтикані в землю,
стали високими вербами (*І. Нечуй-Левицький*).
6. Знайдіть речення, в якому ставиться тире.
- А** Небо осіннє, мов квітка, марні сохне стерня затихають лани
(*П. Филипович*).
- Б** Здалось на мить пливе у безвість ночі під парус хмар висо-
кий корабель (*А. Малишко*).
- В** Стукнули дверима у сусідчиній хаті сусідка вийшла з дому
(*Марко Вовчок*).
- Г** Ми ніколи не будемо мати високих і сталих урожаїв без по-
сіву багаторічних трав вони від ранньої весни до пізньої осе-
ні нагромаджують у ґрунті органічні речовини (*М. Стельмах*).
7. Знайдіть правильно записане речення.
- А** Квіт на каштанах так чисто і юно зайнявся; вітер волого
припав до пелюсток губами (*Б. Олійник*).
- Б** Квіт на каштанах так чисто і юно зайнявся, вітер волого при-
пав до пелюсток губами.
- В** Квіт на каштанах так чисто і юно зайнявся: вітер волого при-
пав до пелюсток губами.
- Г** Квіт на каштанах так чисто і юно зайнявся — вітер волого
припав до пелюсток губами.
8. Знайдіть безсполучникове складне речення, в якому зміст обох
простих речень протиставляється або зіставляється.
- А** Минув рік, минув другий — козака немає (*Т. Шевченко*).
- Б** Ізот Лобода було сокиру зробити — нічим її не пощербивши
(*О. Гончар*).
- В** Погуляли — купую на купі од Києва до Умані лягли ляхи
(*Т. Шевченко*).
- Г** Висипали запорожці — лиман човни вкрили (*Т. Шевченко*).
9. Знайдіть безсполучникове складне речення, в якому перше ре-
чення повідомляє про умову дії в другому реченні.
- А** Пішла б же я утопитись — жаль душу згубити (*Т. Шевченко*).
- Б** Зілля диво наробило — тополею стала (*Т. Шевченко*).

- В** Захочеш свіжини — приходь на вечерю до нас (*М. Стельмах*).
- Г** Зійшло сонце — ляшки-панки покотом лежали (*Т. Шевченко*).
10. Поставте двокрапку у безсполучниковому складному реченні (розділові знаки опущені).
- А** Раптом моє серце тенькнуло опустилося трохи вниз і радісно завмерло невдалік від отруйного стебла воронячого ока стоять два близнюки-червоноголовці (*М. Стельмах*).
- Б** Море чисте спокійне небо голубе сонячне проміння скопом сиплеться в воду (*О. Кониський*).
- В** Не було ні хомута ні оглобель ніхто не сіпав за вінки вказуючи шлях (*В. Дрозд*).
- Г** Розпочалися жнива заочуй рукава (*Нар. тв.*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
в яких допущено пунктуаційні помилки**

11. **1** Уже світлішає над гаєм, дощем пахучим день промок по воду райдуга спускає кінці коромисла в ставок (*М. Стельмах*).
- 2** Дивлюся аж світає, край неба палає, соловейко в темнім гаї сонце зустрічає (*Т. Шевченко*).
- 3** Не вспів доказати останнього слова, — чує: недалеко, з-за жита, хтось співає (*Панас Мирний*).
- 4** Є — слово, як мед солодке, нема — слово, як полин гірке (*Нар. тв.*).
- 5** Ніхто не знає, тільки баба та вся громада, тільки сич та сова та людей півсела (*Нар. тв.*).
12. **1** Побить, то абихто знайдеться, от інше діло — пожаліть (*Нар. тв.*).
- 2** Райдуга бринить під небесами гомін лісу чути в далині (*В. Сосюра*).
- 3** На дворі — трава; на траві — дрова (*Нар. тв.*).
- 4** Для народу свого велика кожна з мов, як творіння вінець; люд без мови — то глина безлика без'язика отара овець (*В. Забаштанський*).
- 5** Здається, чую: лопають каштани, жовто-зелену викидають брость (*В. Стус*).
13. **1** Старі люди кажуть, два хитрих мудрого не переважають (*Л. Глібов*).
- 2** Була б охота — знайдеться робота (*Нар. тв.*).
- 3** А встане день — осінній дощ заплаче над хвилями земної суети (*Є. Маланюк*).

- 4 Глянеш у небо — небо, і сонце твоє! (*О. Гончар*).
- 5 Окраса людини — мудрість, окраса мудрості — спокій, окраса спокою — відвага, окраса відваги: лагідність (*Давньоіндійський афоризм*).
14. 1 Жінка посміхається — весь дім сяє, жінка похмура, весь дім у мороці (*Давньоіндійський афоризм*).
- 2 Зимове сонце, як мачушине серце: світить та не гріє (*Нар. тв.*).
- 3 Осла впізнаєш по вухах, дурня по балачках (*Нар. тв.*).
- 4 В прибережних вербах щебетало птаство, зелений комиш стоїть нерухомою лавою (*М. Коцюбинський*).
- 5 Бачу здалека: хвиля іскриста грає по синьому морі (*Леся Українка*).
15. 1 Бандуристе, орле сизий! Добре тобі, брате: маєш крила, маєш силу, є коли літати (*Т. Шевченко*).
- 2 Защебетав соловейко — пішла луна гаєм (*Т. Шевченко*).
- 3 Замовкла розмова зеленого листу в чарах німіє і поле, і місто, землю вже ніч обняла (*Н. Кибальчич*).
- 4 Ой з-за Дніпра та з-за Бугу хмара наступає: пан Хмельницький Кривоноса в похід виряджає, «Иди, іди, Кривоносе, тою стороною, а я піду понадгір'ю слідом за тобою (*Нар. тв.*).
- 5 Неук має велику перевагу перед освіченою людиною, він завжди задоволений собою (*Нар. тв.*).

Завдання 16 — 17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між складними безсполучниковими реченнями з різнотипними частинами та відношеннями, які вони виражають.
- А** Витягати коноплі з води було набагато важче: вони намокали і сідали на дно (*В. Минко*).
- Б** Спека та польові гарячі вітри пообпалювали дівчат, стали вони аж чорні (*О. Гончар*).
- В** Був би живий князь Ігор він би давно пішов на Візантію (*С. Склярєнко*).
- Г** Зійде сонце — Катерина по садочку ходить (*Т. Шевченко*).
- Д** Бачу здалека: хвиля іскриста грає вільно по синьому морі (*Леся Українка*).
- 1 часові
- 2 причинові
- 3 міри і способу дії

- 4 умовні
 - 5 пояснювальні
 - 6 причиново-наслідкові
17. Установіть відповідність між складними безсполучниковими реченнями з однотипними частинами і синтаксичними відношеннями в цих реченнях.
- А Летять хмари в блакиті неозорій, шумлять листки зелених верховіть... (*В. Сосюра*).
 - Б Пружинять, б'ються на вітрі верболози, біля них купами позбивались поранені в чеканні переправи (*О. Гончар*).
 - В Кров одмиває вимушену зраду, невимушена зрада — пляма вічна (*Д. Павличко*).
- 1 відношення, близькі до зіставних.
 - 2 відношення, близькі до єднальних.
 - 3 відношення, близькі до перелічувальних.
 - 4 відношення, близькі до протиставних.

**Прочитайте текст і виконайте
18—20 завдання до нього**

- (1) Агал витягнув із шкіряних піхов гострого довгого ножа, прицілився й метнув у кибитку, що стояла кроків за тридцять. (2) Ніж застряг у дошці на палець, вона тріснула й розкололась. (3) Так, у нього рука тверда і око зірке — нехай вороги стережуться. (4) Минув ще тиждень. (5) Тепер Борисфен був на відстані триденного переходу. (6) Далі табуни й отари не йшли: тут починалися володіння скіфів-хліборобів. (7) Після обіду на вигоні біля Агалової кибитки всі зібрались на захоплююче видовисько: молоді пастухи об'їжджали коней (*За Р. Самбуком*).
18. Частина синтаксично рівноправні в безсполучниковому складному реченні
- А першому
 - Б другому
 - В шостому
 - Г сьомому
19. Друга частина розкриває зміст першої в безсполучниковому складному реченні
- А другому

- Б** третьому
В шостому
Г сьомому
20. Друга частина називає причину дії, про яку повідомляє перша частина, в безсполучниковому складному реченні
- А** другому
Б третьому
В шостому
Г сьомому

2.7. Складне речення з різними видами зв'язку

У завданнях 1—10 із чотирьох запропонованих відповідей вказати одну правильну

ТЕСТ 14

1. Знайдіть складносурядне речення.
- А** В тарілі срібні жайворон ударив, і розігнувся стомлений Устим, поважним рухом, легким і простим, загірб з багаття золотого жару (*А. Малишко*).
- Б** Козак, нащадок вояків, яким тільки те у житті і випадало, що боротися з степом, з наїздами, з набігами, з наскоками, та й сам він при потребі вояк, збройний вершник, що вмів постояти за жінку, за дітей, за коней та за землю — цей козак одного разу застромив у ріллю жолудь (*Є. Гуцало*).
- В** Здоровенний дуб розлігся, розширився своїм кострубатим гіллям, так що аж темно під ним (*М. Коцюбинський*).
- Г** А чутка у гаю була така, що ніби Щука та частенько, як тільки зробиться темненько, Лисиці шле то шупачка, то сотеньку карасиків живеньких або лінів гарненьких (*Л. Глібов*).
2. Знайдіть складнопідрядне речення.
- А** Перед Марком у кружлянні проходить зоряна карта неба, і він теж говорить, що любить небо і почуває, що вся любов не вміщається в його душі (*М. Стельмах*).
- Б** Вогонь у печі палає і гуготить, а Маланка заплющує очі, хитається, їй здається, що то шумить колосом нива і серп черкає по стеблу (*М. Коцюбинський*).
- В** Защebetав жайворонка угору летючи; закувала зозуленька, на дубу сидючи; защebetав соловейко — пішла луна гаєм; червоніє за горою; плугатар співає (*Т. Шевченко*).

- Г І якщо впадеш ти на чужому полі, придуть з України верби і тополі, стануть над тобою, листям затріпочуть, тугою прощання душу залоскочуть (*В. Симоненко*).
3. Знайдіть складне речення з сурядністю і підрядністю.
- А Десь далеко в морі виднівся зелений ліхтар, і хлопчик догадався, що то судно, яке йде в напрямі до Батумі, бо зелений ліхтар свідчив, що воно повернуло до них лівим бортом (*М. Трублаїні*).
- Б Благословен той день і час, коли прослалась килимами земля, яку сходив Тарас малими босими ногами, земля, яку скропив Тарас дрібними росами-сльозами (*М. Рильський*).
- В А Варя стояла за кулісами і плакала, плакала від радості, від подяки за те, що її слухали, від того, що всі хвилювання лишилися позаду, і просто від того, що натягнені нерви зараз ослабли (*О. Донченко*).
- Г Уже вечірні сутінки спадали над слободою, здіймалася завірюха, але ні вітер, ні лютий мороз — ніщо не могло примусити слободян розійтись по домівках (*А. Шиян*).
4. Знайдіть складне речення зі сполучниковим зв'язком.
- А Стояла надзвичайно приємна і тиха весна, рожева пелюстка з яблуні падала майже прямовісно (*Ю. Яновський*).
- Б Місяць зійшов пізно, і розтрушені, як віхті ромашкового сіна, хмари раптом просвітилися, задимилися, ожили і побігли на захід (*М. Стельмах*).
- В На весь степ лунали переможні крики козаків, вигравали сурми; бриніли бандури і кобзи, грім барабанів (*П. Панч*).
- Г Із-за дубів став здійматися на небо місяць, червоний, великий, як червоного золота діжа; вирізались над темною масою гаю вершечки дубів, огневими шпильками пронизалася вода (*С. Васильченко*).
5. Знайдіть складне речення з безсполучниковим зв'язком.
- А Тікало од пана і панщини все, що не заплісніло в неволі, не втратило живої душі (*М. Коцюбинський*).
- Б Команду подали пошепки, а враження було таке, що пролунала вона громом (*О. Гончар*).
- В Ясне сонечко любо світить та гріє, сніги тануть, біжать з гір долинами прудкі потічки снігової води; ранні чумаки коло возів лаштуються; там хлібороби заворушилися (*Панас Мирний*).

- Г Чим вище підіймалися бійці, тим заграва перед ними ширшала, розросталась, поки, нарешті, стало видно, що горить високий міст над якоюсь гірською річкою (*О. Гончар*).
6. Знайдіть правильно записане речення.
- А Коли почую твій співучий голос і легкий сміх навколо забринить — мені здається — серед поля колос гойдається і пташка десь дзвенить (*П. Филипович*).
- Б Коли почую твій співучий голос і легкий сміх навколо забринить, мені здається: серед поля колос гойдається і пташка десь дзвенить.
- В Коли почую твій співучий голос і легкий сміх навколо забринить мені здається — серед поля колос гойдається і пташка десь дзвенить.
- Г Коли почую твій співучий голос і легкий сміх навколо забринить: мені здається серед поля колос гойдається і пташка десь дзвенить.
7. Знайдіть речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком.
- А Весна таки поставила на своєму: відкрили холодні північні вітри, припинились ранкові заморозки, настало тепло (*Ю. Збанацький*).
- Б Я і досі завжди з хвилюванням входжу в передосінню золотисту втому полів, я і досі не можу спокійно дивитися на сизі від негоди вітряки, на ці добрі душі українського степу, що віками вписували в сторінки хмар і неба нелегкий літопис хліборобської долі (*М. Стельмах*).
- В Дощ поступово затих; навколо світлішає, хмари поступово звилися вгору, стали прозорішими (*Ю. Збанацький*).
- Г Шпаки — це імітатори веселі, то іволга у пісні їх дзвенить, то хлопчик, друзів кличучи, свистить, то соловейко розсипає трелі, то колесо незмазане скрипить (*М. Рильський*).
8. Складними з різними видами зв'язку є речення.
- А Вітер підганяв їх на снігових белебнях, але як тільки вони скочувалися у яр, Сіроманцеві доводилося похекати та попріти (*М. Вінграновський*).
- Б Я довго лежу і слухаю, як дзвонить у такт дзвонів степу моє серце (*Г. Косинка*).
- В Михайло якраз натрапив на ту розмову чи суперечку, встряв у неї й почав доводити інспекторові, що він не має права лаяти учнів, і сказав щось образливе для самого інспектора (*Олена Пчілка*).

- Г Проте маленька пташина, ця пухнаста кулька життя, що майже цілком уміщувалася в моїй жмені, виявилася завзятою і не хотіла без бою віддаватись (*П. Антоненко-Давидович*).
9. Правильно розставте розділові знаки в реченні.
- А Над ними зумлили комарі, біля нас спросоння коли-не-коли схитувала річечка, а над усім світом протікала зоряна імла (*М. Стельмах*).
- Б Гусак випірнув і сперся перебитим крилом на воду, крило заболіло, запекло наче сперся він ним не на воду, а на вогонь (*М. Вінграновський*).
- В Обережні й лякливі, сарни належали лісовій гушавині, належали таємниці і я звідав таке відчуття, наче ця заказана таємниця постала переді мною наяву, тепер я можу приглянутись до неї пильніше (*Є. Гуцало*).
- Г Загадка — це чарівний світ поетичної таємниці і в цьому світі мороз поєднаний з весною, що виступає прекрасною руйначною всіх його мистецьких та господарських звершень (*Є. Гуцало*).
10. Пунктуаційних помилок немає в реченні.
- А Тухля була оселя не дуже давня і деревина, що росла на тухольській долині, була геть-геть молодша від тої липи (*І. Франко*).
- Б Небесам слава за ласку, землі слава за міць, повітрю слава за добро бо дивилося на світ очима сонця, бо дихало вітром, бо дух наш є повітря, бо тіло наше земля (*Є. Гуцало*).
- В Можливо, та сосна ввійшла в моє життя й поселилась в якихось там клітинах мозку тому, що саме з її вершини я вперше в житті заглянув у свою долю, побачив ту велич і красу, яка стала у моєму житті вирішальною (*Ю. Збанацький*).
- Г Небосхили заюшені, частіше задувають вітри з півночі і сива трава на солончаках біжить, як вода, а куці кураю та ковили здаються з повітря льотчикові Сіробабі овечками, що розбрелися по пасовиську (*О. Гончар*).

**У завданнях 11—15 знайдіть по три речення,
в яких допущено пунктуаційні помилки**

11. **1** Цей день заповідався стати звичайним весняним днем, який пашів прийдешніми літніми канікулами післяурочним футбо-

лом на шкільному спортмайданчику, швидко готованими уроками, аби встигнути до вечірнього телефільму і ще трішки перед сном зануритись у чергову книжку з фантастики, і життя було доволі непогане в той час, і попереду була ціла вічність (*Ю. Покальчук*).

2 Вискочить сонце на мить на блакитну полянку щоб обсушитись, гляне на себе в калюжу, і знову лізуть на нього важкі, розтріпані хмари (*М. Коцюбинський*).

3 Над шляхом при долині, біля старого граба, де біла-біла хатка стоїть на самоті, живе там дід та баба, і курочка в них ряба, вона, мабуть, несе їм яєчка золоті (*Л. Костенко*).

4 Безсмертні всі: цей виховав дитину, той пісню написав, хоч і єдину, а той, що не зумів цього зробити, коло дороги посадив ялину (*Д. Павличко*).

12. **1** Благодословенна мудрості ріка, що не дримає тихо в сповиточку — а творить на землі такі дива, що аж сміється далеч світова (*М. Рильський*).

2 І ще пам'ятаю: був гарний літній день і все навколишнє здавалось прекрасним: сад, город, соняшники, й мак, і ниви за городом (*О. Довженко*).

3 Вставай, милий брате бо сором нам спати: ми спали століття — доволі вже сну (*В. Чумак*).

4 Нехай серця не знають супокою, хай обганяють мрії часу біг, і наша юність буде хай такою, щоб їй ніхто не заздрити не міг (*В. Симоненко*).

13. **1** Чекаю дня, коли тобі скажу: оця строфа, нарешті, досконала (*Л. Костенко*).

2 Погортайте сторінки сивих віків, і вам відкриється багато поетичних таємниць, і ви почуєте голоси творців, імена яких так розгубила історія; що вже навряд чи знайдемо багатьох сіячів, чия поетична нива, ставши народною, квітує й сьогодні на нашій землі (*М. Стельмах*).

3 Захочеш, і будеш. В людині, зятя, лежить невідгадана сила (*Олег Ольжич*).

4 Дивлюся: під тинном сердешна дитина хлоп'ятко маленьке, — вся в латках свитина (*Б. Грінченко*).

14. **1** Цей світ, надбита писанка; вона ще не розпалась, але глибокі тріщини у шкаралупі показують, що на землі живуть сліпі, котрі не бачать розколин небезпечних... (*Д. Павличко*).

- 2 Пташки заспівали, комашня заметушилась, ліс загомонів, природа знову ожила (*М. Коцюбинський*).
- 3 Тече вода з-під явора, яром, на долину; пишається над водою червона калина (*Т. Шевченко*).
- 4 Подивилась ясно, заспівали скрипки (*П. Тичина*).
15. 1 Три дари відпущено було Шевченкові щедрою природою, дар поета, дар художника, дар письменника (поета і прозаїка) (*М. Рильський*).
- 2 Очі — міра, рука — віра, совість — порука (*Нар. тв.*).
- 3 Багато слів написано пером, неказане лишилось неказаним (*Л. Костенко*).
- 4 Все тут сиве по-степовому: сиві полини стоять, деревій сивий, сріблясто виблискує неподалік у посадках — сива маслина (*О. Гончар*).

Завдання 16 —17 на встановлення відповідності

16. Установіть відповідність між складними реченнями зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком та їх різновидами.
- А** Угорі просвістіли крилами чирята, у броді скинулась риба, потім озвалося село, і ранок почав розгортати туман (*М. Стельмах*).
- Б** За лісом, де починається поле, троє дядьків кінчали копати яму, грудки землі злітали вгору і падали вниз (*М. Малиновська*).
- В** Йдуть і йдуть до Тараса у гості і смагляві казашки, і волжанки русяві, і звучить, і зліта «Заповіт» в високості — Кобзареве ім'я у шанобі та славі (*Г. Донець*).
- Г** Квітка рвучко тягнеться до сонця, і пружніе листя молоде, в'ються стебел оксамитні гронця, бо весна, пробудження іде (*П. Горецький*).
- Д** Явором, канупером, чебрецем, м'ятою, любистком запахло сонце (*К. Гордієнко*).
- Е** Жито вже кинуло колос і змінило барву стебел та листків: до зеленавості влилася сивина, ніби його хтось попелом трохі притрусив (*М. Малиновська*).
1. складні речення з підрядним і різнотипним безсполучниковим зв'язком.
2. складні речення з однотипним безсполучниковим і підрядним зв'язком.

3. складні речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком мішаного типу.
4. складні речення з сурядним і різнотипним безсполучниковим зв'язком.
5. складні речення з однотипним безсполучниковим і сурядним зв'язком.
17. Установіть відповідність між складними реченнями з сурядністю і неоднорідною супідрядністю та типами конструкцій даних речень.
- А** Усі погляди схрестилися на ньому, а він мовби й не помічав нічого, лежав і дивився на далекий обрій, що плив у легкому мареві, на дівчину, яка сапала картоплю, прикривши від сонця обличчя химерним капелюшком (*Ю. Мушкетик*).
- Б** Полковник Кноп провів його похмурим поглядом, а коли двері за Шаховським зачинилися, нервово підхопився із розкішного крісла, заходив по величезному кабінету, бо душила його безсила лють (*В. Канівець*).
- В** За дорогою і побіля неї сумовито затюшкали кулі, а коли замовк їхній посвист, вона підняла скошену свинцем стеблину, що впала біля неї (*М. Стельмах*).
- Г** Стоїш високо — не будь гордим, стоїш низько — не гнися (*Нар. тв.*).
- 1 з комбінованою супідрядністю
2 причленими (прискладними)
3 різночленими

Прочитайте текст і виконайте

18—20 завдання до нього

(1) Зелені стебла жита тягнуться догори так, наче прагнуть напитися не тільки сонячного проміння, а й закропитися живлющими жайворонковими піснями. (2) Влітку жито виросте, доспіє, наллється колосом, і в тугому зерні житиме пам'ять про весну, а в ясному повітрі бринітимуть разки намиста, порозвішувані непримітними пташками. (3) Й тоді, коли їстиму житній хліб, чи заспіває він мені зненацька жайворонковими піснями? (4) Добре було б, якби отакий співучий разок намиста впав із неба на землю, прямо мені під ноги. (5) Підняти б його, перемачати поглядом, почепити собі на груди — живу

жайворонкову пісню на груди! (6) Зелене безгоміння в полі, на обрії завмерла не хмара, а кінь із вершником, що тримає перед собою голутого списа. (7) Пам'ять наша — глибокий чарівний колодязь, на дні якого затонуло синє небо. (8) Ось я перехиляюся через цямрини, що пахнуть вогким деревом, пильно вдивляюся вниз, а з самісінької глибини колодязя, з його немислимо глибокого дна, так само проглядається моє дитинство, й ми дивимось одне одному в очі, мовчимо, ніби у своєму мовчанні теж хочемо зрозуміти якусь загадку, проникнути в таємницю (За Є. Гуцалом).

18. Безсполучниковий та підрядний зв'язок є в реченні
 - А другому
 - Б четвертому
 - В шостому
 - Г восьмому
19. Сурядний та підрядний зв'язок є в реченні
 - А першому
 - Б четвертому
 - В шостому
 - Г восьмому
20. З п'яти частин складається речення
 - А трете
 - Б четверте
 - В шосте
 - Г восьме

Розділ 3

ЗВ'ЯЗНІ ТЕКСТИ **(оформіть пунктуаційно тексти)**

1. Анемона.

Якось ніс я з весняного лісу букет квітів.

Була серед них і анемона тонюсіньке стебельце увінчане великим білим келихом-дзвінком. Такою ніжною тендітною беззахисно-боязкою здавалася ця квітка що я весь час непокоївся чи ж донесу її додому.

А таки доніс. Поставив букет у вазу з водою як і належить.

А тут відрядження повернувся аж через кілька днів поглянув на букет і очам своїм не повірив усі квітки зів'яли пообтрушували пелюстки тільки з тендітною анемоною нічого не сталося вона так само красувалася великим келихом-дзвінком і так само здавалася беззахисно-боязкою (*Є. Шморгун*).

2. Цвінуть соняшники. Озвучені бджолами вони чомусь схожі для мене на круглі кобзи які земля підняла зі свого лона на високих живих стеблах. Живе тіло кобз пахуче припорошене жовтим пилом поросле пелюстками світиться й золотіє щось промовляє своєю широкою невгасаючою усмішкою. Всі соняшники сміються веселі але водночас по-доброму замислені кожен щось хоче сказати тобі тільки підійди наблизь своє обличчя до нього уважного і доброзичливого.

На кожному крилі городу росли кущі барвінку. Здавалось що він і зимою зеленіє бо коли танули сніги то на світ пробивалось його цупке зелене листя не змучене холодом не скалічене морозом. А коли повітря ставало по-материнськи м'яким та лагідним то барвінок зацвітав зацвітав так наче небо бризнуло на землю живою своєю блакиттю зацвітав так немов дитячі очі землі дивились на тебе довірливо.

І як молоде зітхання землі як рожевий подих ранку стоять на тонких підсвічниках тремтячі маки. Десь у зеленій бурхливій гущі

городу або на окремій грядці або під смарагдовою латкою буряків вони попідставляли свої рум'яні чашечки складені із пелюсток шпарким променям ловлять їх хочуть націдити по вінця та хитнеться одна пелюстка гойднеться друга і вже розтеклося вилилося сонячне тепло і вже знову треба стати непорушно обережно підставляти рум'яні чашечки чекати налле сонце свого тепла чи не налле (*Є. Гуцало*).

3. Для мене зустріч із боровиком чи красноголовцем який дуже полюбляє хвалитися своєю шапкою завжди буває несподіваною і радісною. Та я не можу як інші одразу хапати гриба мені треба придивитися присісти погомоніти з ним а потім уже орудувати кіскою... .

Ось тут я вже пильную це ж таке місце де не тільки земля а й дерево пахне грибами. Я присідаю навпочіпки і тихенько придивляюсь що робиться довкола. Тут галасувати не можна бо гриб злякається людського голосу і піде в землю.

Раптом моє серце тенькнуло опустилось трохи вниз і радісно завмерло неподалік від отруйного стебла воронячого ока стоять два близнюки-червоноголовці. Вони такі молоденькі що їхні зрошені туманом картузики не встигли відліпитись од міцних товстеньких ніжок.

Добрий день хлопці-красноголовці кажу я до них а вони мовчать.

Еге а що тільки робиться з ними. На зарослій зозулиним льоном купинці стоїть отакенне красноноговище. Шапка на ньому перебакирилась завбільшки вона буде не менше полумиска а ніжка завтовшки з мою руку. Спочатку я його називаю старостою а далі отаманом над красноноговцями. Такого ще ніколи не бачив. Я підбігаю до нього приміряюся з усіх боків милуюся. Далі бережно зрізаю і кладу на бриль бо в бриль його шапка не влезить. Буде тепер чим похвалитися! (*За М. Стельмахом*).

4. Відлігають журавлі

Сьогодні вітряно дме різкий північний холодило. І хоч світить сонце хочеться стати у затишок і закутатись потепліше... .

Ліс не спить то крекче старий в'яз то лунко рипить розчахнута осика і від цього стає якось не по собі. Взяти б та піти так ні стоїш на щось чекаєш... .

Та ось ніби на догоду тобі здалеку долітає ледве чутний журавлиний поклик. Зраділо шукаєш очима по всьому небосхилу відлітних птахів аж ген вони!.. Сурмлять в тужливі сурми летять сумними трикутниками. І ось нарешті можна розрізнити чи не кожного з них.

Вожак упевнено тримається одного йому відомого курсу. За ним двома шеренгами летить вся зграя і в ній напіраючи на передніх то відстаючи легко впізнаються сьоголітки. Ще недосвідчені птахи... .

Ключ за ключем пропливає над рідною землею і над оксамитовими озимими рунами над багряними садами і перелісками лине сумний прощальний перегук.

Відлітають журавлі... .

До побачення. До наступної весни шепочу я дорогим нашому серцю птахам (*К. Наріжний*).

5. Перші сніжинки

Хоч місяць цей і зветься листопадом але дерева вже простягай вгору до сизого неба оголені віти. Тільки ялинки й сосни стоять зелені та дуб не скинув свого вбрання. Листя його лише пожовкло потемніло.

І здалеку здається що то стоїть могутній воїн закований у бронзу. Налетить вітер, задзвенить своїм бронзовим листям могутній дуб але не схилиться і перед бурею. Так і держатиме він своє чудове вбрання до самої весни коли замінить його молоде свіже зелене листя.

Іду по парку ніби ступаю по золотистому килиму. Тільки ледь шелестить під ногами бо вночі трохи приморозило.

Ось тихо мов малесенький прозорий білий метелик сіла на рукав перша сніжинка. А ось і друга третя. Химерні вони на вигляд ці снігові зірочки. Здається їх вирізьбив геніальний майстер. Ось затанцювало їх у повітрі більше посипалися густіше.

Занепокоєно цинькнула вгорі на дереві заклопотана синичка. Зима йде. Важко їй бідоласі буде коли впаде багато снігу та вдасть лютий мороз (*О. Копиленко*).

6. Струмок

Біжить він яром між густими травами колише їх і випроставшись тече далі а там знову десь притишиться зачепившись за корч

що перегородив йому шлях. Та все струмок до великої води поспіша щоб зіллятися з річкою потім з морем-океаном знятися парою полетіти з хмар. А з ними може обійти всю землю і зненацька випасти рясним дощем чи туманом щоб знову зробитися струмком і побігти до річки до моря... (Ю. Гундиш).

7. Верес

Усяка пора року по-своєму хороша. Напровесні гарно в степу. Влітку тягне на річку. Перші дні осені коли ще по-літньому припікає сонце буяє зелень і тільки де-не-де замайорить жовтий листок найкраще зустріти у хвойному лісі... .

У сосняку до міцного аромату живиці приєднується ледь вловимий медовий запах квітів вересу. Пружні приземкуваті стебельця цієї рослини густо вкриті листочками які зеленіють більшу частину року.

То окремим кущиком то килимками на сотні квадратних метрів простяглася вересова поросль. На кінець літа вересові килими вкриваються рясним бузковим цвітом.

Вересовий цвіт невичерпна скарбниця нектару і пасічники поспішають завезти вулики у ліс. Довго цвіте верес з серпня по жовтень. Але найбільше у дев'ятому місяці року тому й називають його «вересень».

Чудовий буває сосняк прикрашений вересовим килимом уранці. Зоряної ночі впала на трави і кущі роса. Сонце піднялося над лісом мірадами іскор засяяло на росинках.

Зволожені гострі листочки вересу наче в посрібленому оксамиті. Місцями серед глянсуватих листків ясно-червоними намистинками виблискують ягоди брусниці піднімаються над землею сиріожки в різнобарвних шапках.

Ідеш усе далі й далі легко на повні груди дихаєш цілющим повітрям напоєним тонким ароматом... .

Хороше в сосновому лісі коли там рання осінь постелила розквітчаний верес (З журналу).

8. Повінь

Коли настала справжня повінь річка розлилася так широко що вода обняла і луки і кущики а вночі підкралася аж до самого пагорба і кілька разів плюхнула в лисячу нору.

Ой клопіт ой клопіт заходилася лисиця. Там же діточки маленькі... Біжить вона до бобрів і гукає Рятуйте браття-бобри там у норі вода діточок заливає!

При-и-и-пинити роботу скомандував головний замузаний глиною бобер. Загатили бобри рівчак яким прийшла вода до пагорба і подалися знов свою греблю будувати. А лисиця повиносила діточок з норі посклала всіх рядочком і примовляє

Грій сонечку грій. З одного боку сонечко погріє потім поверне лисиця усіх і з другого погріє і животики погріє і лапки кволенькі.

Ах як добре що сонечко у небі є думає лисиця. Ну й чудна Хіба тільки вона так думає Всі так кажуть *(Ю. Старостенко)*.

9. Медунка

Найякравішою квіткою весняного лісу є медунка. Над землею піднімається високе з поодинокими листочками стебло вершина якого прикрашена пучечками різноколірних квіточок. Пуп'янки і щойно розкриті пелюстки світло-рожеві. Трохи нижче квіти фіалкові. А старі віночки відцвітаючи стають синіми блакитними.

Рожево-фіалково-синій медунковий цвіт помітний у лісі здаля і добре приманює поки ще нечисленних комах.

Джміль відвідав усі верхні рожеві квітки і спустився вниз до синіх. Тільки-но зачепився передніми ніжками за пелюстки як вони відірвалися джміль упав на землю басисто-невдоволено загув і полетів на іншу медунку. Раз-другий обірветься він зі старої синьої квітки і пересте їх відвідувати. А медунці тільки цього і треба нехай комахи запилюють молоді рожеві квіти а не відцвітаючі старі. На кожній рослині для комах є сигнал рожевий колір молода квітка тут нектар. Ласуйте ласуйте ним А водночас і пилок переносьте Не гайте часу на відвідування синіх уже запилених квіток в них мало нектару а важкого джмеля їхні пелюстки не витримають *(За В. Пархоменком)*.

10. Пахло осінню й літом разом. Попід воцаними стернинами білі дрібненькі грицики цвіли поруч із червоненькою заячою конюшинкою і їм гарно було усім бо так як вони під цю пору в полях уже не цвів ніхто. Хоча на межі де одна лісосмуга межувала з другою ще майоріла мальва. Сім пурпурових аж чорних квіток ще завзято пашіли на ній від вершка до середини гінкого стебла тоді як літні квіти вже стали тверді мов камінь й перетворилися на кам'яні коричневі гудзики *(М. Вінграновський)*.

11. Було тут і двоє наскрізних дверей одні виходили на буряки а другі на скіфську могилу що принишкло руділа вже на зібраному баштані. Мабуть таки баштані бо пахло динями. Присвітлена природеним сонечком скіфська могила й сама кругліла під лісосмугою як незнайдена в бур'янах диня-дубівка (*М. Вінграновський*).

12. Смеркалося. Антін в'яло минав квартал за кварталом. Дивився як поволі дерева пірнали в сизий туман та рисувались на небі як темні жилки на перламутрі. В переривах кварталів молочна мла за якою чулось далеке і безконечне. З неба сіяв дрібненький дощик і ніжним холодком осідав йому на обличчя. Світили вже світло. Тротуари блищали ловлячи в себе вечірні тіні дерев. Капало зі стріх. Все частіше краплі стікали з дахів з ринв зі стін. Вони грали співали дзвеніли міняли темп силу і голос. Незабаром вулиця обернулась в симфонію крапель. Непомітно впливали з туману ліхтарики розносячи світло. Тихими вулицями в вечірній мряці по всіх усюдах розтеклися з легким гойданням червоні вогні. Чорніли тільки в ліхтарника ноги а над ним гойдався вогник. Оживлялася музика крапель сумних і веселих лінивих і жвавих глухих та дзвінких. Вдалині м'яко блимнули вікна і чиясь невидима рука тихо зводила половинки віконниць наче очі до сну стуляли повіки (*М. Коцюбинський*).

13. Любив гупання яблук в саду вечором у присмерку коли падають вони несподівано нишком додолу в траву якась тайна і сум і вічна неухильність закону почувалася завжди в цьому падінні плода.

І грім хоч мати лякалась його любив я з дощем і вітром за його подарунки в саду (*О. Довженко*).

14. Пожовтіло листя на деревах і листя твоєї душі теж либонь береться багрянцем. Ось із каштана впав листок великий лапятий мокрий упав швидко ніби гнаний донизу холодним ляком осені... Світ пожовтів. Куди б не йшов а йдеш по зітханню по багряних та золотих муках по сухих зойках по ледь чутних розпачливих скриках. Глід червоніє в полі поміж голого віття і так стоятиме до морозів. У лісі стало вільніше оголившись він похолоднішав і почорнів сонячні плями здригаються під ногами і теж здається почнуть шарудіти... (*Є. Гуцало*).

15. Я нічого так не люблю як дідів. Це жива мудрість неписана історія нашого народу. На своїх зігнутих плечах несуть вони стільки краси і ніжності що може позаздрити їм будь-хто.

І коли в автобусі я бачу сідоглавого предка мого із в'язанкою бубликів я чомусь думаю зараз прийде в хату добуде свій нехитрий гостинець і скаже своєму Іванкові.

А глянь що я приніс від зайця... .

Він посадить на коліна своє чорняве чи біляве безсмертячко і воно роззявивши ротика слухатиме його простодушні оповіді в яких переплететься дійсність і фантазія. І колись обов'язково проснеться в його душі дідова краса і живитиме його дідова мудрість і дідова мова (*В. Симоненко*).

16. Гарбузи в'ються поміж картоплею спинаються на вишні перелазять через тин вони прикріпившись чіпкими своїми вусиками просочуються пробиваються скрізь де тільки можуть знайти краплину сонця. Завойований простір вони відзначають високим зірчастим цвітом цілими вогняними сузір'ями які палахкотять поміж кущами картоплі які завзято задираються на тини на кущі які перелазять через рови з наївною безтурботністю вискакуючи на вигін на стежку на дорогу розцвітають і там нашорошуючи навсібіч свої чутливі струни-вусики аж поки їхню довірливість розтопче в пилюці людська нога або ж худоба або ж переїде колесо воза чи велосипеда. Так закінчуються майже всі вилазки гарбузів за межі городу але це їх не лякає не зупиняє і хіба тут відмовиш городній рослині у вродженій відвазі! (*Є. Гуцало*).

17. Можна творити поезію високого патріотизму ні разу не вживши слів батьківщина або вітчизна можна проінняти творчість палкою любов'ю до України ні разу не вживши слова Україна можна писати пристрасні любовні поезії не вживши слів любов чи кохання. Бо поезія не називає а пориває. Це добре знала Олена Теліга (*Ю. Шерех*).

18. Роса по балках така, що коли треба ноги помити чи ранішній сон розігнати то біжи мерщій де спориш та лопухи там вона така краплиста що в краплині й себе заспаного побачиш... . А в степу там росичка була вже тепла там вона виблискує і в чашечках білої березки і на стебельцях жита і червоний горошок світить-

ся нею і різне польове квіття що радіє кожною квітинкою розбризкана всюди по межах серед дозріваючих нив (*О. Гончар*).

19. Тим часом ватра розгоралась на полонині. Повним поваги рухом як давній жрець підкидав ватаг до неї сухі смереки та свіжу хвою і синій дим легко здіймався над нею а далі кинутий вітром зачеплявся за гори перетинав чорну смугу лісів та стелився по далеких блакитних верхах.

Полонина починала своє життя живим негасимим вогнем що мав її боронити од всього лихого. І наче знаючи це вогонь вився гордо своїм гадючим тілом та дихав усе новими клубами диму (*М. Коцюбинський*).

20. А сон налягає. Щоб відігнати його Іван встромляє очі в живий вогонь. Він мусить сокотити вогонь цю полонинську душу бо хто знає що б сталося якби не вберіг (*М. Коцюбинський*).

21. Виходили на іскрясте шосе в перламутр гарячого полудня. Утомно дрижали наливні поля і перелітав димний легіт. Небо блякло нечутно й зів'яло скрадалися полинялі сонячні дороги до незнайомих горизонтів до туманово-бузкової маси.

На повороті почули останню міську пісню трамвайна путь розлетілася в яри й раптом плавно спланувала півколом назад. На перепутті під зеленою мжичкою дерев дрімав парк.

Сонце стояло над головою. Город відходив по шосе а за ним плентались яри іподрому (*М. Хвильовий*).

22. Кам'янець як глянути на нього здалека стоїть в долині а прийдеться їхати то на горі та ще й на якій горі. Думаєш дивлячись тут була колись кругла яма та чиясь невідома сила провела пальцем краями і в тім місці земля репнула середину ж зігнало до купи а кругом став рів широченний і глибоченний. На дні річка потекла Смотрич от як Хорол завбільшки і де-де реве по камінні. Попід річкою де місця стало люди, що та мурашня купки собі понагортали і живуть. Глянеш згори голова закрутиться глянеш знизу шапка злетить. Що тісно то інша хата прилипла до скали як ластівчаче гніздо під стріхою що потребує лиш півдаха інша під каменюкою стоїть як під полою в батька. Каменюка нависла вкуріла а хатина тулиться під нею як сирота під тинню.

Смотрич обтікає город кругом що з якого боку не їхати в Кам'янець конче треба через воду (*А. Свидницький*).

23. Весело й тяжко згадувати нам тебе старий наш діду Києве! Бо й велика слава не раз тебе осіяла і великі злигодні на тебе з усіх боків збирались... . Скільки-то князів лицарства гетьманів добуло воюючи за тебе слави.

У нещасливий Берестецький рік прийшов до Києва Радзівілл із литвинами усе попалив і пограбував а міщане сівши на байдаки мусіли до Переяслава втікати.

Та люта пожежа іще не зовсім загладилась куди не кинь оком усюди виден був її прослідок.

Тоді ще трохи не весь Київ містився на Подолі Печерського не було зовсім а Старий або Верхній город після Хмельниччини безлюдовав. Де-не-де стояли по Подолу кам'яниці а то все було дерев'яне і стіни з баштами круг Подолу і замок на горі Киселівці. Улиці були вузьенькі плутались то сюди то туди а іноді замість вулиці майдан і ніхто його не забудовує і нічого на ньому нема тільки гуси пасуться (*П. Куліш*).

24. Рідко може єсть на Україні добра людина щоб прожила вік та не була ні разу в Києві. А вже хто був то знає братство на Подолі знає ту високу з дзигариками дзвіницю муровану кругом огорожу пишно розмальовану церкву ті високі кам'яниці по боках. Отже років за двісті назад тоді як отой-то Шрам був у Києві все те було інше. Тоді ще стояла дерев'яна церква гетьмана Петра Сагайдачного і огорожа і дзвіниця і всі братські школи усе те було дерев'яне. У середині в монастиреві стояв тоді густий старосвітський сад. Була то колись благочестива пані Ганна Гулевичівна що подарувала на братство свій двір із садком. І на тому-то дворі гетьман Сагайдачний церкву збудував і монастир братський зі школами заснував щоб те братство дітей козачих міщанських і усяких учило людям у темноті розуму загинути не давало (*П. Куліш*).

25. Знали вони те озеречко окутане верболозом кущами терновиння та глоду. До нього й попрямували зоставивши коней віддалік під копицею сіна. Тихцем пробралися між кущами до плеса. Кругле як волове око затишне інтимне якесь. Багрянцеве листя нападало з кущів на воду й незрушно лежить вода темніє вже по-осінньому.

Задумлива тиха. Не пробіжить навіть комашина по ній. Раптом Шаміль вхопив Колосовського за плече остеріг... . Двоє каченят впливали на плесо. Благородної кавової барви. Видно навіть темненькі смужечки вповдовж голівок. Молодіусьнікі... . З затінку впливають на ряботінь сонця роззираються... . Помітили людей і не сполохались спинились дивляться... . Ти б стріляв хотілось Богданові запитати товариша Я б ні не зміг би в таку красу... . Почувається як їм щасливо у парі як гарно так вільно й беззвучно плисти по озерцю. Хлопці боялися поворухнутись щоб не злякати. І враз фр-р! І вже над лугами. Але і там у прудкім віражі йшли у парі рядком. На інші кудись на більші озера (*О. Гончар*).

26. Ось він іде по дорозі крізь місячну повінь. Легкий пил під ногами. Роса на траві. Темні коні пасуться. Ось їх слід у росі. Он їх спини виблискують. Щось промайнуло в сутіні за мостом під вербою. Ні нічого не майнуло. Тихо навколо й не тихо. Все сповнене особливих нерозпізнаних звуків. Крізь далекі дівочі співи що тихо бринять десь у сріблястому сяйві здається ніби чути як росте трава огірки десь у таємничій паркій тьмі довшає огудина гарбузів чіпляючись вусами за тин як наливаються червоним соком вишні шаріють груші.

Пахне нічними квітами земля пахне плодами й листям і медом соняшників і медом тютюну і медом гречки. Все довкола пахне навіть пил на дорозі і навіть роса (*О. Довженко*).

27. Як я люблю коли зоряно-зоряно в небі коли в полях під зорями світліють мов річки дороги а соняшники прямо від зірок перехоплюють росу спросоння лопотять нею і нанизують на свої пелюстки.

Село зачароване зоряним небом хороше синіє розкиданими хатками біля яких пильно дивляться на схід потемнілі соняшники. Дорожнім відволоженим пилом терпкими коноплями і дозрілими садами пахне ніч.

Зрідка спросоння заскрипить журавель або гупне біля якогось похиленого тину росяне яблуко проллється шипучим соком на траву і знову тиша мов у доброму сні і знову лапаті соняшники наче матері простягають на схід обважнілі руки на яких спочивають голівки малих повних дрімливого цвіту соняшників (*М. Стельмах*).

28. Слід визнати що література слово книжка на жаль не займають у житті більшості людей провідного місця. З одного боку це можна зрозуміти люди заклопотані своєю роботою сім'єю життям одягом їжею... . Про книгу згадують у години дозвілля. Відтак у них складається враження що література щось другорядне а можливо і не дуже потрібне. Віддають перевагу техніці тим речам без яких неможливий «прогрес»... .

Але чи назве хто завод що існує приміром тисячу років? А «Іліада» і «Одіссея» існують вже близько трьох тисячоліть. Справді слово не ржавіє воно невмируще. Слово настільки могутнє що з ним навряд чи щось може зрівнятись (*П. Загребельний*).

29. Слово найтонше доторкання до серця воно може стати і ніжною запашною квіткою і живою водою що повертає віру в добро і гострим ножем і розжареним залізом і брудом... . Мудре і добре слово дає радість нерозумне і зле необдумане і нетактовне приносить біду.

Словом можна вбити і оживити поранити і вилікувати посіяти тривогу і безнадію і одухотворити розсіяти сумнів і засмутити викликати посмішку і сльози породити віру в людину і заронити зневіру надихнути на працю і скувати сили душі... . Зле невідале нетактовне просто кажучи нерозумне слово може образити приголомшити людину (*В. Сухомлинський*).

30. Той хто не цікавиться історією минулим збіднює своє сучасне майбутнє й минуле найбільш відповідальне сучасне наймінливіше майбутнє а найбагатше минуле. Сучасне постійно зникає це хитка межа між минулим і майбутнім але межа ця дійова і активна. Майбутнє постійно відступає і ми його прагнемо. Воно володарює. Минуле ж це гігантська скриня культури доступна кожному хто хоче збагатити своє сучасне і забезпечити майбутнє (*Д. Лихачов*).

31. Життя що погода. Як серед ясного літнього дня коли сонце аж пече так гріє та світить дивись де не взявся вітер надув-нагнав з усіх боків чорні хмари заклуботались вони насупилось небо заховалось сонце похмуріло загуло закрутило закушпелило шляхом зиркнула блискавка загуркотів грім гряк трісь... . Отакечки й тут. Оце тихо й мирно любо та мило гульк не вспів озирнутись як повернуло на негоду... (*Панас Мирний*).

32. Як залле Вербівку літнє палке сонце як засипле її зверху золотом та сріблом сонячне марево то вся кучерява долина здається залитою буйними зеленими морськими хвилями що десь набігли з моря й залили й затопили долину й скам'яніли піднявшись високо вгору. Дивишся і не надивишся дишеш і не надишешся тим чистим гарячим та пахучим повітрям (*І. Нечуй-Левицький*).

33. Не спалося... . Може, тому, що повний задумливий місяць заливав кімнату казково-голубим бентежачим світлом. Може тому що десь на селі мабуть на лобатому утопаному горбі над Россо співали дівчата і злагоджена сумовита пісня зіткана з одних жіночих голосів звучала особливо проникливо і хвилююче... . А може й тому що настав нарешті час вирішувати складне важке але неминуче питання як бути далі Як розпорядитися собою Куди податися Яку стежку обрати (*І. Рябокляч*).

34. Безсумнівним є те що справіку в людині двоє начал живуть дві натури вічно в душі протиборствують будівник і руйнач. Один зводить храм Артеміди а другий уже позирає на нього поглядом Герострата. Відколи й рід людський існує борються в ньому ці дві сили дві пристрасті одна з яких увінчує нас вінцем безсмертя а друга стає мовби нашим прокляттям. Тут вічний бій він і нині триває і яке з цих двох начал переможе яке візьме гору від цього залежати-ме все (*За О. Гончаром*).

35. Трамонтан дмухав з берега був місяць січень чи лютий море замерзло на сотню метрів на морі розходилися хвилі на обрії вони були чорні з білими гривами добігали до берега напроти вітру вітер збивав з них білі шапки. Коло берега кригу розбив штормок а все показувало що незабаром ревтиме справжній штормило на березі стояла стара Половчиха одежа на ній віялась мов на кам'яній вона була висока та сувора як у пісні (*Ю. Яновський*).

36. Степ уже вбрався у вечорову просинь. Спершу вона як вода вступила у видолинки стала у полинових кущах та побіля них а далечінь була вже вся синя. Над нею ген-ген крайнеба червоніла сонячна заграва та вітерець ледь чутно дихав (*Гр. Тютюнник*).

37. Вгорі латкою палає жовтогаряче небо вечора. Холодно німо дивляться темно-синіми шибками вікна. Вітер жене небом кучугури жовто-білих хмар перевертає ними як перинами сіє хмаряним борошном по небесній блакиті (*В. Винниченко*).

38. І справді раптом почав падати прямий дощ. Він лив і половина сонця заховалася за хмари а половина визирала а що робиться на землі бо там весною завжди дуже весело і сонцю хотілося все бачити. Всі краплини сяли на сонці від його проміння і сліпили очі. Це був веселий сліпий дощик! (*О. Іваненко*).

39. З усіх садків пахло нагрітою на сонці корою дерев набубнявілими бруньками. Гіркуватий гострий запах збуджував і вже при самому споміні про те як гірчить у роті розкушена брунька як після того в'язкий язик липне до піднебіння ставало в почуттях по-весняному добре ясно все розумілось і думалось весна прийшла принесла сподівання на зміни в житті сподівання чогось незвіданого справжнього.

На вулицях на подвір'ях по садках по городах скрізь згрібали сміття бур'ян листя згортали все те докупи й підпалювали. І в ясний синій день злітали ледве видимі полохливі тремтячі язики вогню. Можна було стати біля будь-чийого двору і стежити коли те світле дрижання вихопиться вгору а коли заховається поміж галуззя яке сочиться й сочиться догори димом димком подимком. Те димовиння спершу низько стелиться над землею горнучись до неї мов до рідної а що стає йому тісно то спливає все вище й вище і вже яблуні закутані тими ворухкими блакитними пасмами вони серед них як у воді (*Є. Гуцало*).

40. Знаєте сонце вміє жити ранком воно веселе вдень працюю вите увечері задумливе коли за обрій відходить а біля нього купчаться хмари обгортають сонце воно задумливе як мудрець (*М. Хвильовий*).

41. Сідало сонечко в сизо-червоні хмари мов шматки розірваної ганчірки висіли вони над горою а зверху їх огортало червоне зарево а коли воно блідніло і зменшувалося хмари мов живі страховища роздималися-піднімалися і щось страшне бубоніли блимаючи огненними очима (*За Панасом Мирним*).

42. Здавалося хвилинами що сонце осередок світу та життя сховалось сьогодні між мереживо гілок і листя яблунь груш і черешень щоб зробити осередком справжнього духовного життя і людяності та душевного тепла і молодечого захоплення цю русяву істоту яка себе називала мавкою (*О. Туринський*).

43. Пішов дощ дрібний та тихий мов кризь сито засіяв. Стрепулися темні ліси і розправляючи підставили своє загоріле листя під дрібні дощові краплі. Вітер скотившись з гір у долини сховався по темних ярах і щось глухо бубонів високим скелям та глибоким ярам (*Панас Мирний*).

44. Бачили ви бджолу як вона забравшись у гарбузову квітку втонувши у золотому пилку аж стогне там од щастя та насолоди знайшла що шукала. Божественна для неї мить Звісно могла й не долетіти загинувши на льоту. Ну й що Де пошук де політ до прекрасного там природа страху не відає. А художник так само шукає свої нектари. Маючи мету заповітну не боїшся отих незгод житейських (*За О. Гончаром*).

45. І жайворонок що загубився в небі співаючи жайворонісі і орел що повис на вітрі ледве ворущачи кінчиками крил виглядає здобич чорногуз бродить по траві як землемір ящірка перебігла обніжок зелена мов цибулиння дикі бджоли гудуть за медом ховрашок свистить цвіркунці одне пиляють у свої скрипки наче сільський швець на весіллі.

І хочеться знати куди падає сонце кортить дійти рівним степом до краю землі й заглянути у прірву де вже чимало назбиралося погаслих сонць як вони лежать на дні провалля як решета як сковороди чи як жовті п'ятаки? (*П. Куліш*).

46. Сьогоднішня молодь звикла до розкошів. Вона погано вихована зневажає авторитети не поважає старших. Діти сперечаються з батьками жадібно ковтають їжу та до розпачу доводять учителів (*Сократ*).

47. Місце було дуже вигідне глибока яруга поросла чагарем була прикрита з усіх боків дубовим лісом з доброю невижатою травою можна було пасти корову і розкласти невелике багаття. Але дрімати не довелося в яру почулося погейкування хтось гнав бичків до водопою (*Гр. Тютюнник*).

48. Деревя цілий день вимітали небо своїми зеленими мітлами і надвечір із-за хмар таки виглянуло сонце. Гроза обмила втому не лише з вродливої природи я майже фізично відчував у грудях радість (*За В. Симоненком*).

49. В Ташані вода як синькою розведена і сині хмари киплять у ній миються гнівною хвилею яку безупинно гонить вітер-весняк. Хвиля хитає комиші вішає на кореневища верболозів лиштви білої піни. За Ташанню діброви стоять у весняних розливах а від чорного дуб'я і тінь у воді чорна і сама вода чорна і брижі там ходять від вітру дрібненькі але вороні роздратовані в несупокої. Від дубової кладки, схованої поміж густими вербами пружинами розходяться водяні кола (*Г. Тютюнник*).

50. Коли лежиш у полі лицем до неба і вслухаєшся в многоголосу тишу полів то помічаєш що в ній є щось не земне а небесне.

І небо з зірками таке наче дотепер його й не бачив і ці липи-красуні що їхньої краси здається ніколи й не помічав (*М. Коцюбинський*).

51. Зимовий вечір закуривши люльку розсипав зорі наче іскри пустив хмарки мов кілька диму і проскрипівши чобітьми шепнув морозам щоб готували вікна ліси вбирали у білий іній та готували йому постіль (*В. Симоненко*).

52. Як добрий чорний хліб для їжі і як прозора дзвонкова вода для пиття так нам потрібне пристрасне вихоплене з-під громів і з-під самого сонця слово зіткане з ніжності з перехресних тривог і хрещатого цвіту надій (*М. Стельмах*).

53. Той хто не вміє швидко й свідомо читати не може успішно оволодіти знаннями. Усе що ви читаєте це інтелектуальний фон вашого навчання. Чим багатший цей фон тим легше вчитися... Напівавтоматизм процесу письма надзвичайно важлива умова грамотності й свідомого засвоєння знань (*В. Сухомлинський*).

54. Україна здавна славиться народним мистецтвом. Дівоче вбрання і козацька люлька топірець гуцула і спинка саней вишитий рушник і звичайний віконний наличник будь-яка річ ставала витвором мистецтва. І водночас творилася пісня з'являвся живопис бриніла бандура ця українська арфа... .

Людина оточувала себе красою знала в ній смак художньо оздоблювала життя заповнена одвічним бажанням творити... (*О. Гончар*).

55. Уночі була гроза а ранок видався ясний на диво. Небо чисте лагідне-лагідне що дивлячись на нього мимоволі усміхнешся. Сонце веселе тепле бадьоре. На бур'янах рясніли блискучими діамантами краплі нічного дощу круто пахли високі буйні ромашки *(О. Гончар)*.

56. На широкій рівнині скільки сягав зір яскраво золотились соняшники. Стояли до самого обрію пишноголові стрункі і незліченні і всі як один обернені до свого небесного взірця до сонця... . Здавалось вони й самі випромінювали світло своїми жовтогарячими кронами і може тому навкруги в зоні їхньої дії було якось особливо ясно чарівно й святково мов у заповіднику сонця *(О. Гончар)*.

57. Осінь уже торкнулася лісу.

Розкішними червоними гніздами обвисає горобина жаринами горить у безлистих кущах рясний свербиус білий ніздрюватий деревій пахне густо і владно забиваючи сумовиті повіви прив'ялих трав і квітів. Восковим ніжним оксамитом уже підбито знизу липовий лист пожовтіли на ньому гострі зубчики почорніли в суцвітті дрібні горішки насіння *(Є. Гуцало)*.

58. Якщо спекотної літньої днини у степовому селі вас напоють водою і ви подякуєте господареві він може сердито кинути у відповідь За воду не дякують Суть відповіді така напоїти водою подорожнього це не послуга а обов'язок людини *(В. Супруненко)*.

59. Все дивне в цьому світі квітка і плід вітер і зірка краплина води і найдрібніша піщинка. Та либонь для самої людини немає нічого дивнішого ніж вона сама *(Є. Гуцало)*.

60. За все що в цьому світі звідав скажу спасибі мамі і землі. Коханій за уста її і руки товаришу за слово і плече. Ріллі за хліб поезії за муки. А часові за те що він тече *(Б. Мозолевський)*.

61. Роса по балках така що коли треба ноги помити чи ранішній сон розігнати то біжи мерщій де спориш та лопухи там вона така краплиста що в краплині й себе заспаного побачиш... . А в степу Там росичка була вже тепла там вона виблискує і в чашечках білої березки і на стебельцях жита і червоний горошок світить-

ся нею і різне польове квіття що радіє кожною квітинкою розбризкана всюди по межах серед дозріваючих нив (*О. Гончар*).

62. Свобода як човен. Гніє коли стоїть на прив'язі керований веслами йде від берега до берега а пущений без керма за водою зникає. Свобода як бритва. У твердій руці голить а в тремтячій калічить обличчя. Свобода як мати. Ти за нею ридатимеш аж тоді як вона покине тебе навіки (*Д. Павличко*).

63. Над очеретом пливе м'яка і тендітна тиша. Сонце вже лежить на горизонті грандіозною трояндою і збирається на ночівлю. Потім воно ховається і тільки ледве помітний слід його залишається на заході. Нарешті з-за коси виринає човен наближається скоро але тихо. Зорі то дрижать то сполохано перебігають до небокраю (*За М. Хвильовим*).

64. Мова це наша національна ознака в мові наша культура сукупність нашої свідомості. Мова це форма нашого життя життя культурного і національного це форма національного організування. Мова — це душа кожної національності її святощі її найцінніший скарб... .

І поки живе мова житиме і народ як національність. Не стане мови не стане національності (*І. Огієнко*).

65. Коли підуть горами по небу сині хмари страшний тоді Дніпро! Водяні горби гримлять б'ючись об гори і з блиском та стогоном відбігають назад і плачуть і голосять вдалині. Так побивається стара козакова мати виряджаючи сина у військо. Розгульний бадьорий їде він на вороному коні узявшись в боки й помолодецькому заламавши шапку (*М. Гоголь*).

66. Важка хмара опустивши до землі сиву косу швидко відпливає в далечінь захопивши з собою шум зливи й гуркіт грому і лишаються тільки пахощі грози та далекої зірниць над зажуреним і принишклим степом.

Сірий припорошений весняною пилюкою степ збігає на південь і стигне там голубим маревом і стоять на ньому сторожеві могили насипані може татарвою а може волелюбним козацтвом (*Г. Тютюнник*).

67. Сонце ще не зайшло а вже вплив місяць якось непомітно виступив з млистого туманного небосхилу і вже вони обидва світила освітлюють цей тихий простір що з правіку мабуть носив назву Чари-Комиш (*О. Гончар*).

68. Вологі березневі вітри дихають на Київ на Володимирську гірку розбуджуючи в душі все те ласкаве миле далеке що досі мовби дрімало десь у глибинах а з першим подихом весни знов підіймається пробивається на поверхню (*О. Гончар*).

69. Світ до захмеління прекрасний розступався на всі чотири боки від них. Ясні охоплені багрянцем гори стояли до самого небокраю. Причайлися гори заворожені красою ніколи не бачених степів. Спокійний сумирний стоїть сад. У відкритім степу ні душі лише де-не-де бовваніє похилена вітром тичка з соняшничини (*За О. Гончаром*).

70. Судьба моя не обминай мене бува турботою ні пилом сивим як курай ні чорною жаротою ані слізьми ані людьми ні жалощами й болями ані зірницями з п'ятьми ні полем із тополями ні криком сурми з бездорож де в полі ворон кармає. А щастя ж як А щастя що ж А може в цьому й щастя є (*А. Малишко*).

71. І тепер проживши піввіку я згадую вечірне стависько потемнілі в жалобі трави що завтра стануть сіном велетенські шоломи копиць останній срібний дзвін коси і перший скрип деркача і соняшник вогника під косарським таганком і пофоркування невидимих коней що зайшли в туман і тонкий посвист дрібних чирят що струшують зі своїх крилець росу і дитячий схлип річечки в яку на все літо повходили м'ята павині вічка дикі півники та й не журиються а цвітуть собі (*М. Стельмах*).

72. Далека красо моя Щасливий я що народився на твоєму березі що пив у незабутні роки твою м'яку веселу сиву воду ходив босий по твоїх казкових висипах слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину що лічив у тобі зорі на перекинутому небі що й досі дивлячись часом униз не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах (*О. Довженко*).

73. Село було велике широко розбудоване серед почорнілих і ще безлистих садів а останні його садиби спиралися на темну стіну густого соснового бору. Хати були заможні свіжовибілені з коминів снувався синій дим на подвір'ях рипіли колодязні журавлі. Парубки поїли коней а зграйки дітей галасливо бавилися на обсаженій тополями дорозі то у квача то у хованки (*М. Конопницька*).

74. Наближається південь червцевий південь повний спеки й світла. Світло хвилями ллється з неба сповняє повітря несито пожира тіні на землі загая їх під дерева кущі у гущину. На що вже бувають таємничі холодки а й туди хоч тоненькою цівкою притиснеться воно і сміється раде що знайшло і там свого ворога темряву... . Тільки в ту альтанку що під старезним волоським горіхом у садку не пускає його дикий виноград звившись тісно й щільно в одну зелену стіну. Вже що не робить світло і зайчиком плигає біля альтанки пробившись крізь листя горіха і золотою сіткою пада на землю і мигтить і переливається намагаючись присунутися ближче до темного закутка та ба Ніяк не може. Стало на порозі альтанки зазирає туди а ввійти дзуськи (*М. Коцюбинський*).

75. Ліс ще дрімає в передранішній тиші... . Непорушно стоять дерева загорнені в сутінь рясно вкриті краплистою росю. Тихо навкруги мертво... . Лиш де-не-де прокинеться пташка непевним голосом обізветься зі свого затишку. Ліс ще дрімає а з синім небом вже щось діється воно то зблідне наче від жаху то спалахне сйивом немов од радощів. Небо міниться небо грає усякими барвами блідим сйивом торкає верхечки чорного лісу... . Стрепенувся врешті ліс і собі заграв... . Зашепотіли збуджені листочки оповідаючи сни свої заметушилась у травиці комашня розітнулося в гущині голосне щebetання й полинуло високо туди де небо міниться де небо грає всякими барвами...

На галявину вискакує з гущини сарна і зачарована чудовим концертом зупиняється витяга цікаву мордочку до кривавої смуги обрію що червоніє на узліссі поміж деревами і слуха.

Аж ось ринуло від сходу ясне проміння мов руки простягло до лісу обняло його засипало самоцвітами золотими смугами впало на синю від роси траву на галявині де гостро на тлі золотого світла випинається струнка постать сарни (*М. Коцюбинський*).

76. Тим часом море йшло. Монотонний ритмічний гомін хвиль перейшов у бурханню. Спочатку глухе як важке сапання а далі сильне і коротке як далекий стріл гармати. На небі сірим павутинням снували хмари. Розгойдане море вже брудне й темне насакувало на берег і покривало скелі по яких потому стікали патьоки брудної з піною води.

Над берегом висів солоний туман од дрібних бризків. Каламутне море скаженіло. Вже не хвилі а буруни вставали на морі високі сердиті з білими гребенями од яких з луском одривалися довгі китиці піни і злітали догори. Буруни йшли невпинно підбирали під себе зворотні хвилі перескакували через них і заливали берег викидаючи на нього дрібний сірий пісок. Скрізь було мокро поналивано в берегових ямках лишалась вода (*М. Коцюбинський*).

77. Сірий припорошений весняною пилюкою степ збігає на південь і стигне там голубим маревом суворою лінією стоять по ньому сторожеві могили насипані може татарвою а може волелюбним козацтвом що шаблею та мушкетом боронило оці степи від ворожих навал весною могили оборюють і ціле літо зеленіють вони густою пахучою травою росте на них подорожник біленькі «невісточки» чіпкий спориш розкішний з гіркуватим чадним смородом полин колючий з могутнім стовбуром і мохнатою червоною квіткою будяк скромні лагідні незабудки нерозлучні «брат-і-сестра» і весняними вечорами коли відсиріє від степової вологи земля голублять душу і серце людини свіжі і ніжні степові запахи і тихо шепочуть трави обліті сяйвом місяця що мов червона діжа викочується із-за мовчазних могил і фарбує степ в густо-малиновий темнуватий колір. І хто знає хто може підслухати хто розгадає таємну мову природи хто скаже про що шепочуть зелені трави мовчазним чорним могилам? Може вони повідають про те як на них зупинялися постоем козаки варили саламату, а кобза дзвеніла у тихе надвечір'я і то рокотала як грім то промовляла тихим жалем. І під той сум під ту жалобу схиляв порубану в шрамах голену з буйним оселедцем голову старий козак та згадував вірне товариство що полягло десь під Кафою та Трапезундом. Золота порохівниця місяця вистромившись із-за могил порошила трави голубим пилом і здавалося козакові що там у степу ворухиться щось іржуть чиїсь коні і вже не рокотання бандур чути звідти а ледве вловимий передзвін шабель... .

Мовчать могили і безмежним морем тече до самого обрію припорошений весняною пилюкою степ петляє в степову безвість покручений шлях... (Г. Тютюнник).

78. В другій половині дня вітер стих. Із-за обрію стали накочуватися хмари що громадилися все більше і більше з білих робилися попелястими потім стали бузиновими нарешті завирували закипіли і тяжко рушили вперед підминаючи під себе небо опускаючись все нижче і нижче так що на землі ставало все важче дихати людям. Птахи вириваючись у сизі присмерки степу не могли залітати дуже далеко і високо бо крила їх робилися зволоженими і вони опускалися зовсім низько майже до самої землі. Від бузинової хмари степом рухалася широка чорна тінь яка вже покрила степові могили і довжанські ліси і їх уже зовсім не було видно. Потім хмари застигли перестали рухатися і сторожке мовчання оволоділо небом і землею. І так продовжувалося хвилину-дві потім кілька важких і лапятих дощових крапель упали на круп коня з ляскотом розбилися на ньому і покотилися вниз по сухій шерсті і раптом вони заскакали скрізь по людях по конях по ріллі прострочили раз вдруге згортаючи в груддя пилок і линув дощ рясний веселий благодатний покотився туманом по степу заграла зарокотала захлюпала по ярах вода і цей веселий шум освіжив і обновив степ і людей і викликав у них дитячий радісний настрій.

Дощик. Та далєбі й гарненький радів Хома сяючи очима і навіть не покривав себе шматочком брезенту. Краплі дощу дріботіли йому по картузику потрапляючи іноді й за шию від чого Хома розніжено повискував і сміючись приказував А щоб тебе дощик намочив (Г. Тютюнник).

79. Незабаром він помітив у землі манюсіньку ямку сховану в густій траві і в ній затишне гніздечко вимощене з трав'яних стебел і м'яко вистелене на дні пружинистим кінським волосом.

Дорош знав що це було гніздечко польового щеврика світло-бурої пташечки з коротким хвостиком і коротесеньким дзьобиком що живиться малесенькими жучками і комашнею. Щеврик уже прилетів уже обновив своє гніздечко повигрібав з нього лапками земельку навів чистоту і клопітлива самка скоро сяде в нього втягне красиву голівоньку в тепле пір'ячко відкладе шестеро трохи

більших як горошинка яєчок і потім довго сидітиме на них сварлива та вередлива грізно попискуючи на самця якщо він мало приноситиме їй їжі і неохоче пускаючи його на ніч в своє гніздечко. Сидітиме доти доки шестеро голопуцьків-малят не проклянуть кволими дзьобиками тонюсінку шкаралупу яєчка і обігріті й висушені материнським тілом не розправлять ротиків і не попросять їсти. Тоді на самку впадуть нові клопоти нові турботи. Не присідаючи й на хвилину цілий день буде вона літати сюди-туди щоб нагодувати ненажерливих ротатих діточок своїх а вони сидітимуть кружка повитягавши шиї і порозкривавши дзьобики. І в цьому малесенькому гніздечку віковичним раз і назавжди заведеним порядком буде йти життя дружної пташиної сім'ї і кожного року з гніздечка вилітатиме нове покоління нові крильця будуть тріпатися в чистому прозорому свіжому пахучому степовому повітрі (*Г. Тютюнник*).

80. І поплила пісня над широким степом понад припеченими сонцем хлібами то затихала наче в'янула від горя та суму то знову гучніла і набиралася сили і котилася хвиля за хвилею гук за гуком безмежна невичерпна як сила землі всесильна невмируща як саме життя і слухав її степ принишклий лагідно-суворий слухав і мовчав у невимовній зажурі за своїми синами що їхали туди де вже слався дим і щеміли свіжі рани людей обліті кров'ю. В'ється степова дорога безконечна покручена запетльована як слід хижого звіра плазує поміж сивими кущами долину гіркого як материнські сльози тихо тюпають коні поскрипує, як чумацька мажара-гарба...

Синіє небо пливуть і пливуть по ньому хмарини зеленіють на землі гаї та діброви мріють у тремтячому мареві далекі села наставивши в небо чорні ратища колодязних журавлів пасуться на стернях отари худоби пахне дозрілими хлібами і тихо-тихо усюди тільки пісня тужить та скаржитья... (*Г. Тютюнник*).

81. Сонце давно вже сіло в рожевий туман який ще довго стояв на обрії поволі згасаючи і розвіюючись червоні паруси неба згорталися і спадали слідом за сонцем кудись у чорну прірву. Обрій почала огортати все густіша і густіша темрява і небо стало схожим на густо розведену у воді синьку одиноко над старим вітряком вогняною крапелькою все ясніше і ясніше замерехтіла вечірня зоря... Пройшовши по небу тепла тиха червнева ніч стала оволодівати і

землею безмежний степ вшухав корився ніжнішав і м'якшав від її пестоців птахи затихали і згорнувши натомлені за день крильця сідали в м'які гніздечка гріючи свої худенькі від роботи тільця пахучим ласкавим по-материнськи ніжним теплом розігрітої за день землі; перепели хававкали то там то там перекликаючись один з одним як бадьористі несплячі сторожі одноманітно безугавно рипучо кричав десь в улоговині деркач. Все змінювалося на землі з приходом ночі і робилося таємничим загадковим прихованим особливо відчутним і особливо сприйнятливим для всього живого з улоговини тягло теплим вологим відпаром і холодні трави зараз же відчули його і стали покриватися щедрою рососою і різкіше запахли і серед тих запахів особливо виділявся своїм гірким чадним сморідком полин та волохатий червоний шапкастий з медвяним душком придорожній будяк з далекого степу горнуло густим духом скошеного жита що пахло свіжоспеченою паляницею і трішечки солодом... (Г. Тютюнник).

82. Вересень бив у золоті дзвони соняшників і їм як гобої низинно вторували пізні гречки. Дні тепер стояли у шелестах золота у вибухах блакиті в потоках музики і чорнобривців а ночі народжували печаль перелітних птахів.

Ця печаль забредала і в людське серце і ставало жаль чи отих крил що забирали за собою літо чи того що й ти не можеш злетіти як птиця. Ось такий і є вересень удень надійний вночі тривожний. Таким і любили його і тоді коли він б'є у золоті дзвони соняшників і тоді коли відриває літо від землі та й садовить тебе за мудрість книжок... .

Я люблю тебе незрадлива мудросте книг твої сонця чи світильники і скорботу твою і радість твою. Я низько схилиюся перед тобою щоб не схилитись перед кривдою і самовдоволенням чи крикливим невіглаством (М. Стельмах).

83. Під вечір вітер затих і цюкнув мороз а вночі повалив сніг тихий густий сяде на рукавицю кожну сніжинку видно. Випав сніг і все навколо повеселішало. Обрії поширшали зробилися лункішими степ уже не гомонів вітрами а притих скорився. У безмежному білому мовчанні лежали присипані снігом хутори. Стальними кинджалами виблискував перший лід. Сніг сліпив очі людям птиці. Щиглики билися у вікна думали що небо і летіли на городи клюва-

ли реп'яхи збуджено крутили голівками в жокейських шапочках синички в чорних фартушках і жовтеньких светрах вихвалялися Підсиню небо підсиню небо горобчики мережали хрестиками сніжок випрошували у господарів розвагу. Дайте саночки дайте саночки благали вони піднявши хвостики козирком. І все раділо зимі природа і птиця (*Г. Тютюнник*).

84. Володимир Петрович пішов на город. Город був великий і нагадував чемні урочисті збори. Зійшлася сюди й рядком сіла головаста капуста картоплиння прибралося рожевим цвітом натовпом стояв горох і поважно червонів перець огірки стелилися зеленим хутром а поміж ними виставила свої списи цибуля й пишалися з свого бадилля сердиті буряки. Навкруги на варті почесній стояли листаті соняшники підвівши важку голову до сонця. І було дивно що з чорної землі виростає поруч картопля і горох що кожне вміє взяти з неї потрібний пожиток.

Володимир Петрович любив город він сам скопав був його напровесні сам посадив він дав жити кожному стовбурцеві і всі вони були йому рідні. Його душа боліла за кожен зів'ялий лист. То дарма що половину врожаю треба буде віддати господині цього двору тут було спокійно тут так тихо відбувались таємниці життя у кожній бадиліні що й людська душа спочивала. І цього досить (*В. Підмогильний*).

85. Наша Леся

Є в нашій літературі імена що не потребують ні пишних шат красномовності ані високих означень та епітетів. Бо вони входять у свідомість кожного з нас з самого малечку. До них належить ім'я безсмертної поетеси нареченої іменем своєї землі.

Сто тридцять років тому народилась вона в сім'ї Косачів щоб стати для світу Лесею Українкою. Своєю винятковістю і своєю звичайністю усім вона дорога для нас. Була вона простою людиною і ведучи оту «тридцятилітню війну» з нападками хвороби не мала якогось додаткового захисту проти болю коли їй боліло то боліло як і кожному.

І можна зрозуміти як жадалося їй звичайного людського щастя якщо прикуту хворобою до ліжка так радувала навіть яблунева пелюстка занесена весняним вітром у вікно.

А звідки ж все-таки дух непоборний що в найтяжчих випробуваннях долі не дав розчавити себе Звідки ота сила що піднесла цю слабосилу дівчину над своїм часом над своєю похмурою епохою

Звертаючись до образу Лесі Українки до цього феномена людської стійкості можемо бачити якою силою може ставати в людині високість помислів значність життєвого ідеалу безмір любові до рідного народу.

Так Леся борець мислитель філософ геніальний митець патріот і водночас жінка що мала світлу й ніжну душу вміла дружити і любити володіла тонким почуттям гумору навіть тоді коли знемагала від болю. Ті хто знав її в житті високо цінували за талант і надзвичайну людяність.

Чи ж знали сучасники Лесі Українки її творчу спадщину Очевидно що всю не знали. Читачі захопилися поезією і поетеса зайняла відразу чільне місце в українській літературі. Переважна більшість драм за життя письменниці не ставилася на театральній сцені критика мовчала. В останні роки коли творчість її піднеслася до найвищого ступеня коли вона зійшла на творчу вершину читачі залишилися «в долині».

Проте Лесиної любові Лесиного завзяття не зламало ніщо... На вітар свого убогого краю вона поклала все що мала талант і серце свої недовгі дні.

Починаючи з «Одержимої», провідне місце у творчості Лесі Українки займає драматургія. З 1896 по 1913 рік вона створила 20 п'єс здебільшого драм. Сюжети як правило запозичені з грецької і римської античності з Біблії але були спроектовані автором на українську дійсність.

Лебединою пісню поетеси називають драму-феєрію «Лісова пісня». «Лісова пісня» це не просто казка про любов і зраду. Вона має глибокий філософський зміст кличе до гармонії буття до злагоди з власною душею.

На Всесвітньому симпозіумі що проводився на Волині за рішенням ЮНЕСКО у 1991 році наша знаменита сучасниця Ліна Костенко говорила про те що драматурги такого рівня як Леся Українка мали при собі цілі театри Вільям Шекспір в Англії Бертольд Брехт у Німеччині Антон Чехов у Москві... А Леся яка талантом не поступалася їм так і не побачила постановок своїх драм. Всесвітня література й театр і досі належним чином не пізнали цього великого майстра тільки через те що Леся Українка була пись-

менницею забороненої переслідуваної літератури національно поневоленої країни. Оскільки Україна не мала державності світ не придивлявся до її геніїв.

Можливо саме провидіння керувало рукою Олени Пчілки коли вона вперше підписала доччині переклади цим іменем Леся Українка. Тепер ми вбачаємо в цьому і незгасимий символ і правдивий ідеал (*І. Драч*).

86. «Кобзар» Шевченка

У селянській хаті залунало рідне українське слово. Не просто слово то душа Шевченкова виливала свої біль і тугу. Це не російська не церковнослов'янська не до кінця зрозуміла всім. До людей рідною мовою промовляв син свого народу який на сторожі коло «отих рабів німих» поставив слово. На запитання про межі самостійності української словесності Шевченко дав відповідь просту і достойну У них народ і слово і в нас народ і слово.

В утвердженні суверенності свого народу і його літератури великий подвиг Тараса Григоровича.

У селянській хаті залунало рідне українське слово. Плакала дівчина мабуть над долею Катерини. Затамувавши подих слухали дорослі і діти. Те слово зачаровувало дивувало зароджувало в душі невідомі почуття.

Шевченко знаходив сім'ю у кожній хаті бо рідним ставав усім знедоленим і гнаним бо про них писав їх кликав «вражою злою кров'ю» окропити волю.

Доля переслідувала його в житті скільки могла та вона не зуміла перетворити золота його душі в іржу ані його любові до людей в ненависть і погорду а віри в Бога у зневіру і песимізм.

Ніхто не стояв так близько до поневоленого народу як він. У Кобзаревих творах ожили історія України підневільне життя селян краса рідного краю велика незбагненна любов до людини. Для Шевченка в його поезії було ніби дві України Україна-мати і Україна блудна Україна непорочна і розбещена Україна «лицарів» і «рабів і підніжків». Цю другу історично спотворену він бичував і проклинав заради першої невмирущої. То чи міг хтось не сприйняти його слів? Чи міг не привітати як найріднішого найжаданішого?

Шевченко відважився на такі слова про «помазаника Божого» на які ніхто ще не відважувався і таврував монархів з таким сарказмом до якого вдавалися хіба що Петефі і Гюго. Але і Петефі і

Гюго це робили вже тоді коли їхні власні народи повстали проти монархів а Шевченко тоді коли переважна частина громадськості навіть ліберальної ще не могла говорити про своїх земних владик інакше як з вірнопідданим дрожем. Уся Шевченкова поезія це безперестанний суд над усяким деспотизмом взагалі.

Великим для всього світу і на всі часи він став завдяки своїй поезії 40—60-х років. «Сон» «Кавказ» «І мертвим, і живим...» «Неофіти» «Марія» найвищі вершини поетичного духу.

Шевченків «Кобзар» у кожній хаті як і портрет у вишитім рушнику. Ні в кого і не тільки українця не було такої сім'ї як у Тараса. Це дуже влучно помітив побратим його творчості Пантелеймон Куліш. Дорівнятися до нього навряд чи комусь вдасться бо не знайти у жодного з наступників такої великої душі такої безкорисливої любові простоти і водночас величі слова як у Шевченка.

Прекрасна у поета сім'я. Визнання його вимірюється книжками і пам'ятниками Чернечою горою до якої круглоріч мандрують і мандрують люди з усіх куточків України вічною пам'яттю усіх поколінь великою любов'ю до сина народу до Шевченка. Звучали і будуть звучати його заповітні слова:

І мене в сім'ї великій В сім'ї вольній новій Не забудьте пом'янути Незлим тихим словом.

Шевченко поет сучасний і актуальний нині. Його насущність у нетлінних гуманістичних ідеалах. Свобода правда справедливість великі вічні світові ідеали якими дихала поезія Шевченка. Значення поезії Кобзаря і в тому що вона самому українському народові дала розуміння його долі потреб його завдань перед майбутнім (*З журналу*).

Розділ 4

ПРАВИЛЬНІ ВІДПОВІДІ ДО ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

Тест 1

1. Г. 2. Б. 3. Б. 4. Г. 5. Г. 6. А. 7. Г. 8. А. 9. В. 10. В.

11. **2** Головне достоїнство мови — у ясності (*Стендаль*). **4** Навзустріч хлопцям — іскор водоспад (*О. Гончар*). **6** Навколо мене — тиша безбережна нічного вересня (*М. Рильський*).
12. **1** Чого вдосталь у нас, так це — світла (*О. Гончар*). **2** А в душі — печаль, як небеса (*Д. Павличко*). **3** Ти кобзу любиш ніжнодзвонною, а я — співаючий курай (*П. Тичина*).
13. **1** Попереду сонця списаті промені. А позаду — стовпи снігової куряви. **3** А над левадою — ніжні-ніжні шати з золотого серпанку (*Остан Вишня*). **5** У премудрих приказках — багатомістовий людський досвід (*3 журналу*).
14. **1** Над Києвом — золотий гомін, і голуби, і сонце! (*П. Тичина*). **3** Від Троянівки до Вовчої долини — сім кілометрів (*Гр. Тютюнник*). **4** Човен — на середині ріки. Береги далеко. Правий — гори, кучугури і переярки в лісах. Лівий — мілини, пісок, верболози і безкраї, нескінченні соковиті лужки (*Ю. Смолич*).
15. **1** В правій руці він тримав футбольний м'яч, у лівій — добрий пакунок грубесних книжок (*Ю. Смолич*). **3** Я — тікати. А за мною — хмари бджіл (*П. Глазовий*). **4** Навколо ставка — верби густим вінком (*Гр. Тютюнник*).

16.

А	Б	В	Г	Д
2	5	3	1	4

17.

А	Б	В
3	1	2

18. Б. 19 В. 20 А.

Тест 2

1. **В.** 2. **А.** 3. **А.** 4. **Б.** 5. **А.** 6. **Г.** 7. **А.** 8. **Г.** 9. **А.** 10. **В.**

11. **1** І, притомлений Котигорошко, я на груди землі впаду (*А. Малишко*). **2** Щастя, воно, як ластівка, живе не під кожним дахом (*Л. Талалай*). **6** За шофера ми поставили тракториста Серьогу, на прізвище Півень (*Ю. Яновський*).
12. **1** У журбі отакій і подружився Давид з одним австріяком, на імення Стах (*А. Головка*). **4** Встає над землею людина — господар своєї землі (*М. Бажан*). **6** Дивлячись на людей, усміхався і мій батько — великий добрий чоловік (*О. Довженко*).
13. **3** Ми йдемо по Львову, тчемо по дорозі килимок-розмову, ниточку між нами слово-човник тягне (*Д. Павличко*). **4** Я на палубі пароплава «Некрасов» (*В. Козаченко*). **6** Про хист Довженка як письменника заговорили на повен голос тільки в роки Другої світової війни (*М. Рильський*).
14. **1** Жовтий-прежовтий метелик мов дражнився: сяде на буркун-траву й гойдається (*О. Гончар*). **2** А чабан Горпищенко тільки радується в душі, дивлячись, як люди смакують його водою (*О. Гончар*). **4** Молодий Горпищенко-льотчик запитує батька: «Хто цей, тату, колодязь копав?» (*О. Гончар*).
15. **1** З криком сів на груди чорний ворон птах (*М. Рильський*). **2** Заєць-русак більший від зайця-біляка (*З підручника*). **3** Наша мати-пшениченька золоту сорочку тче (*Д. Павличко*).

16.

А	Б	В	Г	Д
4	6	3	5	1

17.

А	Б	В
3	1	2

18. **А.** 19 **В.** 20 **Г.**

Тест 3

1. **А.** 2. **Г.** 3. **Б.** 4. **Г.** 5. **В.** 6. **Б.** 7. **В.** 8. **Б.** 9. **Г.** 10. **В.**

11. **1** Літак помалу рушив з місця і, пружно погойдуючись на товстих шинах коліс, поїхав по зеленому полю аеродрому (*В. Собко*). **2** Грає сонце промінцями, білий сніг стає струмками, і, співаючи, струмки шлях знаходять до ріки (*М. Стельмах*).

- 4 Блакитний час, прикинувшись водою, тече в піщаних чистих берегах (*М. Рильський*).
12. 1 Про журавлів ти більше не співала, а, серцем відчуваючи грозу, хапливим рухом крадькома втирала солону, теплу і гірку сльозу (*Л. Дмитерко*). 3 Здалека під небом, в вирій летючи, голосно курличуть журавлів ключі (*Я. Щоголів*). 5 Іду собі, ні на що особливо не зважаючи (*Олена Пчілка*).
13. 1 Захід погас не розгорівшись. Або: Захід погас, не розгорівшись (*В. Собко*). 3 До землі припавши вухом, заснуло враз нароблене село (*М. Стельмах*). 4 Солодкою стрілою пізній цвіт, скрадаючися, приморозок раниць (*М. Рильський*).
14. 1 Але, помітивши сльози в Гафійчиних очах, вона замовкла (*М. Коцюбинський*). 3 Ах, це десь весна танцює, розтопивши білу кригу! (*П. Тичина*). 5 Він дивився на стовп сонячного проміння, що, прoderшись крізь вікно, ліг на стіни чотирма золотими плямами (*М. Коцюбинський*).
15. 1 Передні зупинилися наслухаючи (*Гр. Тютюнник*). 2 Троянці, в човни посадивши, і швидко їх поодпихавши, по вітру гарно поплили (*І. Котляревський*). 3 Тимко сидів згорбившись (*Гр. Тютюнник*).
- 16.
А	Б	В	Г	Д
2	5	4	3	1
- 17.
А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж
8	7	5	2	4	1	6	3
18. 4,8. 19 4. 20 3,6,7.

Тест 4

1. Б. 2. А. 3. Г. 4. В. 5. В. 6. А. 7. Б. 8. Б. 9. В. 10. В.
11. 1 Він стоїть на мурі, юний і прекрасний, і кладе цеглини, зводити новий дім (*В. Сосюра*). 4 Враз темніє, і, до цвяшків подібні, прорізаються зорі мовчазні в осіннім небі (*Л. Первомайський*). 5 На галявину вискакує сарна і, зачарована чудовим концертом, зупиняється (*М. Коцюбинський*).
12. 1 А далі полились вже дивні мелодії, співучі, глибокі та ясні (*І. Нечуй-Левицький*). 3 В небі мерехтіли густо посіяні, по-

- літньому веселі зорі (*Ю. Збанацький*). **6** Де-не-де ще стрімів на гілці самотній, скручений дудочкою листок, схожий на зморшкувате вушко (*М. Стельмах*).
13. **3** Векла враз пішла в танець, плавно виступала, вигиналася, смуглява та вродлива (*К. Гордієнко*). **4** Стояло небо дивне і сумне (*Л. Костенко*). **5** Село, зачароване зоряним небом, хороше синіє розкиданими хатками (*М. Стельмах*).
14. **1** Чи може що кращого бути над небо, задивлене в море? (*Б. Лепкий*). **3** Йду в простори я, чулий, тривожний (*П. Тичина*). **6** Спереду і з боків аж до обрїю широко розгорнувся степ, одноманітний і безкрайний (*В. Підмогильний*).
15. **1** Гарба, залишена серед двору, почорніла і здавалась чудернацькою, незрозумілою машиною (*В. Підмогильний*). **3** Заходив серпень — місяць снопів, місяць селянських надій (*М. Стельмах*). **6** У щастя людського два рівних є крила: троянди й виноград, красиве і корисне (*М. Рильський*).
- 16.

А	В	Г	Д	Е
1	4	2	3	5

17.

1	2	3
В	А	Б

18. **В.** 19 **Б.** 20 **Г.**

Тест 5

1. **Г.** 2 **А.** 3. **Б.** 4. **В.** 5. **А.** 6. **В.** 7. **В.** 8. **Г.** 9. **В.** 10. **Б.**
11. **2** Вода, хмари, плав — все пливло, все безупинно неслося вперед, шуміло, блищало на сонці (*О. Довженко*). **4** Було діло та полетіло (*Нар. тв.*). **5** Слова його лились, текли і в серце падали глибоко (*Т. Шевченко*).
12. **1** Усе в чеканні: спілі краплі рос, земля і місяць, вишні і тополі (*Б. Олійник*). **3** В одній долині під горою, високий явір зеленів, край берега над чистою водою широке віття розпустив (*Л. Глібов*). **5** Хай на своїм віку кожен посадить дерево в полі чи в садку (*Л. Глібов*).
13. **1** І дурень, і мудрий нічого не знає (*Т. Шевченко*). **3** Земля красувалася в рум'яних яблуках, янтарних динях, пурпурових помідорах (*Л. Дмитренко*). **4** Горять, міняться на

очах сині, зелені, бузкові, оранжеві й бурштинові легкі осайні хмари (*В. Козаченко*).

14. **1** Писала і писала, мережила рядочками папір (*Б. Олійник*). **3** І чути дзвони угорі беріз, вітрів, небес (*М. Бажан*). **6** Птахи знову поверталися з-за моря: схудлі, легкі, бистрі (*О. Гончар*).
15. **2** Усякі люди трапляються на містку: і щедрі, і скупі, і веселі, і сумні, і мовчазні, і говірки (*М. Стельмах*). **3** Над нашим світом і під світом є ще світи великі і малі (*Д. Павличко*). **6** Сонце підпливає все вище та вище, пече все дужче та дужче (*Панас Мирний*).
- 16.

А	Б	В	Г	Д	Е	Є
2	4	3	5	7	1	6

17.

А	Б	В
2	3	1

18. **В, Г, Д, Е.** 19. **А.** 20. **Є.**

Тест 6

1. **Б.** 2. **Г.** 3. **Г.** 4. **Г.** 5. **А.** 6. **В.** 7. **В.** 8. **Г.** 9. **А.** 10. **Б.**

11. **2** Спи, моя дитино золота, спи, моя тривога кароока (*М. Вінграновський*). **4** Це ти, Івасю, сину мій! (*А. Малишко*). **5** Ти наше диво калинове, кохана материнська мово! (*Д. Білоус*).
12. **1** Зацвітайте молодо, жита! (*І. Нехода*). **3** О смутку молодий, о радосте струнка! (*Б.-І. Антонич*). **5** В тобі, мистецтво, у тобі одному є захист (*М. Рильський*).
13. **1** До тебе, моя річенько, ще вернеться весна (*Л. Глібов*). **2** Це було літом, любий читачу (*Г. Косинка*). **4** Гей, вдарте в струни, кобзарі, натхніть серця піснями (*П. Тичина*).
14. **2** Ростіть скоріш, хлоп'ята, на підмогу дідуся (*П. Куліш*). **4** Чого ви, тітко, смієтеся? (*І. Карпенко-Карий*). **5** Голубко, мила, не журись, ти сльози, мамо, зітри... (*А. Малишко*).
15. **2** А ви чия будете, дівчино? (*С. Васильченко*). **3** У таких справах, Льоню, витримка понад усе (*О. Гончар*). **4** Чуєш ти мене, друже і брате, всім я руку в путі подаю (*А. Малишко*).
- 16.

Б	В	А	Г	Д
1	2	3	4	5

17.

Г	А	В	Б
1	2	3	4

18. **А.** 19. **Б.** 20. **А.**

Тест 7

1. **Б.** 2. **Б.** 3. **Г.** 4. **А.** 5. **В.** 6. **В.** 7. **А.** 8. **Г.** 9. **Б.** 10. **Б.**

11. **2** А степ, безмежний і по-весняному свіжий, розстилався навколо (*З. Тулуб*). **4** Заслухані у відголоси минулого, задивлені у міраж майбутнього, ми часто пропускаємо повз увагу найцінніше: музику сьогоднішнього дня (*І. Вільде*). **5** У степах, розморених гарячим літеплом червненого сонця, густа ковила грала перламутрово-срібними хвилями (*А. Дрофань*).

12. **1** Соснові шишки, великі і порожні, котилися під ноги або дивилися із трави десятками очей на схилені голови синіх дзвіночків (*М. Коцюбинський*). **3** На відстані метра від мене на вікні сиділо галчєня, майже доросле (*О. Копиленко*). **5** Над ганком висіли важкі кетяги пов'язаної в пучки калини (*М. Стельмах*).

13. **1** Крім акацій, тут ще кілька тополь росте, дикий виноград по верандах в'ється (*О. Гончар*). **2** А я не знаю нічого ніжного, окрім берези (*Леся Українка*). **5** Нервова тканина утворюється з нервових клітин, або нейронів (*З підручника*).

14. **2** Північні береги Чорного моря, крім південного берега Кримського півострова, низовинні (*З підручника*). **3** Старий зараз ніякої роботи не визнає, крім пасіки (*М. Стельмах*). **4** Всі, за винятком Бойчука, здивовано дивилися на шкіпера (*М. Трублаїні*).

15. **1** Де-не-де біліє деревій, жовтіє безсмертник, пахнуть, сохнучи від спеки, васильки (*О. Гончар*). **2** Бійці сиділи деякий час задумавшись (*О. Гончар*). **4** На відміну від попереднього року, наклад журналу збільшився майже втричі (*З газети*).

16.

А	Б	В	Г
3	1	4	2

17.

А	Б	В	Г
3	4	1	2

18. 2, 3, 4, 5.

19. 1. 20. 6.

Тест 8

1. А. 2. В. 3. В. 4. Г. 5. Б. 6. А. 7. В. 8. Г. 9. Б. 10. Б.

11. **1** Гуляє вітер по полях, несе дощі ласкаві й добрі і стелеться великий шлях за синій неозорий обрій (*М. Рильський*). **2** Хай жовтий лист зникає в даліні, та ще не раз — весна тобі всміхнеться (*В. Сосюра*). **5** Край балки, проводжаючи потоки, петрів батіг сміється синьооко, і коси розпустила ковила... (*В. Павловський*).
12. **2** Налита сонцем і вітрами, хлюпоче веслами весна і піднімає буйні трави земля хмільна і запашна (*В. Сосюра*). **3** Літо збігло, як день, і з невлежаного туману вийшов синьоокий, золоточубий вересень (*М. Стельмах*). **4** Ще тільки зійшов сніг, а верба уже спішить привітати світ з весною даруючи йому пухнасті жовті котики (*Г. Бондаренко*).
13. **1** Небо, високе й чисте просівало зорі крізь невидиме решето, і вони мерехтіли, падаючи (*Гр. Тютюнник*). **2** Та прийде час, і ти огнистим видом засяєш у народів вольних колі — труснеш Кавказ, впережешся Бескидом, покотиш Чорним морем гомін волі і глянеш, як хазяїн домовитий, по своїй хаті і по своїм полі (*І. Франко*). **5** У полях диміла місячна курява, — і тихим посвистом бриніли жита й пшеничні ожереди (*Є. Гуцало*).
14. **1** На хуторі вмирає день, і гасне перестигла бронза пшениць (*М. Хвильовий*). **3** Травневий день, давно вже догорів, і даль доносить пісню журавлину, а я іду у морі ліхтарів, закоханий в безсмертну Україну (*В. Сосюра*). **4** Чи то цвіт біліється рясний, чи з-під хустки сивина — вдовина? (*А. Малишко*).
15. **1** Дівчата на луці гребли, а парубки, в копиці клали, та, знай, на сонце позирали та нісенітниці верзли (*Т. Шевченко*). **3** Скупий двічі платить, а ледачий двічі робить (*Нар. тв.*). **5** Тільки невсипуще море бухає десь здалеку — та зорі тремтять в нічній прохолоді (*М. Коцюбинський*).

16.

А	Б	В
3	2	1

17.

А	Б	В	Г	Д
3	5	4	6	1

18. **В** . 19. **В** . 20. **Б**.

Тест 9

1. **А**. 2. **Б**. 3. **В**. 4. **Г**. 5. **Г**. 6. **В**. 7. **Б**. 8. **А**. 9. **А**. 10. **В**.

11. **1** З далекого краю лелеки летіли, та в одного лелеченька крильонька зомліли (*Д. Павличко*). **3** Кров — не вода, а серце — не камінь (*Нар. тв.*). **5** Вдалині хиталися дерева і синів задувано прибий (*В. Сосюра*).

12. **1** По узліссі й на галявині зеленіє перший рясст і цвітуть проліски та сон-трава (*Леся Українка*). **2** Не спалося, — а ніч, як море (*Т. Шевченко*). **3** Жили-були на світі дід і баба, і була у них курочка ряба (*Укр. нар. казка*).

13. **1** Задихав березняк зеленими устами, і перший пролісок, аж білий до нестями, тоненьку ніжку звів (*А. Малишко*). **4** Мавка, зачарована, тихо колишеться, усміхається, а в очах якась туга аж до сліз... (*Леся Українка*). **5** По білих снах рожевії гадки легенькі гаптували мережки, і мрії ткались золото-блакитні, спокійні, тихі, не такі, як літні... (*Леся Українка*).

14. **1** І знов цвітуть черешні і зеленіє луг... . Сьогоднішнє вчорашнє — незмінний круг (*М. Драй-Хмара*). **2** Здається сном далеке літо і юнь моя здається сном (*В. Сосюра*). **3** Он грім травневий радісно гуркоче, а там, за ним, веселка молода підперезала стрічкою півнеба (*М. Рильський*).

15. **2** Травневий день давно вже догорів, і даль доносить пісню журавлину, а я іду у морі ліхтарів, закоханий в безсмертну Україну (*В. Сосюра*). **4** І літо минуло, і осінь приспіла і листям пожовклим всі стежки покрила (*Л. Глібов*). **5** Дівчата на луці гребли, а парубки в копиці клали, та, знай, на сонце позирали та нісенітницї верзли (*Т. Шевченко*).

16.

А	Б	В	Г
2	3	5	1

17.

А	Б	В	Г
2	1	5	3

18. А. 19. Б. 20. Г.

Тест 10

1. Г. 2. В. 3. Б. 4. А. 5. А. 6. В. 7. Б. 8. Г. 9. А. 10. В.

11. **1** Тоді ціну йому знаєш, як його втрачаєш (*Нар. тв.*). **3** На світанку, сину, буду наслухати, коли в синім небі крила зашумлять (*А. Малишко*). **4** Це весна, що на землі бувала хтозна-скільки років і століть (*Л. Костенко*).
12. **1** Я люблю тебе, незрадлива мудросте книг! Я низько схиляюся перед тобою, щоб не схилитися перед кривдою і самовдоволенням чи крикливим невіглаством (*М. Стельмах*). **4** Якби ти знав, як много важить слово, одне сердечне, теплеє слівце! (*І. Франко*). **5** Світ запав би в морок, якби не сяяло над ним слово. Загоїться рана, завдана стрілою, підрос-те ліс, вирубаний сокирою, але не загоїться рана, заподіяна лихим словом (*Давньоіндійський афоризм*).
13. **1** До плеса чи до озерецька ви підпливаєте ще тихіше — щоб ані звуку, ані шурхоту! (*Остан Вишня*). **2** Іван з жахом побачив, як, виткнувшись з-за галузок, застрягли головами бородаті цапи (*М. Коцюбинський*). **3** Чудові червоні маківки неначе цвіли, як на городі, в зеленому листі, а між тими вінками вилися переплетені з листом червоні ружі (*І. Нечуй-Левицький*).
14. **1** Пташино люба! О, співай ти над півсонними полями, нехай прокинеться весь край і заройться орачами! (*Б. Грінченко*). **2** Місяць зовсім спустився під гору, наче півхліба лежало над землею (*Панас Мирний*). **3** А хто від правди відступить на півметра, душа у нього сіра й напівмертва (*Л. Костенко*).
15. **1** Троянди паморозь іскристо-сива вкрила, хоч бідні пуп'янки ще прагнуть розцвісти (*М. Рильський*). **2** Шукати щонебудь, хоча і гриби, не можна інакше, як розглядаючи й пізнаючи (*П. Тичина*). **4** З-за лісу сходило сонце, кидаючи червоні пелюстки на небо і воду, що від неї підіймався легенький, ледь помітний, блакитно-білий туман (*І. Сенченко*).

16.

А	Б	В
2	1	3

17.

А	Б	В
3	1	2

18. **Б.** 19. **Г.** 20. **Б.**

Тест 11

1. **В.** 2. **А.** 3. **Б.** 4. **Г.** 5. **В.** 6. **А.** 7. **Г.** 8. **В.** 9. **Б.** 10. **А.**

11. **2** Русь не дрімала, стомлена і млява, забившися ведмедем у барліг, бо відчували грек і печеніг відлуння кроків князя Святослава (*В. Симоненко*). **3** Через те, що нам треба було докінчити нашу гімназичну науку, нам, отже, дозволялося в казармі не жити (*Ю. Смолич*). **4** Всі знали, що, крім завідування статистикою, товариш Безпалько взагалі багато важить у трестівських справах завдяки великому економічному досвідові (*В. Підмогильний*).
12. **1** І ця пісня, і дві тополі, і веселка над селом, і золотий туман сонця на заході, і дощик, що насправді йшов стороною, перевернули душу парубкові (*М. Стельмах*). **4** Завдяки Дмитру Івановичу по-новому відкривається нам і цей освітлений місяцем, повен сяйва Дніпро-Славутич, що на півсвіту сріблиться своїми степовими берегами (*О. Гончар*). **5** Удосвіта дві хмароньки зустрілися вгорі і мовчки зупинилися, як ті дві зорі (*О. Олесь*).
13. **1** Кожний політичний діяч приречений на поразку, якщо його робота позбавлена постійного спілкування з людьми (*З газети*). **2** Його село, те, що Степан покинув, теж стояло на березі... . (*В. Підмогильний*). **3** З людиною буває часто так, що, добре знаючи колишнього події, вона сучасності ні в зуб не розуміє (*М. Рильський*).
14. **3** Доброта — наче руки мами, на яких тримається життя (*Д. Павличко*). **4** Навряд чи хто-небудь узнає, скільки їх, безіменних героїв, пішло у безвість (*Ю. Яновський*). **5** Суть дружби є самопожертва, тому нелегко другом бути (*М. Луків*).
15. **1** Безглуздо керувати іншими, коли не можеш керувати собою (*Нар. тв.*). **4** Я бачу, який він молодий, наш Київ, який

він бадьорий, веселий і життєрадісний (*П. Загребельний*).
5 Веселі води, що перед годиною були снігом, бігли додому по рівчакках з камінця на камінчик (*В. Підмогильний*).

16.

А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж	З
6	4	3	5	7	8	2	9	1

17.

А	Б	В
3	1	2

18. Б. 19. Г. 20. А.

Тест 12

1. А. 2. В. 3. В. 4. А. 5. Г. 6. В. 7. Б. 8. А. 9. А. 10. Б.

11. 1 Страшні слова, коли вони мовчать, коли вони зненацька причаїлись (*Л. Костенко*). 4 Ти не можеш мене покарати блискавками з-під синіх брів, бо тебе я навіки втратив ще до того, як вперше зустрів (*В. Симоненко*). 5 Як хороше радіти без причини, коли на місто сутінь опада і чується, як тихо, безупинно дзюрчить у стоки весняна вода (*В. Симоненко*).
12. 2 Про нас думають, виходячи з того, що ми робимо, який маємо вигляд, що ми кажемо і як це ми кажемо (*Д. Карнегі*). 3 Єдиний спосіб на землі вплинути на іншу людину — це говорити про те, чого вона хоче, і навчити, як здобути бажане (*Д. Карнегі*). 4 Я люблю тебе, друже, за те, що в очах твоїх море синіє, що в очах твоїх сонце цвіте, мою душу голубить і гріє (*В. Сосюра*).
13. 1 Ходімо в ліс, де лист, як лис хвостом метляє по старій хрусткій галяві, де бродять дерева собі гуртом, обвітрені, розвихрені, дуплаві (*Л. Горлач*). 3 В Стеблеві, де кінчається містечко, де Рось виривається з тісних берегів, обставлених скелями, є дуже гарне місце (*І. Нечуй-Левицький*). 4 Життєва доля Василя Симоненка склалася так, що й зараз, коли його вже нема серед нас, мабуть, далеко не всі знають, кого ми втратили (*І. Коновець*).
14. 3 Вони мусять чекати, аж згасне вогонь, той вогонь полонинський, що сам народився, неначе Бог, сам має й заснути (*М. Коцюбинський*). 4 Він розумів, що життя дається лиш

один раз і двічі молодим не бути (*М. Луків*). **5** Коли батько та їхні гості, жінки й чоловіки, співали пісень, то їх обличчя ставали якимись особливими, гарними й задушевними, немаче тихий геній добра благословляв білими крилами чудесні душі трударів нашої землі (*В. Сосюра*).

15. **1** Коли пісні мого краю плывуть у рідних голосах, мені здається, що збираю цілющі трави я в лугах (*М. Рильський*). **2** Коли б спитав мене хто-небудь, яку музику любив я у ранньому дитинстві, який інструмент, яких музик, я б сказав, що більше за все я любив слухати klepanня коси (*О. Довженко*). **4** Благословен той день і час, коли просла-лась килимами земля, яку сходив Тарас малими босими но-гами, земля, яку скропив Тарас дрібними росами-сльозами (*М. Рильський*).

16.

А	Б	В	Г
4	2	1	3

17.

А	Б	В	Г
1	2	5	3

18. **А, Г, Е.**

19. **Б.**

20. **Г, Д.**

Тест 13

1. **Б.** 2. **А.** 3. **В.** 4. **Г.** 5. **А.** 6. **В.** 7. **Б.** 8. **А.** 9. **В.** 10. **А.**

11. **1** Уже світлішає над гаєм, дощем пахучим день промок, по воду райдуга спускає кінці коромисла в ставок (*М. Стельмах*). **2** Дивлюся, аж світає, край неба палає, соловейко в темнім гаї сонце зустрічає (*Т. Шевченко*). **5** Ніхто не знає: тільки баба та вся громада, тільки сич та сова та людей півсела (*Нар. тв.*).

12. **2** Райдуга бринить під небесами, гомін лісу чути в далині (*В. Сосюра*). **3** На дворі — трава, на траві — дрова (*Нар. тв.*). **4** Для народу свого велика кожна з мов, як творіння вінець; люд без мови — то глина безлика, без'язика отара овець (*В. Забаштанський*).

13. **1** Старі люди кажуть: два хитрих мудрого не переважають (*Л. Глібов*). **4** Глянеш у небо — небо, і сонце твоє! (*О. Гончар*). **5** Окраса людини — мудрість, окраса мудрості — спокій, окраса спокою — відвага, окраса відваги — лагідність (*Давньоіндійський афоризм*).
14. **1** Жінка посміхається — весь дім сяє, жінка похмура — весь дім у мороці (*Давньоіндійський афоризм*). **2** Зимове сонце, як мачушине серце світить, та не гріє (*Нар. тв.*). **3** Осла впізнаєш по вухах, дурня — по балачках (*Нар. тв.*).
15. **3** Замовкла розмова зеленого листу, в чарах німіє і поле, і місто, землю вже ніч обняла (*Н. Кибальчич*). **4** Ой з-за Дніпра та з-за Бугу хмара наступає: пан Хмельницький Кривоноса в похід виряджає: «Іди, іди, Кривоносе, тою стороною, а я піду понадгір'ю слідом за тобою» (*Нар. тв.*). **5** Неук має велику перевагу перед освіченою людиною: він завжди задоволений собою (*Нар. тв.*).
- 16.
А	Б	В	Г	Д
2	6	4	1	5
- 17.
А	Б	В
2	1	4
18. **Б.**
 19. **Г.**
 20. **В.**

Тест 14

1. **А.** 2. **Г.** 3. **А.** 4. **Б.** 5. **В.** 6. **Б.** 7. **Б.** 8. **А.** 9. **А.** 10. **В.**

11. **1** Цей день заповідався стати звичайним весняним днем, який пашів прийдешніми літніми канікулами, післяурочним футболем на шкільному спортмайданчику, швидко готованими уроками, аби встигнути до вечірнього телефільму і ще трішки перед сном зануритись у чергову книжку з фантастики, і життя було доволі непогане в той час, і попереду була ціла вічність (*Ю. Покальчук*). **2** Вискочить сонце на мить на блакитну полянку, щоб обсушитись, гляне на себе в калюжу, і знову лізуть на нього важкі, розтріпані хмари (*М. Коцю-*

бинський). **3** Над шляхом, при долині, біля старого граба, де біла-біла хатка стоїть на самоті, живе там дід та баба, і курочка в них ряба, вона, мабуть, несе їм яєчка золоті (*Л. Костенко*).

12. **1** Благословенна мудрості ріка, що не дрімає тихо в сповиточку, а творить на землі такі дива, що аж сміється далеч світова (*М. Рильський*). **2** І ще пам'ятаю: був гарний літній день, і все навколишнє здавалось прекрасним: сад, город, соняшники, й мак, і ниви за городом (*О. Довженко*). **3** Вставай, милий брате, бо сором нам спати: ми спали століття — доволі вже сну (*В. Чумак*);
13. **2** Погортайте сторінки сивих віків, і вам відкриється багато поетичних таємниць, і ви почуєте голоси творців, імена яких так розгубила історія, що вже навряд чи знайдемо багатьох сіячів, чия поетична нива, ставши народною, квітує й сьогодні на нашій землі (*М. Стельмах*). **3** Захочеш — і будеш. В людині, затам, лежить невідгадана сила (*Олег Ольжич*). **4** Дивлюся: під тином сердешна дитина, хлоп'ятко маленьке, — вся в латках свитина (*Б. Грінченко*).
14. **1** Цей світ — надбита писанка; вона ще не розпалась, але глибокі тріщини у шкаралупі показують, що на землі живуть сліпі, котрі не бачать розколин небезпечних... (*Д. Павличко*). **4** Подивилась ясно, заспівали скрипки (*П. Тучина*). **3** Тече вода з-під явора, яром, на долину; пишається над водою червона калина (*Т. Шевченко*).
15. **1** Три дари відпущено було Шевченкові щедрою природою: дар поета, дар художника, дар письменника (поета і прозаїка) (*М. Рильський*). **2** Очі — міра, рука — віра, совість — порука (*Нар. тв.*). **4** Все тут сиве по-степовому: сиві полини стоять, деревій сивий, сріблясто виблискує неподалік у посадках сива маслина (*О. Гончар*).

16.

А	Б	В	Г	Д
5	2	4	3	1

17.

А	Б	В
3	2	1

18. **В.** 19. **Г.** 20. **Г.**

ЗВ'ЯЗНІ ТЕКСТИ

1. Анемона

Якось ніс я з весняного лісу букет квітів.

Була серед них і анемона: тонюсіньке стебельце, увінчане великим білим келихом-дзвінком. Такою ніжною, тендітною, беззахисно-боязкою здавалася ця квітка, що я весь час непокоївся, чи ж донесу її додому.

А таки доніс. Поставив букет у вазу з водою, як і належить.

А тут — відрядження, повернувся аж через кілька днів, поглянув на букет і очам своїм не повірив: усі квітки зів'яли, пообтрушували пелюстки, тільки з тендітною анемоною нічого не сталося — вона так само красувалася великим келихом-дзвінком і так само здавалася беззахисно-боязкою (*Є. Шморгун*).

2. Цвітуть соняшники. Озвучені бджолами, вони чомусь схожі для мене на круглі кобзи, які земля підняла зі свого лона на високих живих стеблах. Живе тіло кобз, пахуче, припорошене жовтим пилом, поросле пелюстками, — світиться їй золотіє, щось промовляє своєю широкою, негасаючою усмішкою. Всі соняшники сміються, веселі, але водночас по-доброму замислені, кожен щось хоче сказати тобі, тільки підійди, наблизь своє обличчя до нього — уважного і доброзичливого.

На кожному крилі городу росли кущі барвінку. Здавалось, що він і зимою зеленіє, бо коли танули сніги, то на світ пробивалось його цупке зелене листя, не змучене холодом, не скалічене морозом. А коли повітря ставало по-материнськи м'яким та лагідним, то барвінок зацвітав, зацвітав так, наче небо бризнуло на землю живою своєю блакиттю, зацвітав так, немов дитячі очі землі дивились на тебе довірливо.

І як молоде зітхання землі, як рожевий подих ранку, стоять на тонких підсвічниках тремтячі маки. Десь у зеленій, бурхливій гушці городу, або на окремії грядці, або під смарагдовою латкою буряків вони попідставляли свої рум'яні чашечки, складені із пелюсток, шпарким променям, ловлять їх, хочуть націдити по вінця, — та хитнеться одна пелюстка, гойднеться друга, і вже розтеклося, вилитося сонячне тепло, і вже знову треба стати непорушно, обережно підставляти рум'яні чашечки, чекати — налле сонце свого тепла чи не налле (*Є. Гуцало*).

3. Для мене зустріч із боровиком чи красноголовцем, який дуже полюбляє хвалитися своєю шапкою, завжди буває несподіваною і радісною. І я не можу, як інші, одразу хапати гриба; мені треба придивитися, присісти, поговорити з ним, а потім уже орудувати кіскою... .

Ось тут я вже пильную: це ж таке місце, де не тільки земля, а й дерево пахне грибами. Я присідаю навпочіпки і тихенько придивляюся, що робиться довкола. Тут галасувати не можна, бо гриб злякається людського голосу і піде в землю.

Раптом моє серце тенькнуло, опустилось трохи вниз і радісно завмерло: неподалік від отруйного стебла воронячого ока стоять два близнюки-червоноголовці. Вони такі молоденькі, що їхні зрошені туманом картузики не встигли відліпитись од міцних товстеньких ніжок.

— Добрий день, хлопці-красноголовці! — кажу я до них, а вони мовчать.

Еге, а що тільки робиться з ними! На зарослій зозулиним льоном купинці стоїть отакенне красноголовище! Шапка на ньому перебакирилась, завбільшки вона буде не менше полумиска, а ніжка завтовшки з мою руку. Спочатку я його називаю старостою, а далі — отаманом над красноголовцями. Такого ще ніколи не бачив! Я підбігаю до нього, приміряюся з усіх боків, милуюся. Далі бережно зрізаю і кладу на бриль, бо в бриль його шапка не влезить. Буде тепер чим похвалитися! *(За М. Стельмахом).*

4. Відлітають журавлі

Сьогодні вітряно — дме різкий північний холодило. І хоч світить сонце, хочеться стати у затишок і закутатись потепліше... .

Ліс не спить; то крекче старий в'яз, то лунко рипить розчахнута осика, і від цього стає якось не по собі. Взяти б та піти, так ні, стоїш, на щось чекаєш... .

Та ось, ніби на догоду тобі, здалеку долітає ледве чутний журавлиний поклик. Зраділо шукаєш очима по всьому небосхилу відлітних птахів — аж ген вони!.. Сурмлять в тужливі сурми, летять сумними трикутниками. І ось нарешті можна розрізнити чи не кожного з них.

Вожак упевнено тримається одного йому відомого курсу. За ним, двома шеренгами летить вся згряя, і в ній, напіраючи на передніх, то відстаючи, легко впізнаються сьоголітки. Ще недосвідчені птахи... .

Ключ за ключем пропливає над рідною землею, і над оксамитовими озимими рунами, над багряними садами і перелісками лине сумний прощальний перегук.

Відлітають журавлі... .

«До побачення! До наступної весни!..» — шепочу я дорогим нашому серцю птахам (*К. Наріжний*).

5. Перші сніжинки

Хоч місяць цей і зветься листопадом, але дерева вже простягли вгору, до сизого неба, оголені віти. Тільки ялинки й сосни стоять зелені, та дуб не скинув свого вбрання. Листя його лише пожовкло, потемніло.

І здалеку здається, що то стоїть могутній воїн, закований у бронзу. Налетить вітер, задзвенить своїм бронзовим листям могутній дуб, але не схилиться і перед бурею. Так і держатиме він своє чудове вбрання до самої весни, коли замінить його молоде, свіже, зелене листя.

Іду по парку, ніби ступаю по золотистому килиму. Тільки ледь шелестить під ногами, бо вночі трохи приморозило.

Ось тихо, мов малесенький прозорий білий метелик, сіла на рукав перша сніжинка. А ось і друга, третя. Химерні вони на вигляд, ці снігові зірочки. Здається, їх вирізьбив геніальний майстер. Ось затанцювало їх у повітрі більше, посипалися густіше.

Занепокоєно цинькнула вгорі, на дереві, заклопотана синичка. Зима йде. Важко їй, бідоласі, буде, коли впаде багато снігу та вдасть лютий мороз (*О. Копиленко*).

6. Струмок

Біжить він яром, між густими травами, колише їх і, випроставшись, тече далі, а там знову десь притишиться, зачепившись за корч, що перегородив йому шлях. Та все струмок до великої води поспіша, щоб зіллятися з річкою, потім з морем-океаном, знятися парою, полетіти з хмар. А з ними може обійти всю землю і знацька випасти рясним дощем чи туманом, щоб знову зробитися струмком і побігти до річки, до моря... (*Ю. Гундич*).

7. Верес

Усяка пора року по-своєму хороша. Напровесні гарно в степу. Влітку тягне на річку. Перші дні осені, коли ще по-літньому

припікає сонце, буяє зелень і тільки де-не-де замайорить жовтий листок, найкраще зустріти у хвойному лісі... .

У сосняку до міцного аромату живиці приєднується ледь вловимий медовий запах квітів вересу. Пружні приземкуваті стебельця цієї рослини густо вкриті листочками, які зеленіють більшу частину року.

То окремих кущиком, то килимками на сотні квадратних метрів простяглася вересова поросль. На кінець літа вересові килими вкриваються рясним бузковим цвітом.

Вересовий цвіт — невичерпна скарбниця нектару, і пасічники поспішають завезти вулики у ліс. Довго цвіте верес — з серпня по жовтень. Але найбільше — у дев'ятому місяці року, тому й називають його — «вересень».

Чудовий буває сосняк, прикрашений вересовим килимом, уранці. Зоряної ночі впала на трави і кущі роса. Сонце піднялося над лісом, мірадами іскор засяяло на росинках.

Зволожені гострі листочки вересу наче в посрібленому оксамиті. Місцями серед глянсуватих листків ясно-червоними намистинками виблискують ягоди брусниці, піднімаються над землею сиріжки в різнобарвних шапках.

Ідеш усе далі й далі, легко, на повні груди дихаєш цілющим повітрям, напосеним тонким ароматом... .

Хороше в сосновому лісі, коли там рання осінь постелила розквітчаний верес! *(З журналу).*

8. Повінь

Коли настала справжня повінь, річка розлилася так широко, що вода обняла і луки, і кущики, а вночі підкралася аж до самого пагорба і кілька разів плюхнула в лисячу нору.

— Ой клопіт, ой клопіт! — заходилася лисиця. — Там же діточки маленькі... — Біжить вона до бобрів і гукає: — Рятуйте, браття-бобри, там у норі вода діточок заливає!

— При-и-и- пинити роботу! — скомандував головний замуранний глиною бобер. Загатили бобри рівчак, яким прийшла вода до пагорба, і подалися знов свою греблю будувати. А лисиця повиносила діточок з норі, посклала всіх рядочком і примовляє:

«Грій, сонечку, грій». З одного боку сонечко погріє, потім поверне лисиця усіх, і з другого погріє. І животики погріє, і лапки кволенькі.

«Ах, як добре, що сонечко у небі є», — думає лисиця. Ну й чудна! Хіба тільки вона так думає? Всі так кажуть! (Ю. Старостенко).

9. Медунка

Найяскравішою квіткою весняного лісу є медунка. Над землею піднімається високе з поодинокими листочками стебло, вершина якого прикрашена пучечками різноколірних квіточок. Пуп'янки і щойно розкриті пелюстки світло-рожеві. Трохи нижче квіти фіалкові. А старі віночки, відцвітаючи, стають синіми, блакитними.

Рожево-фіалково-синій медунковий цвіт помітний у лісі здаля і добре приманює поки ще нечисленних комах.

Джміль відвідав усі верхні рожеві квітки і спустився вниз до синіх. Тільки-но зачепився передніми ніжками за пелюстки, як вони відірвалися, джміль упав на землю, басисто-невдоволено загув і полетів на іншу медунку. Раз-другий обірветься він зі старої синьої квітки і перестає їх відвідувати. А медунці тільки цього і треба — нехай комахи запилюють молоді рожеві квіти, а не відцвітаючі старі. На кожній рослині для комах є сигнал: рожевий колір — молода квітка, тут нектар. Ласуйте, ласуйте ним! А водночас і пилок переносьте. Не гайте часу на відвідування синіх, уже запилених квіток, в них мало нектару, а важкого джмеля їхні пелюстки не витримають (За В. Пархоменком).

10. Пахло осінню й літом разом. Попід вощаними стернинами білі дрібненькі грицики цвіли поруч із червоненькою заячою конюшинкою, і їм гарно було усім, бо так, як вони, під цю пору в полях уже не цвів ніхто. Хоча на межі, де одна лісосмуга межувала з другою, ще майоріла мальва. Сім пурпурових — аж чорних! — квіток ще завзято пашіли на ній від вершка до середини гінкого стебла, тоді як літні квіти вже стали тверді, мов камінь, й перетворилися на кам'яні коричневі гудзики (М. Вінграновський).

11. Було тут і двоє наскрізних дверей: одні виходили на буряки, а другі — на скіфську могилу, що принишкло руділа вже на зібраному баштані. Мабуть, такі баштані, бо пахло динями. Присвітлена придощеним сонечком скіфська могила й сама кругліла під лісосмугою, як незнайдена в бур'янах диня-дубівка (М. Вінграновський).

12. Смеркалося. Антін в'яло минав квартал за кварталом. Дивився, як поволі дерева пірнали в сизий туман та рисувались на небі, як темні жилки на перламутрі. В переривах кварталів — молочна мла, за якою чулось далеке і безконечне. З неба сіяв дрібненький дощик і ніжним холодком осідав йому на обличчя. Світили вже світло. Тротуари блищали, ловлячи в себе вечірні тіні дерев. Капало зі стріх. Все частіше краплі стікали з дахів, з ринв, зі стін. Вони грали, співали, дзвеніли, міняли темп, силу і голос. Незабаром вулиця обернулася симфонію крапель. Непомітно впливали з туману ліхтарики, розносячи світло. Тихими вулицями в вечірній мряці по всіх усюдах розтеклися з легким гойданням червоні вогні. Чорніли тільки в ліхтарника ноги, а над ним гоїдався вогник. Оживлялася музика крапель, сумних і веселих, лінивих і жвавих, глухих та дзвінких. Вдалині м'яко блимнули вікна, і чиясь невидима рука тихо зводила половинки віконниць, наче очі до сну стуляли повіки (*М. Коцюбинський*).

13. Любив гупання яблук в саду вечером у присмерку, коли падають вони несподівано нишком додола в траву, якась тайна і сум, і вічна неухильність закону почувалася завжди в цьому падінні плода. І грім, хоч мати лякалась його, любив я з дощем і вітром за його подарунки в саду (*О. Довженко*).

14. Пожовтіло листя на деревах, і листя твоєї душі теж, либонь, береться багрянцем. Ось із каштана впав листок — великий, лапатий, мокрий; упав швидко, ніби гнаний донизу холодним ляком осені... . Світ пожовтів. Куди б не йшов, а йдеш по зітханню, по багряних та золотих муках, по сухих зойках, по ледь чутних розпачливих скриках. Глід червоніє в полі поміж голого віття — і так стоятиме до морозів. У лісі стало вільніше, оголившись, він похолоднішав і почорнів; сонячні плями здригаються під ногами і теж, здається, почнуть шарудіти... (*Є. Гуцало*).

15. Я нічого так не люблю, як дідів. Це жива мудрість, неписана історія нашого народу. На своїх зігнутих плечах несуть вони стільки краси і ніжності, що може позаздрити їм будь-хто.

І коли в автобусі я бачу сідоглавого предка мого із в'язанкою бубликів, я чомусь думаю: зараз прийде в хату, добуде свій нехитрий гостинець і скаже своєму Іванкові:

— А глянь, що я приніс від зайця... .

Він посадить на коліна своє чорняве чи біляве безсмертячко, і воно, роззявивши ротика, слухатиме його простодушні оповіді, в яких переплететься дійсність і фантазія. І колись обов'язково проснеться в його душі дідова краса і житиме його дідова мудрість і дідова мова (*В. Симоненко*).

16. Гарбузи в'ються поміж картоплею, спинаються на вишні, перелазять через тин, вони, прикріпившись чіпкими своїми вусиками, просочуються, пробиваються скрізь, де тільки можуть знайти краплину сонця. Завойований простір вони відзначають високим, зірчастим цвітом, цілими вогняними сузір'ями, які палахкотять поміж кущами картоплі, які завзято задираються на тини, на кущі, які перелазять через рови, з наївною безтурботністю вискакуючи на вигін, на стежку, на дорогу, розцвітають і там, нашорошуючи навсідч свої чутливі струни-вусики, аж поки їхню довірливість розтопче в пилюці людська нога, або ж худоба, або ж переїде коесо воза чи велосипеда. Так закінчуються майже всі вилазки гарбузів за межі городу, але це їх не лякає, не зупиняє, — і хіба тут відмовиш городній рослині у вродженій відвазі! (*Є. Гуцало*).

17. Можна творити поезію високого патріотизму, ні разу не вживши слів батьківщина або вітчизна; можна проїняти творчість палкою любов'ю до України, ні разу не вживши слова Україна; можна писати пристрасні любовні поезії, не вживши слів любов чи кохання. Бо поезія — не називає, а пориває. Це добре знала Олена Теліга (*Ю. Шерех*).

18. Роса по балках така, що коли треба ноги помити чи ранішній сон розігнати, то біжи мерщій, де спориш та лопухи, там вона така краплиста, що в краплині й себе заспаного побачиш... А в степу! Там росичка була вже тепла, там вона виблискує і в чашечках білої березки, і на стебельцях жита, і червоний горошок світиться нею, і різне польове квіття, що радіє кожною квітинкою, розбризкана всюди по межах серед дозріваючих нив (*О. Гончар*).

19. Тим часом ватра розгоралась на полонині. Повним поваги рухом, як давній жрець, підкидав ватаг до неї сухі смереки та свіжу хвою, і синій дим легко здіймався над нею, а далі, кинутий вітром, зачеплявся за гори, перетинав чорну смугу лісів та стелився по да-
леких блакитних верхах.

Полонина починала своє життя живим негасимим вогнем, що мав її боронити од всього лихого. І, наче знаючи це, вогонь вився гордо своїм гадючим тілом та дихав усе новими клубами диму (*М. Коцюбинський*).

20. А сон налягає. Щоб відігнати його, Іван встромляє очі в живий вогонь. Він мусить сокотити вогонь, цю полонинську душу, бо хто знає, що б сталося, якби не вберіг! (*М. Коцюбинський*).

21. Виходили на іскрясте шосе, в перламутр гарячого полудня. Утомно дрижали наливні поля, і перелітав димний легіт. Небо блякло; нечутно й зів'яло скрадалися полинялі сонячні дороги до незнайомих горизонтів, до туманово-бузкової маси.

На повороті почули останню міську пісню: трамвайна путь розлетілася в яри й раптом плавно спланувала півколом назад. На перепутті під зеленою мжичкою дерев дрімав парк.

Сонце стояло над головою. Город відходив по шосе, а за ним плентались яри, іподром (*М. Хвильовий*).

22. Кам'янець, як глянути на нього здалека, стоїть в долині; а прийдеться їхати, то на горі, та ще й на якій горі! Думаєш, дивлячись: тут була колись кругла яма, та чиясь невідома сила провела пальцем краями і в тім місці земля репнула; середину ж зігнало до купи, а кругом став рів широченний і глибоченний. На дні річка потекла, Смотрич, от як Хорол завбільшки, і де-де реве по камінні. Попід річкою, де місця стало, люди, що та мурашня, купки собі понагортали і живуть. Глянеш згори — голова закрутиться; глянеш знизу — шапка злетить. Що тісно, то інша хата прилипла до скали, як ластівчаче гніздо під стріхою, що потребує лиш півдаху; інша під каменюкою стоїть, як під полою в батька. Каменюка нависла, вкуріла, а хатина тулиться під нею, як сирота під тинню.

Смотрич обтікає город кругом, що з якого боку не їхати в Кам'янець, конче треба через воду (*А. Свидницький*).

23. Весело й тяжко згадувати нам тебе, старий наш діду Києве! Бо й велика слава не раз тебе осіяла, і великі злигодні на тебе з усіх боків збирались... . Скільки-то князів, лицарства, гетьманів добуло, воюючи за тебе, слави.

У нещасливий Берестецький рік прийшов до Києва Радзівілл із литвинами, усе попалив і пограбував, а міщане, сівши на байдаки, мусіли до Переяслава втікати.

Та люта пожежа ще не зовсім загладилась: куди не кинь оком, усюди виден був її прослідок.

Тоді ще трохи не весь Київ містився на Подолі; Печерського не було зовсім, а Старий, або Верхній, город після Хмельниччини безлюдовав. Де-не-де стояли по Подолу кам'яниці; а то все було дерев'яне: і стіни з баштами круг Подолу, і замок на горі Киселівці. Улиці були вузьенькі, плутались то сюди, то туди; а іноді замість вулиці майдан, і ніхто його не забудовує, і нічого на ньому нема, тільки гуси пасуться (*П. Куліш*).

24. Рідко, може, єсть на Україні добра людина, щоб прожила вік, та не була ні разу в Києві. А вже хто був, то знає братство на Подолі, знає ту високу з дзигарками дзвіницю, муровану кругом огорожу, пишно розмальовану церкву, ті високі кам'яниці по боках. Отже, років за двісті назад, тоді, як отой-то Шрам був у Києві, все те було інше. Тоді ще стояла дерев'яна церква гетьмана Петра Сагайдачного; і огорожа, і дзвіниця, і всі братські школи, — усе те було дерев'яне. У середині в монастиреві стояв тоді густий старосвітський сад. Була то колись благочестива пані Ганна Гулевичівна, що подарувала на братство свій двір із садком. І на тому-то дворі гетьман Сагайдачний церкву збудував і монастир братський зі школами заснував, щоб те братство дітей козачих, міщанських і усяких учило, людям у темноті розуму загинути не давало (*П. Куліш*).

25. Знали вони те озеречко, окутане верболозом, кущами терновиння та глоду. До нього й попрямували, zostавивши коней віддалік під копицею сіна. Тихцем пробралися між кущами до плеса. Кругле, як волове око, затишне, інтимне якесь. Багрянцеве листя нападало з кущів на воду й незрушно лежить, вода темніє вже по-осінньому. Задумлива, тиха. Не пробіжить навіть комашина по ній. Раптом Шаміль вхопив Колосовського за плече, остеріг... . Двоє каченят випливали на плесо. Благородної кавової барви. Видно навіть темненькі смужечки вповдовж голівок. Молодіусінькі... З затінку випливають на ряботінь сонця, роззираються... Помітили людей і не сполохались, спинились, дивляться... «Ти б стріляв? — хотілось Богданові запитати товариша. — Я б ні, не зміг би в таку

красу...». Почувається, як їм щасливо у парі, як гарно так вільно й беззвучно плисти по озерцю. Хлопці боялися поворухнутись, щоб не злякати. І враз — фр-р! І вже над луками. Але і там, у прудкім віражі, йшли у парі, рядком. На інші кудись, на більші озера (*О. Гончар*).

26. Ось він іде по дорозі крізь місячну повінь. Легкий пил під ногами. Роса на траві. Темні коні пасуться. Ось їх слід у росі. Он їх спина виблискують. Щось промайнуло в сутіні за мостом під вербою. Ні, нічого не майнуло. Тихо навколо й не тихо. Все сповнене особливих, нерозпізнаних звуків. Крізь далекі дівочі співи, що тихо бринять десь у сріблястому сьйві, здається, ніби чути, як росте трава, огірки, десь у таємничій паркій тьмі довшає огудина гарбузів, чіпляючись вусами за тин, як наливаються червоним соком вишні, шаріють груші.

Пахне нічними квітами земля, пахне плодами, й листям, і медом соняшників, і медом тютюну, і медом гречки. Все довкола пахне, навіть пил на дорозі і навіть роса (*О. Довженко*).

27. Як я люблю, коли зоряно-зоряно в небі, коли в полях під зорями світліють, мов річки, дороги, а соняшники прямо від зірок перехоплюють росу, спросоння лопотять нею і нанизують на свої пелюстки.

Село, зачароване зоряним небом, хороше синіє розкиданими хатками, біля яких пильно дивляться на схід потемнілі соняшники. Дорожнім відволоженим пилом, терпкими коноплями і дозрілими садами пахне ніч.

Зрідка спросоння заскрипить журавель або гупне біля якогось похиленого тину росяне яблуко, проллється шипучим соком на траву, і знову тиша, мов у доброму сні, і знову лапаті соняшники, наче матері, простягають на схід обважнілі руки, на яких спочивають голівки малих, повних дрімливого цвіту соняшників (*М. Стельмах*).

28. Слід визнати, що література, слово, книжка, на жаль, не займають у житті більшості людей провідного місця. З одного боку, це можна зрозуміти — люди заклопотані своєю роботою, сім'єю, життям, одягом, їжею... . Про книгу згадують у години дозвілля. Відтак у них складається враження, що література —

щось другорядне, а можливо, і не дуже потрібне. Віддають перевагу техніці, тим речам, без яких неможливий «прогрес»... .

Але чи назве хто завод, що існує, приміром, тисячу років? А «Іліада» і «Одіссея» існують вже близько трьох тисячоліть. Справді, слово не ржавіє, воно невмируще. Слово настільки могутнє, що з ним навряд чи щось може зрівнятись (*П. Загребельний*).

29. Слово — найтонше доторкання до серця; воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом... . Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне — приносить біду.

Словом можна вбити і оживити, поранити і вилікувати, посяяти тривогу і безнадію і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльози, породити віру в людину і заронити зневіру, надихнути на працю і скувати сили душі... . Зле, невдале, нетактовне, просто кажучи, нерозумне слово може образити, приголомшити людину (*В. Сухомлинський*).

30. Той, хто не цікавиться історією, минулим, збіднює своє сучасне, майбутнє й минуле; найбільш відповідальне — сучасне, наймінливіше — майбутнє, а найбагатше — минуле. Сучасне постійно зникає, це хитка межа між минулим і майбутнім, але межа ця дійова і активна. Майбутнє постійно відступає, і ми його прагнемо. Воно володарює. Минуле ж — це гігантська скриня культури, доступна кожному, хто хоче збагатити своє сучасне і забезпечити майбутнє (*Д. Лихачов*).

31. Життя — що погода. Як серед ясного літнього дня, коли сонце аж пече, так гріє та світить, дивись де не взявся вітер, надувнагнав з усіх боків чорні хмари, — заклуботались вони; насупилось небо, заховалось сонце — похмуріло, загуло, закрутило, закушпелило шляхом — зиркнула блискавка, загуркотів грім — гряк! трісь!.. Отакечки й тут. Оце тихо й мирно, любо та мило — гульк! — не вспів озирнутись, як повернуло на негоду... (*Панас Мирний*).

32. Як залле Вербівку літнє палке сонце, як засипле її зверху золотом та сріблом сонячне марево, то вся кучерява долина здається залитою буйними зеленими морськими хвилями, що десь набіг-

ли з моря й залили, й затопили долину, й скам'яніли, піднявшись високо вгору. Дивишся і не надивишся, дишеш і не надишешся тим чистим гарячим та пахучим повітрям (*І. Нечуй-Левицький*).

33. Не спалося... . Може, тому, що повний задумливий місяць заливав кімнату казково-голубим бентежачим світлом. Може, тому, що десь на селі, мабуть, на лобатому, утопканому горбі над Россю, співали дівчата, і злагоджена, сумовита пісня, зіткана з одних жіночих голосів, звучала особливо проникливо і хвилююче... . А може, й тому, що настав, нарешті, час вирішувати складне, важке, але неминуче питання: як бути далі? Як розпорядитися собою? Куди податися? Яку стежку обрати? (*І. Рябокляч*).

34. Безсумнівним є те, що справіку в людині двоє начал живуть, дві натури вічно в душі протиборствують: будівник і руйнач. Один зводить храм Артеміди, а другий уже позирає на нього поглядом Герострата. Відколи й рід людський існує, борються в ньому ці дві сили, дві пристрасті, одна з яких увінчує нас вінцем безсмертя, а друга стає мовби нашим прокляттям. Тут вічний бій, він і нині триває, і яке з цих двох начал переможе, яке візьме гору, від цього залежатиме все (*За О. Гончаром*).

35. Трамонтан дмухав з берега, був місяць січень чи лютий, море замерзло на сотню метрів, на морі розходилися хвилі, на обрії вони були чорні з білими гривами, добігали до берега напроти вітру, вітер збивав з них білі шапки. Коло берега кригу розбив штормок, а все показувало, що незабаром реватиме справжній штормило, на березі стояла стара Половчиха, одежа на ній віялась, мов на кам'яній, вона була висока та сувора, як у пісні (*Ю. Яновський*).

36. Степ уже вбрався у вечорову просинь. Спершу вона, як вода, вступила у видолинки, стала у полинових кущах та побіля них, а далечінь була вже вся синя. Над нею ген-ген крайнеба червоніла сонячна заграва та вітерець ледь чутно дихав (*Гр. Тютюнник*).

37. Вгорі латкою палає жовтогаряче небо вечора. Холодно, німо дивляться темно-синіми шибками вікна. Вітер жене небом кучугури жовто-білих хмар, перевертає ними, як перинами, сіє хмарним борошном по небесній блакиті (*В. Винниченко*).

38. І справді — раптом почав падати прямий дощ. Він лив, і половина сонця заховалася за хмари, а половина визирала: а що робиться на землі, бо там весною завжди дуже весело, і сонцю хотілося все бачити. Всі краплини сяли на сонці від його проміння і сліпили очі. Це був веселий сліпий дощик! (*О. Іваненко*).

39. З усіх садків пахло нагрітою на сонці корою дерев, набубнявілими бруньками. Гіркуватий, гострий запах збуджував, і вже при самому споміні про те, як гірчить у роті розкушена брунька, як після того в'язкий язик липне до піднебіння, ставало в почуттях по-весняному добре, ясно все розумілось, і думалось: весна прийшла, принесла сподівання на зміни в житті, сподівання чогось незвіданого, справжнього.

На вулицях, на подвір'ях, по садках, по городах — скрізь згрібали сміття, бур'ян, листя, згортали все те докупи й підпалювали. І в ясний синій день злітали ледве видимі полохливі, тремтячі язики вогню. Можна було стати біля будь-чийого двору і стежити, коли те світле дрижання вихопиться вгору, а коли заховається поміж галуззя, яке сочиться й сочиться догори димом, димком, подимком. Те димовиння спершу низько стелиться над землею, горнучись до неї, мов до рідної, а що стає йому тісно, то спливає все вище й вище, і вже яблуні закутані тими ворухкими блакитними пасмами, вони серед них — як у воді (*Є. Гуцало*).

40. Знаєте, сонце вміє жити: ранком воно веселе, вдень — працювате, увечері — задумливе, коли за обрій відходить, а біля нього купчаться хмари, обгортають сонце, воно задумливе, як мудрець (*М. Хвильовий*).

41. Сідало сонечко в сизо-червоні хмари; мов шматки розірваної ганчірки, висіли вони над горою, а зверху їх огортало червоне зарево, а коли воно блідніло і зменшувалося, хмари, мов живі страховища, роздimalися-піднімалися і щось страшне бубоніли, блимаючи огненними очима (*За Панасом Мирним*).

42. Здавалося хвилинами, що сонце, осередок світу та життя, сховалось сьогодні між мереживо гілок і листя яблунь, груш і черешень, щоб зробити осередком справжнього духовного життя і людяності та душевного тепла і молодечого захоплення цю русяву істоту, яка себе називала мавкою (*О. Туринський*).

43. Пішов дощ, дрібний та тихий, мов кризь сито засіяв. Стрепенулися темні ліси і, розправляючи, підставили своє загоріле листя під дрібні дощові краплі. Вітер, скотившись з гір у долини, сховався по темних ярах і щось глухо бубонів високим скелям та глибоким ярам (*Панас Мирний*).

44. Бачили ви бджолу, як вона, забравшись у гарбузову квітку, втонувши у золотому пилку, аж стогне там од щастя та насолоди — знайшла, що шукала. Божественна для неї мить! Звісно, могла й не долетіти, загинувши на льоту. Ну й що? Де пошук, де політ до прекрасного, там природа страху не відає. А художник так само шукає свої нектари. Маючи мету заповітну, не боїшся отих незгод життєвських (*За О. Гончаром*).

45. І жайворонок, що загубився в небі, співаючи жайворонісі, і орел, що повис на вітрі, ледве ворущачи кінчиками крил, виглядає здобич, чорногуз бродить по траві, як землемір, ящірка перебігла обніжок — зелена, мов цибулиння, дикі бджоли гудуть за медом, ховрашок свистить, цвіркунці — одне пиляють у свої скрипки, наче сільський швець на весіллі.

І хочеться знати, куди падає сонце, кортить дійти рівним степом до краю землі й заглянути у прірву, де вже чимало назбиралося погаслих сонць, як вони лежать на дні провалля — як решета, як сковороди чи як жовті п'ятаки? (*П. Куліш*).

46. Сьогоднішня молодь звикла до розкошів. Вона погано вихована, зневажає авторитети, не поважає старших. Діти сперечаються з батьками, жадібно ковтають їжу та до розпачу доводять вчителів (*Сократ*).

47. Місце було дуже вигідне: глибока яруга, поросла чагаром, була прикрита з усіх боків дубовим лісом, з доброю, невижатою травою: можна було пасти корову і розкласти невелике багаття. Але дрімати не довелося: в яру почулося погейкування, хтось гнав бичків до водопою (*Гр. Тютюнник*).

48. Деревя цілий день вимітали небо своїми зеленими мітлами, і надвечір із-за хмар таки виглянуло сонце. Гроза обмила втому не лише з вродливої природи — я майже фізично відчував у грудях радість (*За В. Симоненком*).

49. В Ташані вода як синькою розведена, і сині хмари киплять у ній, миються гнівною хвилею, яку безупинно гонить вітер-весняк. Хвиля хитає комиші, вішає на кореневища верболозів лиштви білої піни. За Ташанню діброви стоять у весняних розливах, а від чорного дуб'я і тінь у воді чорна, і сама вода чорна, і брижі там ходять від вітру дрібненькі, але вороні, роздратовані, в несупокі. Від дубової кладки, схованої поміж густими вербами, пружинами розходяться водяні кола (*Г. Тютюнник*).

50. Коли лежиш у полі лицем до неба і вслухаєшся в многоголосу тишу полів, то помічаєш, що в ній є щось не земне, а небесне.

І небо з зірками таке, наче дотепер його й не бачив, і ці липи-красуні, що їхньої краси, здається, ніколи й не помічав (*М. Коцюбинський*).

51. Зимовий вечір, закуривши люльку, розсипав зорі, наче іскри, пустив хмарки, мов кільця диму, і, проскрипівши чобітьми, шепнув морозам, щоб готували вікна, ліси вбирали у білий іній та готували йому постіль (*В. Симоненко*).

52. Як добрий чорний хліб для їжі і як прозора дзвонкова вода для пиття, так нам потрібне пристрасне, вихоплене з-під громів і з-під самого сонця слово, зіткане з ніжності, з перехресних тривог і хрещатого цвіту надій (*М. Стельмах*).

53. Той, хто не вміє швидко й свідомо читати, не може успішно оволодіти знаннями. Усе, що ви читаєте, — це інтелектуальний фон вашого навчання. Чим багатший цей фон, тим легше вчитися... . Напівавтоматизм процесу письма — надзвичайно важлива умова грамотності й свідомого засвоєння знань (*В. Сухомлинський*).

54. Україна здавна славиться народним мистецтвом. Дівоче вбрання і козацька люлька, топірець гуцула і спинка саней, вишитий рушник і звичайний віконний наличник — будь-яка річ ставала витвором мистецтва. І водночас творилася пісня, з'являвся живопис, бриніла бандура, ця українська арфа... .

Людина оточувала себе красою, знала в ній смак, художньо оздоблювала життя, заповнена одвічним бажанням творити... (*О. Гончар*).

55. Уночі була гроза, а ранок видався ясний на диво. Небо чисте, лагідне-лагідне, що дивлячись на нього, мимоволі усміхнешся. Сонце веселе, тепле, бадьоре. На бур'янах рясніли блискучими діамантами краплі нічного дощу, круто пахли високі буйні ромашки (*О. Гончар*).

56. На широкій рівнині, скільки сягав зір, яскраво золотились соняшники. Стояли до самого обрію, пишноголові, стрункі і незліченні, і всі як один обернені до свого небесного взірця, до сонця... Здавалось, вони й самі випромінювали світло своїми жовтогарячими кронами і, може, тому навкруги, в зоні їхньої дії, було якось особливо ясно, чарівно й святково, мов у заповіднику сонця (*О. Гончар*).

57. Осінь уже торкнулася лісу.

Розкішними червоними гніздами обвисає горобина, жаринами горить у безлистих кущах рясний свербиус; білий ніздрюватий деревій пахне густо і владно, забиваючи сумовиті повіви прив'ялих трав і квітів. Восковим ніжним оксамитом уже підбито знизу липовий лист: пожовтіли на ньому гострі зубчики, почорніли в суцвітті дрібні горішки насіння (*М. Коцюбинський*).

58. Якщо спекотної літньої днини у степовому селі вас напоять водою і ви подякуєте господареві, він може сердито кинути у відповідь: «За воду не дякують!». Суть відповіді така: напоїти водою подорожнього — це не послуга, а обов'язок людини (*В. Сунруненко*).

59. Все дивне в цьому світі: квітка і плід, вітер і зірка, краплина води і найдрібніша піщинка. Та, либонь, для самої людини немає нічого дивнішого, ніж вона сама (*С. Гуцало*).

60. За все, що в цьому світі звідав, скажу спасибі мамі і землі. Коханій — за уста її і руки, товаришу — за слово і плече. Ріплі — за хліб, поезії — за муки. А часові за те, що він тече (*Б. Мозолєвський*).

61. Роса по балках така, що коли треба ноги помити чи ранішній сон розігнати, то біжи мерщій, де спориш та лопухи, там вона така краплиста, що в краплині й себе заспаного побачиш... А в

степу! Там росичка була вже тепла, там вона виблискує і в чашечках білої берізки, і на стебельцях жита, і червоний горошок світиться нею, і різне польове квіття, що радіє кожною квітинкою, розбризкана всюди по межах серед дозріваючих нив (*О. Гончар*).

62. Свобода як човен. Гніє, коли стоїть на прив'язі, керований веслами, йде від берега до берега, а пущений без керма за водою — зникає. Свобода як бритва. У твердій руці голить, а в тремтячій — калічить обличчя. Свобода як мати. Ти за нею ридатимеш аж тоді, як вона покине тебе навіки (*Д. Павличко*).

63. Над очеретом пливе м'яка і тендітна тиша. Сонце вже лежить на горизонті грандіозною трояндою і збирається на ночівлю. Потім воно ховається і тільки ледве помітний слід його залишається на заході. Нарешті з-за коси виринає човен, наближається скоро, але тихо. Зорі то дрижать, то сполохано перебігають до небокраю (*За М. Хвильовим*).

64. Мова — це наша національна ознака, в мові наша культура, сукупність нашої свідомості. Мова — це форма нашого життя, життя культурного і національного, це форма національного організування. Мова — це душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... І поки живе мова — житиме і народ як національність. Не стане мови, не стане національності (*І. Огієнко*).

65. Коли підуть горами по небу сині хмари — страшний тоді Дніпро! Водяні горби гримлять, б'ючись об гори, і з блиском та стогоном відбігають назад і плачуть, і голосять вдалині. Так побивається стара козакова мати, виряджаючи сина у військо. Розгульний, бадьорий, їде він на вороному коні, узявшись в боки й помолодецькому заламавши шапку (*М. Гоголь*).

66. Важка хмара, опустивши до землі сиву косу, швидко відпливає в далечінь, захопивши з собою шум зливи й гуркіт грому, і лишаються тільки пахощі грози та далекої зірниць над зажуреним і принишклим степом.

Сірий, припорошений весняною пилюкою степ збігає на південь і стигне там голубим маревом, і стоять на ньому сторожеві могили, насипані, може, татарвою, а може, волелюбним козацтвом (*Г. Тютюнник*).

67. Сонце ще не зайшло, а вже вплив місяць, якимсь непомітно виступив з млистою туманною небосхилу, і вже вони, обидва світила, освітлюють цей тихий простір, що з правіку, мабуть, носив назву Чари-Комиш (*О. Гончар*).

68. Вологі березневі вітри дихають на Київ, на Володимирську гірку, розбуджуючи в душі все те ласкаве, миле, далеке, що досі мовби дрімало десь у глибинах, а з першим подихом весни знов підіймається, пробивається на поверхню (*О. Гончар*).

69. Світ до захмеління прекрасний розступався на всі чотири боки від них. Ясні, охоплені багрянцем гори стояли до самого небокраю. Причаїлися гори, заворожені красою ніколи не бачених степів. Спокійний, сумирний стоїть сад. У відкритім степу ні душі, лише де-не-де бовваніє похилена вітром тичка з соняшничини (*За О. Гончаром*).

70. Судьба моя, не обминай мене, бува, турботою, ні пилом сивим, як курай, ні чорною жаротою, ані слізьми, ані людьми, ні жалощами й болями, ані зірницями з п'їтьми, ні полем із тополями, ні криком сурми з бездорож, де в полі ворон каркає. А щастя ж як? А щастя що ж? А може, в цьому й щастя є? (*А. Малишко*).

71. І тепер, проживши піввіку, я згадую вечірне стависько, потемнілі в жалобі трави, що завтра стануть сіном, велетенські шоломи копиць, останній срібний дзвін коси, і перший скрип деркача, і соняшник вогника під косарським таганком, і пофоркування невидимих коней, що зайшли в туман, і тонкий посвист дрібних чирят, що струшують зі своїх крилець росу, і дитячий схлип річечки, в яку на все літо повходили м'ята, павині вічка, дикі півники, та й не жується, а цвітує собі (*М. Стельмах*).

72. Далека красо моя! Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому небі, що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах (*О. Довженко*).

73. Село було велике, широко розбудоване серед почорнілих і ще безлистих садів, а останні його садиби спиралися на темну стіну густого соснового бору. Хати були заможні, свіжовибілені, з коминів снувався синій дим, на подвір'ях рипіли колодязні журавлі. Парубки поїли коней, а зграйки дітей галасливо бавилися на обсадженій тополями дорозі — то у квача, то у хованки (*М. Коцюбинська*).

74. Наближається південь, червцевий південь, повний спеки й світла. Світло хвилями ллється з неба, сповняє повітря, несито пожира тіні на землі, заганя їх під дерева, кущі, у гущину. На що вже бувають таємничі холодки, а й туди хоч тоненькою цівкою притиснеться воно і сміється, раде, що знайшло і там свого ворога — темряву... . Тільки в ту альтанку, що під старезним волоським горіхом у садку, не пускає його дикий виноград, звившись тісно й щільно в одну зелену стіну. Вже що не робить світло: і зайчиком плигає біля альтанки, пробившись крізь листя горіха, і золотою сіткою пада на землю, і мигтить, і переливається, намагаючись присунутися ближче до темного закутка, — та ба! Ніяк не може. Стало на порозі альтанки, зазирає туди, а ввійти — дзуськи! (*М. Коцюбинський*).

75. Ліс ще дрімає в передранішній тиші... . Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою. Тихо навкруги, мертво... . Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься зі свого затишку. Ліс ще дрімає, а з синім небом вже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів. Небо міниться, небо грає усякими барвами, блідим сяйвом торкає верхечки чорного лісу... . Стрепенувся врешті ліс і собі заграв... . Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травиці комашня, розітнулося в гущині голосне щебетання й полинуло високо — туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами... .

На галявину вискакує з гущини сарна і, зачарована чудовим концертом, зупиняється, витяга цікаву мордочку до кривавої смуги обрію, що червоніє на узліссі поміж деревами, і слуха.

Аж ось ринуло від сходу ясне проміння, мов руки, простягло до лісу, обняло його, засипало самоцвітами, золотими смугами впало на синю від роси траву на галявині, де гостро на тлі золотого світла випинається струнка постать сарни (*М. Коцюбинський*).

76. Тим часом море йшло. Монотонний, ритмічний гомін хвиль перейшов у бурханню. Спочатку глухе, як важке сапання, а далі сильне і коротке, як далекий стріл гармати. На небі сірим павутинням снували хмари. Розгойдане море, вже брудне й темне, наскакувало на берег і покривало скелі, по яких потому стікали патьоки брудної з піною води.

Над берегом висів солоний туман од дрібних бризків. Каламутне море скаженіло. Вже не хвилі, а буруни вставали на морі, високі, сердиті, з білими гребенями, од яких з луском одривалися довгі китиці піни і злітали догори. Буруни йшли невпинно, підбирали під себе зворотні хвилі, перескакували через них і заливали берег, викидаючи на нього дрібний сірий пісок. Скрізь було мокро, поналивано, в берегових ямках лишалась вода (*М. Коцюбинський*).

77. Сірий, припорошений весняною пилюкою степ збігає на південь і стигне там голубим маревом; суворою лінією стоять по ньому сторожеві могили, насипані, може, татарвою, а може, волелюбним козацтвом, що шаблею та мушкетом боронило оці степи від ворожих навал; весною могили оборюють, і ціле літо зеленіють вони густою пахучою травою; росте на них подорожник, біленькі «невісточки», чіпкий спориш, розкішний, з гіркуватим чадним смородом полин, колючий, з могутнім стовбуром і мохнатою червоною квіткою будяк, скромні, лагідні незабудки, нерозлучні «брат-і-сестра» — і весняними вечорами, коли відсиріє від степової вологи земля, голублять душу і серце людини свіжі і ніжні степові запахи і тихо шепочуть трави, облиті сяйвом місяця, що, мов червона діжа, викочується із-за мовчазних могил і фарбує степ в густо-малиновий темнуватий колір. І хто знає, хто може підслухати, хто розгадає таємну мову природи, хто скаже, про що шепочуть зелені трави мовчазним чорним могилам? Може, вони повідають про те, як на них зупинялися постоем козаки, варили саламату, а кобза дзвеніла у тихе надвечір'я і то рокотала, як грім, то промовляла тихим жалем. І під той сум, під ту жалобу схиляв порубану, в шрамах, голену, з буйним оселедцем голову старий козак та згадував вірне товариство, що полягло десь під Кафою та Трапезундом. Золота порохівниця місяця, вистромившись із-за могил, порошила трави голубим пилом, і здавалося козакові, що там, у степу, ворухнуться щось, іржуть чийсь коні, і вже не рокотання бандур чути звідти, а ледве вловимий передзвін шабель...

Мовчать могили, і безмежним морем тече до самого обрію припорошений весняною пилюкою степ, петляє в степову безвість покручений шлях... (Г. Тютюнник).

78. В другій половині дня вітер стих. Із-за обрію стали накочуватися хмари, що громадилися все більше і більше, з білих робилися попелястими; потім стали бузиновими; нарешті завирували, закипіли і тяжко рушили вперед, підминаючи під себе небо, опускаючись все нижче і нижче, так, що на землі ставало все важче дихати людям. Птахи, вириваючись у сизі присмерки степу, не могли залітати дуже далеко і високо, бо крила їх робилися зволоженими, і вони опускалися зовсім низько, майже до самої землі. Від бузинової хмари степом рухалася широка чорна тінь, яка вже покрила степові могили і довжанські ліси, і їх уже зовсім не було видно. Потім хмари застигли, перестали рухатися, і сторожке мовчання оволоділо небом і землею. І так продовжувалося хвилину-дві, потім кілька важких і лапятих дощових крапель упали на круп коня, з ляскотом розбилися на ньому і покотилися вниз по сухій шерсті, і раптом вони заскакали скрізь — по людях, по конях, по ріллі; прострочили раз, вдруге, згортаючи в груддя пилок, і линув дощ, рясний, веселий, благодатний, покотився туманом по степу, заграла, зарокотала, захлюпала по ярах вода, і цей веселий шум освіжив і обновив степ і людей і викликав у них дитячий радісний настрій.

— Дощик. Та, далєбі, й гарненький, — радів Хома, сяючи очима, і навіть не покривав себе шматочком брезенту. Краплі дощу дріботіли йому по картузику, потрапляючи іноді й за шию, від чого Хома розніжено повискував і, сміючись, приказував: — А щоб тебе дощик намочив! (Г. Тютюнник).

79. Незабаром він помітив у землі манюсіньку ямку, сховану в густій траві, і в ній затишне гніздечко, вимощене з трав'яних стебел і м'яко вистелене на дні пружинистим кінським волосом.

Дорош знав, що це було гніздечко польового щеврика, світло-бурої пташечки з коротким хвостиком і коротесеньким дзьобиком, що живиться малесенькими жучками і комашнею. Щеврик уже прилетів, уже обновив своє гніздечко, повигрібав з нього лапками земельку, навів чистоту, і клопітлива самка скоро сяде в нього, втягне красиву голівоньку в тепле пір'ячко, відкладе шестеро трохи більших, як горошинка, яєчок і потім довго сидітиме на них, свар-

лива та вередлива, грізно попискуючи на самця, якщо він мало принositиме їй їжі, і неохоче пускаючи його на ніч в своє гніздечко. Сидітиме доти, доки шестеро голопуцьків-малят не прокляють кволими дзьобиками тонюсіньку шкаралупу яєчка і, обігріті й висушені материнським тілом, не розправлять ротиків і не попросять їсти. Тоді на самку впадуть нові клопоти, нові турботи. Не присідаючи й на хвилину, цілий день буде вона літати сюди-туди, щоб нагодувати ненажерливих ротатих діточок своїх, а вони сидітимуть кружка, повитягавши шиї і порозкривавши дзьобики. І в цьому малесенькому гніздечку віковичним, раз і назавжди заведеним порядком буде йти життя дружної пташиної сім'ї, і кожного року з гніздечка вилітатиме нове покоління, нові крильця будуть тріпатися в чистому, прозорому, свіжому, пахучому степовому повітрі (Г. Тютюнник).

80. І поплила пісня над широким степом, понад припеченими сонцем хлібами — то затихала, наче в'янула від горя та суму, то знову гучніла і набиралася сили, і котилася хвиля за хвилею, гук за гуком, безмежна, невичерпна, як сила землі, всесильна, невмируща, як саме життя, і слухав її степ, принишклий, лагідно-суворий, слухав і мовчав у невимовній зажурі за своїми синами, що їхали туди, де вже слався дим і щеміли свіжі рани людей, обліті кров'ю. В'ється степова дорога безконечна, покручена, запетльована, як слід хижого звіра, плазує поміж сивими кущами полину, гіркого, як материнські сльози; тихо тюпають коні, поскрипує, як чумацька мажара, гарба... .

Синіє небо, пливуть і пливуть по ньому хмарини, зеленіють на землі гаї та діброви, мріють у тремтячму мареві далекі села, наставивши в небо чорні ратища колодязних журавлів; пасуться на стернях отари худоби, пахне дозрілими хлібами, і тихо-тихо усюди, тільки пісня тужить та скаржить... (Г. Тютюнник).

81. Сонце давно вже сіло в рожевий туман, який ще довго стояв на обрії, поволі згасаючи і розвіюючись; червоні паруси неба згорталися і спадали слідом за сонцем кудись у чорну прірву. Обрій почала огортати все густіша і густіша темрява, і небо стало схожим на густо розведену у воді синьку; самотньо над старим вітряком вогняною крапелькою все ясніше і ясніше замерехтіла вечірня зоря... . Проїшовши по небу, тепла, тиха червнева ніч стала оволодівати і землею; безмежний степ вщухав, корився, ніжнішав і

м'якшав від її пестошів; птахи затихали і, згорнувши натомлені за день крильця, сідали в м'які гніздечка, гріючи свої худенькі від роботи тільця пахучим, ласкавим, по-материнськи ніжним теплом розігрітої за день землі; перепели хававкали то там, то там, перекликаючись один з одним, як бадьористі, несплячі сторожі; одноманітно, безугавно, рипучо кричав десь в улоговині деркач. Все змінювалося на землі з приходом ночі і робилося таємничим, загадковим, прихованим, особливо відчутним і особливо сприйнятливим для всього живого: з улоговини тягло теплим вологим відпаром, і холодні трави зараз же відчували його, і стали покриватися щедрою рососою, і різкіше запахи, і серед тих запахів особливо виділявся своїм гірким, чадним сморідком полин та волохатий, червоний, шапкастий, з медвяним душком придорожній будяк; з далекого степу горнуло густим духом скошеного жита, що пахло свіжоспеченою паляницею і трішечки солодом... *(Г. Тютюнник)*.

82. Вересень бив у золоті дзвони соняшників, і їм, як гобої, низинно вторували пізні гречки. Дні тепер стояли у шелестах золота, у вибухах блакиті, в потоках музики і чорнобривців, а ночі народжували печаль перелітних птахів. Ця печаль забрела і в людське серце, і ставало жаль чи отих крил, що забирали за собою літо, чи того, що й ти не можеш злетіти, як птиця. Ось такий і є вересень: удень надійний, вночі тривожний. Таким і любили його і тоді, коли він б'є у золоті дзвони соняшників, і тоді, коли відриває літо від землі та й садовить тебе за мудрість книжок...

Я люблю тебе, незрадлива мудросте книг, твої сонця чи світильники, і скорботу твою, і радість твою. Я низько схиляюся перед тобою, щоб не схилитись перед кривою і самовдоволеним чи крикливим невіглаством *(М. Стельмах)*.

83. Під вечір вітер затих і цюкнув мороз, а вночі повалив сніг, тихий, густий: сяде на рукавицю — кожну сніжинку видно. Випав сніг — і все навколо повеселішало. Обрії поширшали, зробилися лункішими, степ уже не гомонів вітрами, а притих, скорився.

У безмежному білому мовчанні лежали присипані снігом хутори. Стальними кинджалами виблискував перший лід. Сніг сліпив очі людям, птиці. Щиглики билися у вікна, думали, що небо, і летіли на городи, клювали реп'яхи, збуджено крутили голівками в жокейських шапочках; синички в чорних фартушках і жовтеньких светрах вихвалялися: «Підсиню небо, підсиню небо»; горобчики ме-

режали хрестиками сніжок, випрошували у господарів розвагу. «Дайте саночки, дайте саночки», — благали вони, піднявши хвостики козирком. І все раділо зимі — природа і птиця (*Гр. Тютюнник*).

84. Володимир Петрович пішов на город. Город був великий і нагадував чемні урочисті збори. Зійшлася сюди й рядком сіла головаста капуста, картоплиння прибралося рожевим цвітом, натовпом стояв горох і поважно червонів перець; огірки стелилися зеленим хутром, а поміж ними виставила свої списи цибуля, й пишалися з свого бадилля сердиті буряки. Навкруги на варті почесній стояли листаті соняшники, підвівши важку голову до сонця. І було дивно, що з чорної землі виростає поруч картопля і горох, що кожне вміє взяти з неї потрібний пожиток.

Володимир Петрович любив город — він сам скопав був його напровесні, сам посадив; він дав жити кожному стовбурцеві, і всі вони були йому рідні. Його душа боліла за кожен зів'ялий лист. То дарма, що половину врожаю треба буде віддати господині цього двору, — тут було спокійно, тут так тихо відбувались таємниці життя у кожній бадиліні, що й людська душа спочивала. І цього досить (*В. Підмогильний*).

85. Наша Леся

Є в нашій літературі імена, що не потребують ні пишних шат красномовності, ані високих означень та епітетів. Бо вони входять у свідомість кожного з нас з самого малечку. До них належить ім'я безсмертної поетеси, нареченої іменем своєї землі.

Сто тридцять років тому народилась вона в сім'ї Косачів, щоб стати для світу Лесею Українкою. Своєю винятковістю і своєю звичайністю — усім вона дорога для нас. Була вона простою людиною і, ведучи оту «тридцятилітню війну» з нападами хвороби, не мала якогось додаткового захисту проти болю, коли їй боліло, то боліло, як і кожному. І можна зрозуміти, як жадалося їй звичайного людського щастя, якщо, прикуту хворобою до ліжка, так радувала навіть яблунева пелюстка, занесена весняним вітром у вікно.

А звідки ж все-таки дух непоборний, що в найтяжчих випробуваннях долі не дав розчавити себе? Звідки ота сила, що піднесла цю слабосилу дівчину над своїм часом, над своєю похмурою епохою?

Звертаючись до образу Лесі Українки, до цього феномена людської стійкості, можемо бачити, якою силою може ставати в

людині високість помислів, значність життєвого ідеалу, безмір любові до рідного народу.

Так, Леся — борець, мислитель, філософ, геніальний митець, патріот і водночас жінка, що мала світлу й ніжну душу, вміла дружити і любити, володіла тонким почуттям гумору навіть тоді, коли знемагала від болю. Ті, хто знав її в житті, високо цінували за талант і надзвичайну людяність.

Чи ж знали сучасники Лесі Українки її творчу спадщину? Очевидно, що всю не знали. Читачі захопилися поезією, і поетеса зайняла відразу чільне місце в українській літературі. Переважна більшість драм за життя письменниці не ставилася на театральній сцені, критика мовчала. В останні роки, коли творчість її піднеслася до найвищого ступеня, коли вона зійшла на творчу вершину, читачі залишилися «в долині».

Проте Лесиної любові, Лесиного завзяття не зламало ніщо... На вівтар свого убогого краю вона поклала все, що мала: талант і серце, свої недовгі дні.

Починаючи з «Одержимої», провідне місце у творчості Лесі Українки займає драматургія. З 1896 по 1913 рік вона створила 20 п'єс, здебільшого драм. Сюжети, як правило, запозичені з грецької і римської античності, з Біблії, але були спроектовані автором на українську дійсність. Лебединою піснею поетеси називають драму-феєрію «Лісова пісня». «Лісова пісня» — це не просто казка про любов і зраду. Вона має глибокий філософський зміст, кличе до гармонії буття, до злагоди з власною душею.

На Всесвітньому симпозіумі, що проводився на Волині за рішенням ЮНЕСКО у 1991 році, наша знаменита сучасниця Ліна Костенко говорила про те, що драматурги такого рівня, як Леся Українка, мали при собі цілі театри: Вільям Шекспір в Англії, Бертольд Брехт у Німеччині, Антон Чехов у Москві... А Леся, яка талантом не поступалася їм, так і не побачила постановок своїх драм. Всесвітня література й театр і досі належним чином не пізнали цього великого майстра тільки через те, що Леся Українка була письменницею забороненої, переслідуваної літератури національно поневоленої країни. Оскільки Україна не мала державності, світ не придивлявся до її геніїв.

Можливо, саме провидіння керувало рукою Олени Пчілки, коли вона вперше підписала доччині переклади цим іменем — Леся Українка. Тепер ми вбачаємо в цьому і незгасимий символ, і правдивий ідеал (*І. Драч*).

86. «Кобзар» Шевченка

У селянській хаті залунало рідне українське слово. Не просто слово: то душа Шевченкова виливала свої болі-тугу. Це не російська, не церковнослов'янська, не до кінця зрозуміла всім. До людей рідною мовою промовляв син свого народу, який на сторожі коло «отих рабів німих» поставив слово. На запитання про межі самостійності української словесності Шевченко дав відповідь просто і достойну: «У них народ і слово, і в нас народ і слово».

В утвердженні суверенності свого народу і його літератури — великий подвиг Тараса Григоровича. У селянській хаті залунало рідне українське слово. Плакала дівчина, мабуть, над долею Катерини. Затамувавши подих, слухали дорослі і діти. Те слово зачарувало, дивувало, зароджувало в душі невідомі почуття.

Шевченко знаходив сім'ю у кожній хаті, бо рідним ставав усім знедоленим і гнаним, бо про них писав, їх кликав «вражою, злою кров'ю» окропити волю.

Доля переслідувала його в житті скільки могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі в іржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду, а віри в Бога у зневіру і песимізм.

Ніхто не стояв так близько до поневоленого народу, як він. У Кобзаревих творах ожили історія України, підневільне життя селян, краса рідного краю, велика, незбагненна любов до людини. Для Шевченка в його поезії було ніби дві України: Україна-мати і Україна блудна, Україна непорочна і розбещена, Україна «лицарів» і «рабів і підніжків». Цю другу, історично спотворену, він бичував і проклинав заради першої, невмирущої. То чи міг хтось не сприйняти його слів? Чи міг не привітати, як найріднішого, найжаданішого? Шевченко відважився на такі слова про «помазаника Божого», на які ніхто ще не відважувався, і таврував монархів з таким сарказмом, до якого вдавалися хіба що Петефі і Гюго. Але і Петефі, і Гюго це робили вже тоді, коли їхні власні народи повстали проти монархів, а Шевченко тоді, коли переважна частина громадськості, навіть ліберальної, ще не могла говорити про своїх земних владик інакше, як з вірнопідданим дрожем. Уся Шевченкова поезія — це безперестанний суд над усяким деспотизмом взагалі.

Великим для всього світу і на всі часи він став завдяки своїй поезії 40-60-х років. «Сон», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Неофіти», «Марія» — найвищі вершини поетичного духу.

Шевченків «Кобзар» у кожній хаті, як і портрет у вишитім рушнику. Ні в кого, і не тільки українця, не було такої сім'ї, як у

Тараса. Це дуже влучно помітив побратим його творчості — Пантелеймон Куліш. Дорівнятися до нього навряд чи комусь вдасться, бо не знайти у жодного з наступників такої великої душі, такої безкорисливої любові, простоти і водночас величі слова, як у Шевченка.

Прекрасна у поета сім'я. Визнання його вимірюється книжками і пам'ятниками, Чернечою горою, до якої круглоріч мандрують і мандрують люди з усіх куточків України, вічною пам'яттю усіх поколінь, великою любов'ю до сина народу — до Шевченка. Звучали і будуть звучати його заповітні слова:

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

Шевченко — поет сучасний і актуальний нині. Його насуцність у нетлінних гуманістичних ідеалах. Свобода, правда, справедливість — великі вічні світові ідеали, якими дихала поезія Шевченка. Значення поезії Кобзаря і в тому, що вона самому українському народові дала розуміння його долі, потреб, його завдань перед майбутнім (*З журналу*).

Грибок літератури

1. *Програма* для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5—12 клас. — К. : Перун, 2005.
2. *Програма* для загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова. 5—11 клас / Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова, В. І. Носоволова. — К. : Освіта, 2001.
3. *Програма «Рідна мова»* для загальноосвітніх навчальних закладів. 5—11 клас / І. П. Ющук. — К. : Освіта, 2003.
4. *Програма «Українська мова»* для шкіл з поглибленим вивченням української мови, для ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю. 8—11 клас / В. І. Тимора. — К. : Освіта, 2005.
5. *Програма* для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням української мови. 8—9 клас. — МОН України, 2010.
6. *Робоча* навчальна програма з дисципліни «Українська мова» для 8-місячних підготовчих курсів. — К. : ІДП НАУ, 2009.
7. *Глазова О. П.* Українська пунктуація: навч. посіб. / О. П. Глазова. — Х. : Веста «Ранок», 2006. — 352 с.
8. *Козачук Г. О.* Українська мова для абітурієнтів: навч. посіб. / Г. О. Козачук. — 6-те вид., стер. — К. : Вища шк., 2005. — 287 с.
9. *Українська мова*: навч. посіб. / О. М. Пазяк, О. А. Сербенська, М. І. Фурдуй, Л. Ю. Шевченко. — 2-ге вид., стереотип. — К. : Либідь, 2001. — 384 с.
10. *Український правопис* / АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т української мови. — 4-те, випр. і доп. — К. : Наук. думка, 2008. — 240 с.
11. *Шкурятяна Н. Г.* Сучасна українська літературна мова: навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. — К. : Літера, 2000. — 688 с.
12. *Ющук І. П.* Практикум з правопису української мови / І. П. Ющук. — 5-те вид. — К. : Освіта, 2002. — 254 с.

13. *Богославець Л. П.* Українська мова: навчально-практичний посібник для слухачів підготовчих курсів Інституту доуніверситетської підготовки. Ч. 1 / Л. П. Богославець, І. В. Житар, О. А. Кузьмич, С. І. Черіпко. — К. : НАУ, 2005. — 112 с.

14. *Богославець Л. П.* Українська мова: синтаксис і пунктуація складного речення: навч. посіб. / Л. П. Богославець, І. В. Житар, Т. П. Матвійчук, Г. І. Земляна. — К. : Книжкове видавництво НАУ, 2006. — 76 с.

15. *Богославець Л. П.* Українська мова: методичний посібник для підготовки до вступної співбесіди із слухачами підготовчих курсів Інституту доуніверситетської підготовки / Л. П. Богославець, І. В. Житар, Т. П. Матвійчук, С. І. Черіпко. — К. : НАУ, 2006. — 64 с.

16. *Бурячок А. А.* Орфографічний словник української мови / А. А. Бурячок. — К. : Наук. думка, 1994. — 464 с.

17. *Уліщенко А. Б.* Українська література. Хрестоматія. II серія «Джерело». — Х. : Світ дитинства, 2004. — 312 с.

Навчальне видання

ЧЕРІПКО Сергій Іванович,
ЮР-КИРИЛЮК Раїса Петрівна

УКРАЇНСЬКА МОВА

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

Практикум

В авторській редакції

Технічний редактор *А. І. Лавринович*
Коректори *Н. П. Мельник, В. В. Кулініч*
Комп'ютерна верстка *Л. Т. Колодіної*

Підп. до друку 08.09.10. Формат 60x84/16. Папір офс.
Офс. друк. Ум. друк. арк. 9,30. Обл.-вид. арк. 10,0.
Тираж 1000 пр. Замовлення № 198-1.

Видавець і виготовлювач
видавництво Національного авіаційного університету «НАУ-друк»
03680. Київ – 58, проспект Космонавта Комарова, 1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 977 від 05.07.2002